

Розглядаються деякі теоретичні та практичні аспекти мовознавства, головна увага зосереджена на таких розділах, як загальна лексикологія, фразеологія, морфологія, стилістика, етимологія, ономастика тощо китайської, японської, корейської та турецької мов. Окрема увага приділяється проблемам методики викладання японської мови з урахуванням її лексикологічних та лінгвокраїнознавчих аспектів. Особливе місце посідає тема топонімії Мадагаскару. У розділі "Літературознавство" розглядаються питання історії, сучасного стану та перспектив розвитку літератур народів Сходу у діахронічному та стилістичному аспектах.

Рассматриваются некоторые теоретические и практические аспекты языкознания, основное внимание сосредоточено на таких разделах, как общая лексикология, фразеология, морфология, стилистика, этимология, ономастика и др. китайского, японского, корейского и турецкого языков. Отдельное внимание уделено проблемам методики преподавания японского языка с учётом его лексикологических и лингвострановедческих аспектов. Особое место занимает тема топонимии Мадагаскара. В разделе "Литературоведение" рассматриваются вопросы истории, современного состояния и перспектив развития литератур народов Востока в диахроническом и стиллистическом аспектах.

Some of the theoretical and practical aspects of linguistics are researched, and main attention is concentrated upon such units as general lexicology, phraseology, morphology, stylistics, etymology, onomastics of the Chinese, Japanese, Korean and Turkish languages. Special attention is paid to problems of the Japanese language teaching methodology taking into consideration its lexical and linguistic-culturological aspects. The theme of Madagascar toponymy is specially highlighted. The 'Literature studies' section discusses such problems as history, present state and future development of the Oriental literature in diachronic and stylistic aspects.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	Г.Ф. Семенюк, д-р. філол. наук, проф.
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	І.П. Бондаренко, д-р філол. наук, проф. (заст. відп. ред.); А.О. Букрієнко, канд. філол. наук; І.О. Голубовська, д-р філол. наук, доц.; Л.В. Грицик, д-р філол. наук, проф.; А.М. Емірова, д-р філол. наук, проф.; Н.С. Ісаєва, канд. філол. наук; Кім Сук Вон, канд. філол. наук, доц.; Н.А. Кірносова, канд. філол. наук, доц.; Т.Ф. Маленька, канд. філол. наук, доц.; Л.В. Матвєєва, д-р іст. наук, проф.; А.М. Меметов, д-р філол. наук, проф.; Ю.Л. Мосенкіс, д-р філол. наук, доц.; В.С. Рибалкін, д-р філол. наук, проф.; В.М. Підвойний, канд. філол. наук, доц.; А.Г. Рижков, канд. філол. наук; О.С. Снитко, д-р філол. наук, проф.; С.В. Сорокін, канд. філол. наук, доц.; К.М. Тищенко, д-р філол. наук, проф.; К.Ю. Комісаров, канд. філол. наук (відп. секр.)
Адреса редколегії	01601, Київ-601, 6-р Тараса Шевченка, 14, Інститут філології, к. 23а; ☎ (38044) 239 33 86, 239 31 17
Затверджено	Вченою радою Інституту філології 18 жовтня 2010 року (протокол № 2)
Атестовано	Вищою атестаційною комісією України. Постанова Президії ВАК України № 1-05/6 від 12.06.02
Зареєстровано	Міністерством юстиції України. Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 16998-5768Р від 17.06.2010
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет" Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	01601, Київ-601, 6-р Т.Шевченка, 14, кімн. 43 ☎ (38044) 239 3172, 239 3222; факс 239 3128

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО

Асадчих О., Іщенко А.	
Лінгвокраїнознавчі основи методики викладання японської мови	4
Горошкевич О.	
Соматична фразеологія в курсі вивчення японської мови як іноземної	7
Жила В.	
Семантичні особливості фразеологізмів з компонентом "рука" в корейській мові	11
Кірносова Н.	
Лічильні слова китайської мови у світлі концепції числа Ж. Піаже	13
Козоріз О.	
Словосполучення та словотвір у сучасній китайській мові	16
Комісаров К.	
Головні семантико-функціональні особливості прикметників у сучасній японській мові	19
Малахова Ю.	
Особливості японських топонімів	24
Озерська О.	
Етикетні правила у діловому спілкуванні японців	27
Ониси Ю.	
Мотивація при обученні японському языку в украинских университетах и стремление учащихся продолжать обучение	29
Підвойний В.	
Ономастичні дослідження в турецькому мовознавстві	33
Ситдиків П.	
Генетичний аналіз китайської економічної терміносистеми	38
Сліпченко О.	
Діахронічні дослідження особливої фразеологічної одиниці китайської мови – <i>чен'юй</i>	41
Тищенко К., Іжик М.	
Малайсько-полінезійський пласт топонімії Мадагаскару	44

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Асадчих О., Чебан Л.	
Тематика поетичної антології "Хяку-нін-іс-сю" ("По одному віршу ста поетів")	46
Величко М.	
Панегірик у європейській античній та арабській середньовічній літературних традиціях	49
Козоріз О., Завістовська М.	
Особливості сатиричного змалювання художньої дійсності у романі Лао Ше "Записки про Котяче місто"	51
Мурашев К.	
Образи природи у ранній творчості Веня Ідо	55
Шекера Я.	
Метафора сну в даоській філософії та у поезії Су Ши (1037–1101)	60

CONTENTS

LINGUISTICS

Asadchih O., Ishchenko A.	
Linguistic-culturological basis of the Japanese language teaching methodology	4
Goroshkevych O.	
Somatic phraseology in the Japanese language course for foreigners	7
Zhyla V.	
Semantic properties of phraseologisms with component 'hand' in the Korean language	11
Kirnosova N.	
Counting words of the Chinese language considering Jean Piaget's concept of number	13
Kozoriz O.	
Word-combination and word-formation in the modern Chinese language	16
Komisarov K.	
Major semantic and functional properties of adjectives in the modern Japanese language	19
Malakhova Y.	
Properties of the Japanese toponyms	24
Ozerska O.	
Etiquette rules in the Japanese business communication	27
Ohnishi Y.	
Motivation in the Japanese language teaching at Ukrainian universities and the learners' aspiration to continue studying	29
Pidvoynyi V.	
Onomastics research in the Turkish Linguistics	33
Sytdykov P.	
Genetic analysis of the Chinese economical term-system	38
Slipchenko O.	
Diachronic research of a specific Chinese phraseology unit – <i>chengyu</i>	41
Tyshchenko K., Izhyk M.	
Malayo-Polynesian layer of the Madagascar toponymy	44

LITERATURE

Asadchih O., Cheban L.	
Subjects of poetic anthology 'Hyakunin Isshu' ('One hundred people, one poem [each]')	46
Velychko M.	
Panegyric in the European ancient and Arabic medieval literary traditions	49
Kozoriz O., Zavistovska M.	
Peculiarities of satirical image of the artistic reality in Lao She's novel 'Notes on Cat city'	51
Murashevych K.	
Images of nature in the early literary works by Wen Ito	55
Shekera Y.	
Metaphor of dream in the Dao philosophy and in the poetry by Su Shi (1037–1101)	60

ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧІ ОСНОВИ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ

У статті досліджено країнознавчий базис методики викладання японської мови. Проаналізовано особливості лінгвокраїнознавчого підходу, виявлено основні методологічні принципи з урахуванням специфіки японської мови.

В статье исследован страноведческий базис методики преподавания японского языка. Проанализированы особенности лингвострановедческого подхода, выявлены методологические принципы с учётом специфики японского языка.

The article researches the culturological base of the Japanese language teaching method. The most typical features of the culturology-based approach were analyzed, basic methodological principles were defined according to specifics of the Japanese language.

Увага до країнознавчих основ під час викладання японської мови не лише дає змогу поглиблювати знання студентів у питаннях культури, політики та економіки країни, а й значно підвищує їх мовну компетенцію. Висока значущість та недостатня практична розробленість проблеми лінгвокраїнознавчого аспекту визначають актуальність теми дослідження.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання результатів роботи під час викладання японської мови у вищих навчальних закладах, а також на всіх рівнях вивчення мови у закладах освіти різного ступеня.

Розвиток українсько-японських відносин у торгівельній, фінансово-інвестиційній, науковій, технічній та інших галузях зумовили необхідність підготовки кадрів, які не лише відмінно володіють мовою, а й зорієнтовані на реальні умови комунікації. Комунікативна компетенція може виникати лише за умов володіння іншомовною технікою та немовного матеріалу зокрема. Саме позамовна інформація забезпечує розуміння процесів навколишньої дійсності у новому мовному середовищі. Помітна різниця в запасі цих відомостей у носіїв різних мов визначається зазвичай різними матеріальними і духовними умовами існування, особливостями їх історії, культури, суспільно-політичного устрою та політичної системи. Звертання до проблеми "вивчення мови і культури одночасно дозволяє вдало поєднувати елементи країнознавства з мовними явищами, що є не лише засобом комунікації, а й засобом ознайомлення з новою дійсністю" [3, с. 49]. Такий підхід до навчання іноземної мови у вищих закладах освіти здебільшого забезпечує не лише більш ефективне розв'язання практичних, загальноосвітніх, розвиваючих та виховних завдань, а й містить у собі величезні можливості для викилику та подальшого підтримання мотивації навчання.

Історія лінгвокраїнознавчого підходу під час викладання іноземної мови сягає своїм корінням ще в античну давнину, а вже з кінця XIV століття на перше місце поряд з усім мовленням ставиться ознайомлення з реаліями країни, мова якої вивчається. Особливо це було типово для німецької лінгводидактичної школи. У нашій країні різні відомості про ту чи іншу державу, які подаються у процесі навчання мови, прийнято називати країнознавством, у Німеччині – культурознавством, у французькій методичній школі існує поняття "мова і цивілізація". Англійськими колегами використовується теорія "лінгвокультурних досліджень".

Важливим аспектом є розуміння різниці між комунікативною та лінгвокраїнознавчою компетенцією. Вчені-лінгвісти (О. Бердичівський, О. Бігіч, Р. Миньяр-Белоручев, Г. Мірам) виділяють основні складові професійної комунікативної компетентності фахівця у сфері іншомовної комунікації, а саме:

1. Мовленнєву компетенцію;
2. Мовну компетенцію;
3. Лінгвокраїнознавчу компетенцію.

Мовленнєва компетенція передбачає вміння вільно висловлювати свої думки, здатність сприймати й породжувати іншомовні тексти згідно з поставленим чи виникаючим комунікативним завданням. Вона базується на чотирьох видах діяльності: аудіюванні, говорінні, читанні та письмі. Мовну (лінгвістичну) компетенцію складають знання лексики, граматики та фонетики.

Лінгвокраїнознавча компетенція – це знання історії, географії, економіки, державного устрою, культури країни, мова якої вивчається, а також основні особливості соціокультурного розвитку країни на сучасному етапі та вміння підпорядковувати свою мовленнєву поведінку цим особливостям. Безумовно, мовна та мовленнєва компетенції є основними складовими професійної компетенції фахівця у сфері іншомовної комунікації, але, саме лінгвокраїнознавчий компонент забезпечує адекватний та якісний переклад іншомовного тексту.

В Україні державний освітній стандарт до комплексу цілей навчання іноземної мови на базовому рівні включає виховання у студентів позитивного ставлення до іноземної мови, культури народу, що розмовляє цією мовою.

Освіта засобами іноземної мови передбачає знання про культуру, історію, населення країни, мова якої вивчається (лінгвокраїнознавство, країнознавство), залучення студентів до діалогу культур, що зрештою сприяє формуванню лінгвокраїнознавчої компетенції, тобто "цілісної системи уявлень про основні національні традиції, звичаї та реалії країни, що дозволяє учням асоціювати з мовною одиницею ту саму інформацію, що й "носії" цієї мови, і досягати повноцінної комунікації" [4, с. 26].

Лінгвокраїнознавчу проблематику складають два великих кола питань – філологічні та лінгводидактичні. По-перше, предметом лінгвокраїнознавства є аналіз мови з метою виявлення національно-культурної семантики. По-друге, предметом дослідження є також пошук викладацьких прийомів презентації, закріплення та активізації національно-специфічних мовних одиниць та культурологічного прочитання текстів на практичних мовних заняттях.

В основі лінгвокраїнознавства лежать п'ять методологічних принципів:

1) Суспільна природа мови, яка постає як об'єктивна можливість залучення до нової дійсності.

Єдність мови і національної культури реалізується в ряді функцій, з яких для лінгвокраїнознавства особливо важливі три, а саме: комунікативна функція – бути знаряддям передачі інформації від одного учасника акта комунікації до іншого, культуроносна та накопичувальна.

2) Засвоєння людиною, що виросла в одній національній культурі, істотних фактів, норм і цінностей іншої. Потрібно не тільки викласти студенту інформацію про країну, щоб він її запам'ятав, але й сформувати в нього позитивне ставлення до неї.

3) Формування позитивного ставлення до народу – носія мови, адже вивчення мов починається з метою зближення народів.

4) Цілісність та гомогенність мовного навчального процесу: країнознавча інформація підлягає витягу з природних форм мови і не може привноситися ззовні.

5) Уточненням специфіки країнознавства: країнознавчий аспект викладання реалізує в навчальному процесі філологічний спосіб вторинного пізнання дійсності.

При комунікативно орієнтованому навчанні іноземної мови, коли необхідно формувати у студентів лінгвокраїнознавчу компетенцію, саме за допомогою тексту лінгвокраїнознавчої тематики доречно розвивати уміння читання, а надалі, на основі фактологічної та лінгвокраїнознавчої інформації тексту для читання – вміння монологічного мовлення та письма. Крім того, текст може використовуватися як джерело інформації в процесі навчання говорінню. Лінгвокраїнознавство забезпечує вирішення цілої низки проблем, зокрема, головної філологічної проблеми – адекватного розуміння тексту. В умовах відсутності мовного оточення саме текст дозволяє штучно створити атмосферу спілкування. Оволодіння комунікативною компетенцією іноземною мовою, не перебуваючи на території країни, мова якої вивчається, – завдання досить складне. Для його виконання велике значення мають аутентичні аудіо- та відеоматеріали. Використання звукового тексту (аудіо- та відеоматеріалів) сприяє процесу накопичення нових лексичних одиниць, котрий здійснюється одночасно з опануванням фонетичної системи мови, що вивчається.

В число лексичних одиниць, що мають яскраво виявлену національно-культурну семантику, входять назви реалій (визначення предметів та явищ, які є характерними для однієї культури і відсутні в іншій), конотативна лексика (слова, що співпадають за основним значенням, але розрізняються за культурно-історичними асоціаціями) та фонові лексика, що означає предмети та явища, котрі мають аналоги в культурі, що порівнюється, та розрізняються за якимись національними особливостями – функціонуванням, формою, призначенням предметів. Для лінгвокраїнознавства величезний інтерес становлять також фразеологізми, у котрих відображаються національна своєрідність історії, культури, традиційного образу життя народу-носія мови.

Відбір одиниць з яскраво вираженою національно-культурною семантикою є задачею тих розділів лексикології та фразеології, котрі виступають в якості лінгвістичної основи лінгвокраїнознавства і можуть бути названі країнознавчо-орієнтованою лінгвістикою.

Японська культура має ряд національних та інтернаціональних елементів і не може цілком збігатися з нашою культурою. Тому в процесі викладання мови існує необхідність витрачати час та енергію на формування у свідомості студентів понять про нові предмети та явища, що не знаходять аналогів ні в рідній культурі, ні в рідній мові. Отже, йдеться про включення елементів країнознавства у викладання мови, але це включення якісно іншого роду порівняно із загальним країнознавством. Необхідно поєднати у навчальному процесі мови і відомостей зі сфери національної культури, такий вид викладацької роботи називається лінгвокраїнознавчим викладанням.

Знання національних реалій важливе при вивченні культури і мови країни. Постійною ознакою належності слова до лінгвокраїнознавчого матеріалу є присутність національно-культурного компонента, якого немає в інших мовах.

Реалії – назви, властиві тільки певним націям і народам, предмети матеріальної культури, факти історії, імена національних героїв, міфологічних істот.

Так, наприклад, в японській мові існує група слів, що в перекладі позначатимуться лише займенником "я".

Однак, кожне слово цього ряду має свій специфічний підтекст, що містить не лише додаткову інформацію про мовця, а й може пояснювати упущений контекст ситуації: *わたくし* – дуже ввічливий варіант; *おい* – ввічлива форма, що вживається монахами; *ぼく* – фамільярний молодіжний варіант, чоловічий, підкреслення нежіночності; *あれさま* – "великий Я", рідко вживається, крайній ступінь хвалькуватості; *ちん* – спеціальна форма, яку може використовувати лише імператор.

Як було зазначено вище, лінгвокраїнознавство орієнтоване на пояснення тих мовних реалій, що можуть не мати аналогів в рідній мові. Яскравим прикладом необхідності поглибленого вивчення японської культури є національна кухня, де самі лише поодинокі назви страв не дають жодного уявлення про предмет перекладу і завжди потребують не тільки транслітерації українською мовою, а й супутнього пояснення. Ось лише деякі з них: *ていまい* – страва з рису та в'яленої риби, загорнена в бамбукове листя; *かまぼこ* – перетерта паста з риби; *納豆* – варені боби, висушені на сонці та залиті водою з сирим яйцем та соєвим соусом.

До того ж існує багато приказок та прислів'їв, що пов'язані з реаліями життя японців та позначають національні страви:

鰯は刺身、刺身は鰯。(かつおはさしみ、さしみはかつお)。

Найсмачніша страва з тунця – сашімі, найсмачніше сашімі – тунець.

医者と味噌は古いほどよい。(いしやとみそはふるいほどよい)。

Лікар та місо – чим старіші, тим кращі. Мораль: Більшу довіру завжди викликає відоме та перевірене.

飲め酒には酔わぬ。(のめさけにはよわぬ)。 Від не випитого саке не п'яніють. Ця приказка покликана показати, що в цьому світі не має подій, які відбуваються без причини.

萩の盛りによき酒なし。(はぎのさかりによきさけなし)。 Із квітів *хагі* гарного саке не вийде. Це означає, що все має своє призначення і має використовуватися саме за ним.

大飯食らい箸を選ばず。(おおめしくらいはしをえらばず)。

Ненажера хаші не обирає. (Для досягнення мети – усі засоби гарні).

Японія без жодного перебільшення – країна чаю, саме тому у лексиці японців наявна велика кількість його назв, що в побуті представлені різними видами. Окрім традиційних зеленого (*お茶*) та чорного (*紅茶*) чаю, японці п'ють чай з ячменю (*ウーロン茶*, *麦茶*), чай з рисом (*玄米茶*), чай з водоростей (*昆布茶*), а також мають спеціальний чай для чайних церемоній (*玉露*).

Існують випадки, коли знайти відповідний еквівалент набагато важче. Зокрема, *積ん読 (つんどく)*, що відноситься до так званих лексичних лакун, означає накопичення книжок без їх прочитання. В українській мові не існує конкретного слова на позначення цього явища, тому важливим для студентів є розуміння власне явища для орієнтування в комунікативній ситуації. Так, *いただきます* – вислів, що має місце перед початком трапези, проте не є еквівалентом українського побажання "смачного". Очевидна різниця у реаліях, оскільки в японському суспільстві не прийнято бажати насолодитися їжею комусь, окрім себе, тоді як для українців побажання "смачного" самим собі здається абсурдним. Після закінчення трапези в Японії кажуть *ごちそうさまでした*, тобто "Дякую, було дуже смачно", яке вже спрямоване назовні (господарям будинку, або тому, хто приготував трапезу).

Японці великі естети, тому не дивним є явище "японських кольорів", що на перший погляд може здатися досить абсурдним та незрозумілим, але історія та реалії життя цього народу пояснюють цей феномен. В Японії

протягом тисячоліть зберігаються власні технології забарвлення тканин, вивчаються традиційні мистецтва, а люди милуються своєю природою, і це не може не сприяти появі специфічної та дуже тонкої колористики. Японці бачать світ у власних кольорах, які дуже важко розрізнити іноземцям. Назв кольорів та їхніх відтінків у японській мові безліч, їх вивчають у початковій школі та видають довідники та словники. Переважна більшість цих кольорів відображають суто японські реалії, перш за все, рослини та явища японської природи. Дуже складно точно уявити собі та назвати відтінок цвіту сакури, кори дерева гінго, або квітів чагарнику хагі, якщо не вивчати особливості світосприйняття населення цієї країни.

Так, наприклад, 茜色 (あかねいろ) – мареновий червоний колір. Цей темно-червоний колір японці здавна отримували за допомогою натурального барвника з коріння рослини, яка японською називається あかね, а українською "марена пурпурна". В давній Японії цей колір записували двома ієрогліфами "червоний" 赤い (あかい) та "корінь" 根 (ね). Наразі цей колір пишеться одним ієрогліфом.

Група синіх кольорів у японській лексиці представлена від м'якого зеленувато-блакитного かねのぞき до грайливого синьо-зеленого あさぎ, аж до легкого сталевого відтінку на тлі загального синього はなだ і зрештою до звичайного синього あい.

利休茶 – колір чайний Рікю. Колір не лише має специфічну назву, а й цілу історію. Неяскравий та дуже ніжний сірчувато-жовтий колір японською мовою називається 利休茶. 茶 означає "чай", а 利休 – ім'я засновника мистецтва чайної церемонії, майстра Сен-но Рікю.

剣法 – колір Кемпо. Слово перекладається з японської як "мистецтво фехтування". Це глибокий чайно-чорний колір. Назва його походить від імені Йошіюки Кемпо, майстра фехтування періоду Муромачі. Легенди й досі мають багато варіантів. В одних сенсей розробив цей колір власноруч, в інших – мав одяг для занять такого кольору. До речі, спочатку цей колір мав назву "Йошіюка", і вже наприкінці XVII століття він став надзвичайно популярним у кравців.

Усі ці тонкощі історії кольорів добре відомі пересічному японцю, а ось для студентів, які не вивчають країнознавство Японії, можуть стати справжньою комунікативною перешкодою.

Любов до краси і гармонії у всіх сферах життя вплинули і на формування такого специфічного шару лексики, як ономатопеї. Ономатопеї – широко розповсюджене явище в японській мові. Звуконаслідування та специфічне передавання особливих рис того чи іншого предмету або явища складають значний пласт у літературних творах та повсякденному мовленні японців. Саме ономатопеї є тими образними засобами, які допомагають точно та найбільш повно передати не лише звуки, а й емоції, відчуття, деталізувати спосіб виконання дії, манеру поведінки.

Українська мова може похвалитися лише обмеженою кількістю таких поетизмів, але, наприклад, звуконаслідування "гав-гав" та "буль-буль" зрозумілі кожному українцю. Метою викладача має стати згруповане та якомого найефективніше пояснення цього матеріалу, спираючись саме на ті явища у житті японців, які зможуть пояснити сутність феномену. Це саме та ситуація, коли відповідник у рідній мові може бути відсутній та не мати аналогів у нашому побуті, але розуміння має бути досягнуто шляхом альтернативного пояснення (не дослівного перекладу).

Молоде подружжя чи новий співробітник – це ніхто інше як ほやーほや, а звук розбитого серця ずたーずた. Серед інших цікавих прикладів – うきーうき, тобто життє-

радісна та бадьора людина; あつーあつ – дуже гарячий, але, як відомо, гарячою може бути не лише страва, а й стосунки. Саме тому あつーあつ доцільно вживати відносно закоханих по вуха людей.

Якщо людина роздратована чи дуже зла на те, що все йде не за планом, про неї говорять いらーいらする. Наприклад, 彼女の来るのが遅いので彼はいらいらしていた。(Він був дуже злий через те, що його дівчина запізнювалась) いやーいや – стан, коли щось робиться без бажання, з виказуванням байдужості до виконуваної дії; так доцільно говорити і про учнів, які не виявляють ентузіазму до навчання і роблять домашня завдання зі стражданням на обличчі. Жоден いそーいそ не зможе довго всидіти на одному місці, адже він завжди у передчутті чогось радісного, неймовірного. Дитина, яка весь час хоче гратися, бігати і не має бажання спати чи поводитися тихо – також いそーいそ.

Знайомий кожному українцю голос жаби "ква-ква" в японській мові позначається げろげろ, мавпа, на думку японців, видає щось схоже на きーきー, а собака わんわん, але є й досить схожі ономатопеї: мукання корови – もう, нявкання кішки – にゃーん, щибетання птахів – びよびよ.

Вчені дійшли висновку, для того, щоб адекватно розуміти та працювати з цим пластом лексики, необхідно перш за все визначити рівень перекладу, який відповідатиме завданням перекладача. На кожному рівні обирається точна одиниця, яка є достатньою для перекладу оригіналу: фонема, морфема, слово, словосполучення, речення, текст. Таким чином, ономатопеїчнi слова є перекладною лексикою, яка потребує пильної уваги та врахування її специфічного стильового навантаження. Перед початком роботи з цим цікавим, але досить складним явищем, студентам-перекладачам необхідно чітко визначити мету та завдання перекладу, що дасть знайти відповідну одиницю, якою вони будуть послуговуватися у процесі опрацювання кожного окремого матеріалу.

В українській мові існують слова "брат" та "сестра" на позначення членів родини. Залежно від віку додаються слова "старший", "молодша". В японській мові цей фрагмент терміносистеми родинних зв'язків потребує більшої деталізації – обов'язковим є зазначення віку родича, тому замість двох слів "брат" та "сестра" використовується чотири: 兄(あに) – старший брат; 姉(あね) – старша сестра; 弟(おとうと) – молодший брат; 妹(いもうと) – молодша сестра.

До того ж, японська писемність вимагає розрізнення тітки (дядька), які є молодшими або старшими від батька (матері): 伯母(おば) – тітка, що старша за батька (матір); 叔母(おば) – тітка, що молодша за батька (матір); 伯父(おじ) – дядько, що старший за батька (матір); 叔父(おじ) – дядько, що молодший за батька (матір).

Це явище пояснюється тим, що для японців дуже важливими є вік та соціальний статус співрозмовника. Ця тенденція простежується і у виразах ввічливості, де для різного соціального рівня і віку утворилися власні інваріанти, а також існує велика кількість ввічливих слів для різних сфер життя, залежно від рівня формальності ситуацій.

ごめんなさい – "Вибачте, будь-ласка", "Прошу пробачення". Дуже ввічлива форма. Зазвичай виражає жаль з приводу того, що когось потурбували, а не за власні помилки.

ごめん – Досить неформальна форма.

すみません – "Пробачте", ввічлива форма для власної провини.

すまない/すまん – Чоловіча форма, має не дуже ввічливий характер.

すまぬ – Форма, що вживалась раніше, зараз вважається застарілою і не досить ввічливою.

失礼します – "Вибачте, будь-ласка", дуже ввічлива і формальна форма для офіційних ситуацій.

失礼 – Менш формальний інваріант.

申し訳ありません – "Не має мені пробачення", ввічлива і формальна форма, найчастіше вживана в армії та ділових відносинах.

申し訳ない – Менш формальний інваріант.

Японці дуже прискіпливо ставляться до "うち" та "そと", тобто до внутрішнього та зовнішнього, тому мають різні слова на позначення своїх та чийхось родичів: 妻 (つま) – власна дружина, 奥さん (おくさん) – дружина іншого чоловіка.

В японській мові, як і в багатьох інших, дієслова йти, приходити та повертатися розрізняються 行く (いく), 来る (くる), 帰る (かえる). Окрім того, в японській мові є правило – до себе додому не можна "прийти". До себе додому можна лише "повернутися". Це є логічним для представників багатьох народів, але закріплено правилами лише у японській мові.

Усі ці приклади є лише "вершиною айсбергу", саме тому необхідність в "нейтральному" лінгвокраїнознавстві на певному етапі лінгвокраїнознавчих досліджень та практики викладання лінгвокраїнознавства як аспекту навчання цілком виправдана. Багато явищ мови і культури, їх національна своєрідність настільки самобутні, що можуть бути розкриті й описані без порівняння з якоюсь іншою культурно-мовною спільністю. Такі матеріали надають величезну допомогу викладачу. Проте, перед тим, як стати надбанням студента, країнознавча інформація препарується викладачем з урахуванням національної належності учнів, цілей, завдань, етапу навчання, рівня мовної та суспільно-освітньої підготовки студентів, їх інтересів та інших факторів.

На практичних заняттях студентам мають прищеплюватися навички оволодіння лінгвоетнокультурними засобами усної мовленнєвої комунікативної компетенції та її адекватного двобічного перекладу. Останнє зумовлює необхідність створення у певний спосіб відібраних, градуированих за складністю та організованих у межах інтегративно-блокових циклів одиниць лінгвокраїнознавчого характеру для формування компетенції щодо перекладу їх у відповідних комунікативних ситуаціях. Створення цих циклів у вигляді вправ сприятиме формуванню лінгвокраїнознавчо зумовлених навичок вербальної і невербальної іншомовної комунікативної компетенції й використанню її в перекладацькій практиці. Останнє передбачає оволодіння студентами здатністю використовувати специфічні для певної мови засоби спілкування, що сприятиме регулюванню мовленнєвої поведінки згідно з нормами, прийнятими в поданій

мовній спільності, і адекватному їх відтворенню у двобічному перекладі.

Спрямованість на вивчення культурного, лінгвокраїнознавчого компонента робить процес засвоєння мови студентами більш ефективним та легким, допомагає формувати лінгвокраїнознавчу компетенцію, під якою розуміють цілісну систему уявлень про національні звичаї, традиції, реалії країни, мова якої вивчається, дозволяє отримувати від мови приблизно ту інформацію, що й від носіїв, і досягати тим самим повноцінної комунікації. Використання лінгвокраїнознавчої інформації у навчальному процесі сприяє свідомому засвоєнню матеріалу, забезпечує підвищення пізнавальної активності студентів, створює позитивну мотивацію, дає стимул до самостійної роботи над мовою, розвиває образно-художню пам'ять, мовленнєве мислення.

Отже, функції мовної діяльності і культури взаємопов'язані. Методологічний сенс цієї єдності унеможливорює оволодіння функціями мовної діяльності окремо від функцій культури і навпаки. Саме тому головна мета лінгвокраїнознавства – забезпечення комунікативної компетенції в актах міжкультурної комунікації насамперед через адекватне сприйняття мови співрозмовника й оригінальних текстів, розрахованих на носіїв мови.

Перспектива дослідження лінгвокраїнознавчих основ методики викладання мовного матеріалу полягає в створенні фундаментальної та спеціалізованої саме на японській мові програми найбільш ефективного розуміння та засвоєння лексичних одиниць студентами, адже аксіомою сучасної методики викладання іноземних мов є постулат про те, що неможливо оволодіти нерідною мовою без обізнаності у культурних та соціальних особливостях життя носіїв цієї мови. Сучасна наука піднімає питання вивчення лінгвокраїнознавства у межах як традиційного курсу іноземної мови у вищих навчальних закладах, так і у межах такої науки, як теорія міжкультурної комунікації. Лінгвокраїнознавча компетенція в наш час стає необхідною складовою створення мовної компетенції іноземної мови під час навчання всіх майбутніх фахівців, а особливо філологів-викладачів іноземної мови та перекладачів.

1. Арнольд И.В. Основы научных исследований в лингвистике: Учебное пособие. – М., 1991. – 140 с. 2. Томахин Г. Д. Теоретические основы лингвострановедения (на материале лексических американизмов английского языка) – М., 1991. – 140 с. 3. Ощепкова В.В. Культурологические, этнографические и типологические аспекты лингвострановедения. – М., 1995. – 250 с. 4. Панов Е.И., Кузовлев В.П., Коростелев В.С. Цель обучения иностранным языкам на современном этапе развития общества // Иностранные языки в школе. – 1987. – №6 – С.20.

Надійшла до редколегії 01.10.10

О. Горошкевич, ст. викл.

СОМАТИЧНА ФРАЗЕОЛОГІЯ В КУРСІ ВИВЧЕННЯ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Розглядається питання включення фразеологізмів з соматичним компонентом в підручниках з японської мови для студентів-іноземців. Основна увага зосереджена на шляхах оптимізації засвоєння частотних соматичних фразеологізмів в процесі вивчення японської мови на середньому рівні.

Рассматривается вопрос включения фразеологизмов с соматическим компонентом в учебниках японского языка для иностранных студентов. Основное внимание уделено возможностям оптимизации усвоения частотных фразеологизмов в процессе изучения японского языка на среднем уровне.

This article deals with the inclusion of phraseological units with somatic component into the textbooks for foreign students. The main attention focuses on the ways of optimization of mastering frequent somatic phraseological units during the process of the Japanese language studying at the average level.

В лінгвістичній літературі неодноразово наголошувалося на великій питомій вазі і значущості соматичної фразеології у будь-якій мові світу. Японська мова в цьому сенсі не становить винятку.

В даній розвідці, яка проводиться в межах теми "Соматичні номінації у формуванні японської мовної картини світу", ми ставимо за мету порівняти результати проведеного нами анкетування (сформовано масив

комунікативно активних, на думку опитаних інформантів, фразеологізмів японської мови з соматичним компонентом, які репрезентують два тематичні поля: "оцінка людини" та "емоційні стани людини") з даними досліджень японських авторів, а також визначити ступінь включення функціонально активної соматичної фразеології в навчальних посібниках для студентів, які вивчають японську мову як іноземну.

Зацікавлення цією проблемою знаходимо і в низці робіт японських авторів, зокрема в статті Дані Мінна і Сано Хіроші 「日本語学習者のための慣用句データベースの作成。統計処理を用いた一手法の提案」 наведено три списки найчастотніших ідіом, сформованих на основі аналізу корпусу газетних текстів річної підбірки за 2000 р. з "Майнічі сімбун", а також текстів художньої літератури видавництва "Шінчьо: бунко" (67 творів) та "Аодзора бунко" (1152 твори).. В кожному списку містяться по 20 виразів певної граматичної структури (іменник + грам. формант + дієслово). В наведених списках привертає увагу значна частка соматичних фразеологізмів, які у п'яти з двадцяти випадків присутні в усіх трьох списках: 手を出す 'братися до чогось', 'робити спробу', 手を打つ 'укласти угоду', 'застосувати необхідні заходи', 手が届く 'ставитися уважно', 'приділяти увагу', 舌を巻く 'бути в захваті', 首になる 'бути звільненим'. Фразеологізм 鼻にかける 'хизуватися' трапляється у двох з трьох списків, фразеологізми 肝に銘じる 'закарбовувати в пам'яті назавжди', 手を抜く 'зробити абияк', 首にする 'звільнити з роботи', 鼻につく 'бити в ніс' (про запах), 'остогиднути' – в одному із списків [ダニー・ミン。左脳洋 2001, 58-59].

Проведене авторами статті анкетування засвідчило низкий рівень знань ідіом японської мови студентами-іноземцями, які вивчають мову на середньому і вищому рівні. Змінити становище на краще, на думку авторів, може створення спеціальних навчальних посібників, в яких би зазначалася частотність ідіом відповідно до сфер використання і за тематичним принципом.

Хіроко Хіроучі зосереджується на порівняльному аналізі ідіом японської, китайської та англійської мов у трьох тематичних групах (їжа і напої, бестіальні та соматичні). Посилаючись на дані іншого дослідження, вона наводить 10 найпродуктивніших щодо фразеоутворення ядерних соматичних лексем: око (88 ФО), рука (68 ФО), рот (32 ФО), розум (29 ФО), нога (27 ФО), сам (25 ФО), серце (22 ФО), вухо (18 ФО), ніс (17 ФО), живіт (16 ФО) [Hirouchi 1997, 57]. Наголошуючи на тому, що розуміння, а отже і вивчення фразеологізмів людьми, які вивчають іноземну мову, є необхідним, авторка наводить приклади неправильних перекладів японських фразеологізмів англійською мовою: 恵子が口を切る 'Кейко порізала рот' (замість: 'почала говорити') [Hirouchi 1997, 59].

В статті Рі Тоїчі звертається увага на те, що для іноземців, які опановують японську мову, однією з проблем є розрізнення фразеологічних і нефразеологічних словосполучень. Розмірковуючи над можливостями підвищення ефективності засвоєння фразеологізмів, автор пропонує декілька способів категоризації фразеологічних одиниць: за частинами мови (動詞慣用句、形容詞慣用句、名詞慣用句) та за лексико-семантичними особливостями (身体語彙の慣用句、心情語彙の慣用句、漢語語彙の慣用句、洋語語彙の慣用句) [李東一, 43]. Серед вказаних граматичних категорій виділяє структурні підтипи: 1) в категорії дієслівних фразеологізмів: а) ім.+грам.формант+дієслово (найчастотнішою в цій категорії є структура з формантом знахідного відмінку を); б) структури, які містять більше трьох елементів (のどこから手が出る 'дуже чогось хочеться'). Аналогічно виділяються структурно-граматичні підтипи

фразеологічних словосполучень з ядерними прикметниковими та іменниковими лексемами. Розглядаючи семантичну групу фразеологічних одиниць з соматичним компонентом (身体語彙の慣用句), автор зазначає, що найпродуктивнішими щодо творення фразеологізмів є лексеми на позначення органів, через які людина сприймає подразники (інформацію) з навколишнього світу: очі, рот, ніс, голова, рука тощо. На думку Рі Тоїчі, слід звертати увагу студентів-іноземців на особливості творення і функціонування в японській мові фразеологізмів на позначення психологічних станів людини таких, наприклад, як 腹が立つ 'розсердитися'. Автор звертає увагу також на те, що, незважаючи на універсальну ідентичність будови людського тіла, соматичні фразеологізми являють собою національно марковані номінації. Зокрема, вираз 目が黒いうちに 'поки живий' може утворитися і функціонувати лише в мові етносу, для якого чорні очі є прототипічною ознакою образу людини.

Фуджімакі Кадзумі увагу зосереджує на питанні злитості фразеологічних одиниць. За цією ознакою протиставляються два вирази: 手を延ばす 'розширити сферу впливу' і 手を入れる 'взятися за щось', 'докласти зусиль до'. В першому випадку ступінь злитості є низьким, можливі трансформації 太郎がホテル業に手を延ばした Tarou ga haterugyou ni te wo nobashita 'Таро взявся за готельний бізнес' → 太郎が手をホテル業に延ばした Tarou ga te wo haterugyou ni nobashita; в другому – високим, тобто порушення цілісності фразеологізму не допускається [藤巻一真, 1].

Хірамацу Нінсі в статті 「豊かなコミュニケーション能力を目指して一慣用句はどこまで通用するのか」 розповідає про свій досвід викладання англійської мови в школі середнього рівня. Як один з ефективних способів навчальної діяльності пропонує різні види перекладу з японської мови на англійську, серед яких велику увагу приділяє перекладу японських фразеологізмів англійською мовою. В статті наводяться пропоновані учням для перекладу 79 фразеологічних одиниць з соматичним компонентом, серед яких найбільша кількість (15 виразів) містять лексему 目 'око', 10 – лексему 口 'рот', 9 – 耳 'вухо'.

В проведенню нами опитуванні, в якому взяли участь 60 інформантів, в якості експериментального матеріалу було використано 71 фразеологізм, з них 32 фразеологічні одиниці належать до ідеографічного поля "характеристика особи" та 39 фразеологізмів представляють ідеографічне поле "почуття, емоційні стани людини". Статистична обробка та аналіз отриманих в результаті анкетування даних дозволили виявити функціонально активну частину соматичної фразеології зазначених тематичних груп. Це зокрема фразеологізми на позначення розумових здібностей людини: розумний – 頭が良い 'голова хороша' (таку відповідь дали 56 осіб з 60 опитаних, тобто 93%), дурний – 頭が悪い 'голова погана' (53 особи, 88%), а також вирази: безчесний – 腹黒い 'живіт чорний' (49 осіб, 82%), скромний – 腰が低い 'поперек низький' (40 осіб, 67%), жорстокий – 血も涙もない 'немає ні сліз, ні крові' (38 осіб, 63%), добрий – 大胆 'велика печінка' (34 особи, 57%).

Серед номінацій, які позначають емоційні стани людини, високий відсоток відповідей опитаних припадає на вирази: радість 胸がいっぱいになる груди переповнились; 胸が踊る 'груди танцюють'; сум, печаль 胸が痛む 'груди болять'; 胸が詰まる груди стиснені; страх 腰を抜かす 'випадає поперек'; 胆を冷やす 'морозити печінку'; 胸騒ぎ 'переполох в грудях'; здивування 目を丸くする 'зробити очі круглими'; 目が飛び出る 'очі ви-

літають'; гнів腹を立てる 'випнути живіт'; 腹が立つ 'живіт випнутий'; 頭から湯気が出る 'пар іде з голови'. 頭へ(に)くる 'кидатися в голову'; сором 顔から火が出る 'з обличчя вогонь іде'.

Межі проведеного нами анкетування не дозволили проаналізувати весь тематичний спектр соматичної фразеології сучасної японської мови. Саме цим, на нашу дум-

ку, можна пояснити відсутність збігів з прикладами частотних виразів, наведених в статті Дані Мінна і Сано Хіроші.

Аналіз навчальних посібників японської мови початкового рівня виявив наступну картину (соматичні номінації подаються в словниковій формі, випадки повторного застосування не зазначаються):

Таблиця 1

№	Назва навчального посібника	Соматична номінація (сторінка)
1	文化初級日本語Ⅰ。 文化外国語専門学校1987	あたま、かお、くび、手、うで、かた、むね、ひじ、ゆび、つめ、おはら、せなか、こし、あひ、おしり、ひざ、もも、すね、口、は、はな、目、まゆ、耳、のど、かみ、はい、しんぞう、い、かんぞう、ちょう、もうちょう (c.112); 背が高い 'високий' (c.98)
2	文化初級日本語Ⅱ。 文化外国語専門学校1987	口に合う 'смакувати' 'подобатися на смак' (c.19)
3	日本語初歩。国際交流基金 日本語国際センター。1985	おなかがすく 'зголодніти', のどがかかわく 'хочеться пити', 目が悪い 'поганий зір', 耳がいい 'хороший слух', 顔をしている 'мати вираз обличчя', 背が高い 'високого зросту', 背が低い 'низького зросту' (c.199).
4	みんなの日本語初級Ⅰ スリーエーネットワーク。2001	のどがかかわく 'хочеться пити', おなかがすく 'зголодніти', (c.109); 背がたかい 'високий', からだがよい 'тіло слабе' (c.151)
5	みんなの日本語初級。初級で読めるトピック25 スリーエーネットワーク。2001	体が大きい 'міцної статури, кремезний'; 体が小さい 'худорлявий' (c. 42)
6	みんなの日本語初級Ⅱ。初級で読めるトピック25 スリーエーネットワーク。2001	背が高くなる 'виросли, стати вищим' (c.5)
7	みんなの日本語初級Ⅱ スリーエーネットワーク。2001	手に入れる 'отримувати' (c.125); 頭がいい 'розумний' (c.144); お目にかかる 'зустрічатися' (c.204)

Як видно з наведеної таблиці, в підручниках японської мови для іноземців початкового рівня здебільшого можна знайти лише назви частин тіла японською мовою, найповніший перелік таких назв в азбучному написанні знаходимо в посібнику 文化初級日本語Ⅰ (32 назви). В таблиці не знайшли відображення вирази, в яких лексеми вживаються у своїх прямих значеннях, таких як 'болить голова' тощо. Тобто можемо констатувати, що, за невеликим винятком, підручники початкового рівня майже не знайомлять студентів з соматичною фразео-

логією. Деякі вирази (のどがかかわく, おなかがすく 背がたかい) повторюються в різних посібниках одного рівня, що свідчить, на нашу думку, про їх частотність.

В таблиці 2 подаємо інформацію щодо наявності соматичної фразеології в підручниках та навчальних посібниках з японської мови для іноземців середнього та вищого рівня. Композитні лексеми, які мають у своєму складі соматичні елементи не наводяться, за винятком тих випадків, коли лексема являє собою згорнутий фразеологічний вираз.

Таблиця 2

№	Назва навчального посібника	Соматична номінація (сторінка)
1	日本語中級Ⅰ国際交流基金 日本語国際センター。1990	お目にかかる 'зустрічатися' (c.68); 顔がぼんやりする 'лице затуманилося' (c.81)
2	日本語中級Ⅱ国際交流基金 日本語国際センター。1996	口にする 'сказати щось', 目にする 'побачити', 耳にする 'почути', 手にする 'тримати в руках, нести з собою', 指を折る 'загинати пальці' (рахувати) (c.23); 腰をかける 'сідати, сісти' (c.30); お目にかける 'показувати', お目にかかる 'зустрічатися', 鼻にかける 'хизуватися' (c.31); 目に浮かぶ 'пропливати перед очима' (c.35); 目が届く 'уважно дивитися', 'слідкувати очима', 首になる 'бути звільненим' (c.42); 胸に迫る 'душу переповнюють важкі передчуття' (c.79); 目はきらめく 'очі сяють' (c.80); めまぐるしい 'карколомний' (від 'голова йде обертом') (c.104); 耳を疑う 'не вірити почуттю' (c.107); 首をかしげる 'нахилити голову' (c.109); 手をかける 'торкатися чогось', 'проявляти турботу' (c.111); 身を引く 'йти звідкись, щось залишати' (c.111); 目をみはる 'широко розплющити очі' (від здивування) (c.115); 耳を傾ける 'прислухатися' (c.119); 目を疑う 'не вірити очам', 目を凝らす 'відводити погляд' (c.119); 口ききを務める 'докладати зусиль до залагодження конфлікту, укладання угоди' (c.119); 手を結ぶ 'поєднати зусилля', 'виконувати щось разом' (c.137) 胸を躍らせる 'звеселяти душу', 身を乗り出す 'виїздити, відпливати', 心強い 'спокійний, впевнений у собі' (c.173) 身を慎む 'стримувати себе' (c.174); 顔に浮かぶ 'пропливати по обличчю' (посмішка, задума), 血のにじむ努力 'зусилля, просякнуті кров'ю' (c.176) 胸をふくらます 'душа повниться радістю, приємним очікуванням', 胸を痛める 'дуже переживати, тривожитися', 胸を詰まらせる 'завдавати страждань', 胸が躍る 'серце радіє' (c.190)
3	新日本語の中級 .本冊.スリーエネットワーク。2000	頭がいい 'розумний' (c.198); 目と鼻の先 'близько' (c.214); 鼻が高い 'зарозумілий'; 顔が広い (до-сл.: лице широке) 'відомий', 首を長くして待つ 'чекати з нетерпінням' (c.217); 足が棒になる 'сильно втомитися'; 手が離せない 'дуже зайнятий'; 手を貸す 'допомогти'; 口が軽い 'говіркий'; 手も足も出なかった 'нічого не можна вдіяти'; 口がうまい 'хороший оратор'; 口が悪い 'говорити непристойності'; 頭が下がらない 'не захоплюватися, не шанувати'; 目がない 'дуже подобається' (c.222).
4	J BRIDGE to Intermediate Japanese 凡人社 2004	足軽 самурай найнижчого рівня (істор.) (c.21);
5	文化中級日本語Ⅰ文化外国語専門学校 。凡人社。1994	顔をする 'мати певний вираз обличчя' (c.14); 頭が痛い 'щось непокоїть' (c.86).

6	文化中級日本語Ⅱ。文化外国語専門学校。凡人社。1997	手つかずの自然'природа, якої не торкнулася рука людини' (с.49); 光栄を手にする 'здобути славу' (с.97) 仕事に手がつけられる 'отримати роботу' (с.137); 手にいれる 'отримати' (с.138); 手をつける 'братися до чогось'; 手が足りない 'не вистачає робітників'; 'потрібна допомога'; 手につかない 'не пристає до рук'; 手を切る 'розірвати стосунки'; 手を抜く 'робити щось абияк'; 手を尽くす 'вичерпати всі засоби' (с.141).
7	ニューアプローチ中級日本語。AGPアジア語文出版。東京	手を引く 'припинити (участь)' (с.16); 石頭 'твердочолий' (с.55); 腰を下ろす 'сісти' (с.22); 頭に浮かぶ 'пригадати'; 足を伸ばす 'пройти далі' (с. 82); 目が回る 'голова йде обертом' (с.85); 手をつける 'братися до чогось' (с.111); 頭を悩ませる 'ламати голову' (с.118); 頭の体操をやる 'примувати голову працювати' (с.139); 手があく 'бути вільним, не зайнятим' (с.160); 耳を傾ける 'прислухатися' (с.176); 重い腰を上げる 'наважитись на щось, (на-решті) щось зробити щось' (с.177); 揚げ足を取る 'ловити на помилках' (с.182); 身につける 'засвоїти'; 肩をもつ 'мати підтримку' (с.183); 口を出す 'плікувати' (с.187); 口は災いの元 'уста – причина нещастя' (с.188); 頭が固い 'голова дубова' (с. 193)
8	なめらか日本語会話。アルク1997	口に合う 'смакує' (с.37); 目が悪い 'поганий зір' (с.37); 腹が立つ 'розсердитися' (с.42); 首になる 'бути звільненим з роботи' (с.61); 頭こる 'розсердитися' (с.67); 手が抜ける 'робити щось абияк' (с. 69).

Як бачимо, кількість включених в тексти фразеологічних одиниць зростає відповідно до підвищення складності підручника. Так, в текстах початкового середнього рівня соматичні фразеологізми трапляються у дуже обмеженій кількості, з підвищенням складності їх кількість зростає. Спеціальну увагу до способу введення і тлумачення фразеологізмів знаходимо лише в поодиноких джерелах. Зокрема цікавою в цьому сенсі є стаття Ікегамі Йошіхіко «なぜ「辞書」は「引く」でしょう」[日本語中級Ⅱ, с.28-33], присвячена фразеологізмам і їх тлумаченню. У статті знаходимо пояснення також і фразеологізми з соматизмами: お目にかかる, お目にかけ、鼻にかける. Зокрема вираз 鼻にかける 'хизуватися' пояснюється через ситуацію: повісити бірку з назвою "自慢" 'вихвалювання' на ніс.

В урочи 16 посібника 新日本語の中級 зосереджена велика кількість фразеологічних одиниць, зокрема представлено 14 соматичних фразеологізмів, для оволодіння якими пропонується ряд вправ включно з аудіюванням.

Особливої уваги, на нашу думку, заслуговує спосіб подання фразеологізмів з ядерною лексею 手 'рука' в підручнику 文化中級日本語Ⅱ [с.141]. Студентам пропонується до фразеологічних виразів, зміст яких можна зрозуміти з контексту речення, підібрати смислові еквіваленти з поданого нижче списку.

Вдалих спосіб введення фразеологічних одиниць продемонстровано і в тих випадках, коли, незважаючи на відсутність спеціального тлумачення, студент має змогу зрозуміти значення виразу з контексту. Наприклад, в короткому діалозі («なめらかな日本語会話», с.67) спостерігаємо наявність трьох номінацій одного емоційного стану (гніву), дві з яких представляють собою фразеологічні вирази.

女A 「腹が立って腹が立って…」

男B 「いったいどうしたんだい」

女A 「弟がわたしの大事にしている服を破ったのよ。ほんとうに 頭に来るわ」

男B 「まあまあ、そんなに怒らない、怒らない」

Сукупність представленої в проаналізованих джерелах соматичної фразеології, на наш погляд, є цілком достатньою в межах середнього рівня володіння мовою. Проблемним питанням залишається оптимальний вибір навчальних посібників саме для цього мовного рівня, зазвичай кожен викладач вирішує його індивідуально. Звичайно, цей вибір диктується не міркуваннями наявності фразеології. Саме тому в процесі викладання слід, на нашу думку, приділяти спеціальну увагу введенню, тлумаченню і систематизації фразеологічних одиниць.

Наприкінці пропонуємо декілька вправ, які, на нашу думку, можна застосовувати як на заняттях з японської мови, так і на практичних заняттях в курсі лексикології японської мови.

1. よく使われている身体語彙の慣用句を思い出さない。

2. 次の慣用句の意味を考えて適当なウクライナ語の表現、なるべく慣用句を言いなさい。

頭が古い; 頭が痛い; 目が回る; 目が高い; 目と鼻の先; 目を皿にする; 舌を巻く; 口が軽い;

骨を盗む

3. 慣用句と適当な説明を線で結びなさい。

目がない	仕事がない
目が利く	とても好きだ
鼻が利く	あまり話さない
目に余る	言ってはいけなことを絶対に言わない
口がない	何かすることができない
口が重い	自分の利益をよく分かる
口が堅い	ひどすぎて見ていられない

歯が立たない 良いものか悪いものかななどの区別すぐつく

4. 次の言葉の意味を表す慣用句を考えなさい。

自慢しているという様子

悩んでいるという様子

怒っているという様子

5. 次の動詞を含んだ慣用句の意味を考えなさい。

切る:	手をきる;	腹を切る	
貸す:	手を貸す;	耳を貸す;	肩を貸す
なる:	骨になる;	首になる	

Перші дві вправи покликані активізувати пам'ять студентів та спонукають до пошуків відповідників (бажано фразеологічних) в японській і українській мовах. Третя і п'ята вправи скеровані на розвиток лінгвістичної інтуїції, в четвертій пропонується пригадати вже знайомі вирази.

Отже, ми з'ясували, що значна кількість виразів, визначених нами як комунікативно активні одиниці мови, включені до підручників рівня перехідного від середнього до вищого. Але оскільки спеціальна увага фразеології в них, як правило, не приділяється, в процесі викладання бажано, на нашу думку, добирати спеціальні вправи для активізації розуміння і запам'ятовування частотних виразів японської мови.

1. Горшкович О. Комунікативно активні фразеологізми сучасної японської мови на позначення емоційних станів людини. – Мовні і концептуальні картини світу. Випуск 27. – К.: КНУ ім. Т.Г.Шевченка, 2009 – с.21-25; 2. Hiroko Hirouchi. A Case Study of Comparative Idioms in Different Cultures. – Japanese Language and Culture. 1997, No 23, с.55-64; 3. ダニール・ミン. 左脳洋. 日本語学習者のための慣用句データベースの作成. 統計処理を用いた手法の提案. コンピュータと教育. 2001. 12.14 55–62; 4. 李 東一. 日本語教育における慣用句「外国人学習者の日本語教育」をめぐって – NII – Electronic Library Serv. p. 41 – 59; 5. 藤巻一真. 慣用句における移動と解釈の問題. 神田外語大学. NII-Electronic Library Service. P.1-12; 6. 平松仁史. 豊かなコミュニケーション能力を目標として – 慣用句はどこまで通用するか – ; 7. 松原純一. 現代日本語の慣用句 – 日本人の知恵 – . 聖徳大学研究紀要 人文学部 第10号90–99 (1999).

Надійшла до редколегії 25.05.10

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОМПОНЕНТОМ "РУКА" В КОРЕЙСЬКІЙ МОВІ

У даній статті розглядаються та аналізуються особливості фразеологізмів з компонентом "рука" в корейській мовній картині світу.

В данной статье рассматриваются и анализируются особенности фразеологизмов с компонентом "рука" в корейской языковой картине мира.

The article contains and analyzes the features of phraseological units with the somatic component 'hand' in the Korean language world picture.

Кожна мова є невичерпною, багатою, барвистою, а слово невід'ємне від існування людини. Хто може сказати дотепніше та влучніше за народ? Саме народ є творцем такого розділу мови як фразеологія. Фразеологізм – це вислів, у якому завжди є краплинка менталітету нації, її культури, її обличчя [1]. Фразеологія займає особливе місце в системі кожної мови. За допомогою фразеологізмів відкриваються широкі можливості передавати мовними засобами всю багатогранність процесів, що мають місце у повсякденному житті [2].

Фразеологізми відображають в основному життя людини. Лише незначна кількість виразів характеризує тваринний і рослинний світ, а також деякі явища природи. Ось чому практично всі вчені виділяють у фразеології тематичне (фразеологічне) поле "Людина" (Л. Арсент'єв, А. Івченко, Г. Курковська, Н. Коваленко, М. Олійник та ін.). Свідченням антропоцентричності фразеології є її надзвичайно розгалужені гнізда із соматизмами – назвами частин людського тіла.

Тіло людини як об'єкт і суб'єкт пізнання навколишнього світу, як носій соматичного коду культури залишається актуальним об'єктом сучасного мовознавства. У філософсько-антропоцентричному аспекті людське тіло як конститутивний складник людини вводить її у світ і є основою введення в пізнавальний контакт із цим світом. А тому не випадково соматизми (назви органів і частин людського тіла) характеризуються високою частотою функціонування, здатністю активно вживатися в переносних значеннях, а також великою фразеотвірною продуктивністю.

Соматичні фразеологічні одиниці (ФО) є предметом постійного аналізу як у зарубіжній, так і у вітчизняній лінгвістиці. Дослідження ведуться на матеріалі різних мов і мають в основному компаративний характер. Незважаючи на те, що проблеми соматичних ФО досліджуються досить широко, малодослідженою залишається на сьогоднішній день фразеологія корейської мови, що й зумовлює актуальність нашого дослідження. Мета статті: виявити особливості семантики фразеологізмів з соматичним компонентом рука/손 у системі фразеології корейської мови, визначити основні функції фразеологізмів. Завдання дослідження: 1) дослідити та проаналізувати структурно-семантичні типи фразеологізмів корейської мови; 2) охарактеризувати особливості лексико-семантичної структури та функціонування фразеологізмів зі словом "рука / 손" в корейській мові; 3) на прикладі фразеологізмів довести багатство та своєрідність корейської мови. Це дослідження присвячене фразеологізмам корейської мови з компонентом-соматизмом "рука (손)" – одним із найпоширеніших у корейській мові. Споконвіку в усіх мовах рука сприймалася як частина людського тіла, універсальне знаряддя праці. У результаті аналізу фразеологічного матеріалу виявлено 163 одиниці з компонентом рука [3].

У словнику 연세한국어사전 (Словник корейської мови) [4, с.1095] подаються такі тлумачення слову "рука": 1) верхня кінцівка до зап'ястка; 2) пальці; 3) верхня кінцівка людини як знаряддя праці, діяльності; 4) робоча сила; 5) здатність людини до праці; 6) символ влади, панування; 7) володіння.

У корейській мові дуже часто "рука" є більш абстрактним терміном. Замість "кисті руки" та "частина руки від п'ястка до плеча" корейці кажуть просто "рука", що робить мовлення більш лаконічним [5]. Аналіз семантики фразеологізмів з соматичним компонентом "рука" допоможе реконструювати образ руки в корейській мовній картині світу. Проведений лінгвістичний аналіз показує наявність досить великої групи фразеологізмів, що виражають описані нижче концепти.

Праця (일) – це "діяльність людини, сукупність цілеспрямованих дій, що потребують фізичної або розумової енергії і мають своїм призначенням створення матеріальних та духовних цінностей; труд. Трудовий процес, робота, на яку витрачається багато сил" [7]. Як видно із вищенаведених дефініцій, складником є енергія, витрата сил. Так, 손을 대다/만지다 (букв. торкатися руки), 손이 닿다 (букв. доторкнутися рукою), 손이 가다 (букв. робити руками), 손을 쓰다 (букв. користуватися руками), що означають працювати, починати працювати. Також у цю групу входять фразеологізми зі значенням "відпочинок під час роботи" (휴식): 일손을 쉬다/손이 쉬다 (букв. руки відпочивають), 손이 놓다 (букв. руки лежать), 손을 떼다 (букв. відривати руки), 손을 멈추다 (букв. зупинити руки), та працелюбність (근면) – 손이 부지런하다 (букв. старанні руки).

І, навпаки, "лінощі" (나태) – "відсутність бажання працювати, робити що-небудь; неробство" [8]. 손 하나 까딱 않는다 (букв. не ворухити пальцями), 손이 게으르다 (букв. лінівні руки), 손 안 대고 코 풀기 (букв. сякаючись, не допомагати руками).

Допомога (도움) – "сприяння, підтримка в чому-небудь"; "захист, порятунк у біди" [8]. Фраземи цієї групи можна розділити на три підгрупи: "допомагати" (원조), "просити про допомогу" (요청), "відмовляти" (거절). Так, деякі фразеологізми мають відповідники українським фразеологізмам, зокрема "простягати руку допомоги" (손을 펴다, 손을 뻗다, 손을 뻗치다, 손발이 되다). Концепт взаємодопомоги, співпраці втілено у наступних корейських ФО: 손을 잡다 (букв. братися за руки), 손을 잡아주다 (букв. тримати в руках).

Ідіоматичні вирази 손을 내밀다/손만 벌리다 (букв. простягати руки), 손만 쳐다보다 (букв. тільки руки дивляться вгору), 손을 빌다 (букв. просити руки) мають семантичне значення "просити про допомогу (очікувати допомоги)".

Концепти відмови або незацікавленості втілені у таких фразеологізмах: 손을 뿌리치다 (букв. струшувати руки), 손길을 거두다 (букв. прибирати простягнуту руку), 손길을 떼다 (букв. відривати простягнуту руку), 손길이 끊어지다 (букв. обірвалася простягнута рука).

Сила (힘) – "здатність живих істот напруженню м'язів робити фізичні рухи, виконувати різні дії; фізична енергія людини, тварини. Фізична здатність або можливість робити, здійснювати що-небудь" [7]. 1) Здатність людини до духовної діяльності, до вияву своїх розумових або душевних властивостей (능력) в корейській мові вербалізовано у наступних фраземах: 손이 짧다 (букв.

короткі руки) бракує вміння, здібностей і, навпаки, 손이 있다 (букв. є руки) здібний. 2) Про те, що рука трактується як фізична сила (힘) свідчать наступні фразеологізми: по силах 손에 닿다, 손이 미치다, своїми (власними) силами 제 손으로 (букв. своїми руками), 손으로 이루다 (букв. створювати/добиватися руками).

Чимала кількість фразеологізмів з компонентом "рука" в корейській мові має значення "володіти чимось, мати що-небудь у своїй власності (소유)". Такою семантикою маркуються фразеологізми: 손에 남아있다 (букв. залишитися в руках), 손에 쥐다 (букв. тримати в руках) – володіти; 손에 넣다/손안에 넣다/손아귀에 넣다 (букв. покласти в руки), 손에 들어오다/손에 들어가다 (букв. потрапляти до рук) – прибирати до рук; 손에서 빼앗다 (букв. відбирати від рук) – оволодіти, загарбати.

Наступна група фразеологізмів зі значенням "могутність, влада (권력, 세력)" – "1) Право керувати державою, політичне панування; 2) Керівні державні органи, уряд. // Особи, що мають урядові повноваження; 3) перен. Сила чого-небудь, могутність" [7]. Сюди відносимо вирази: (한) 손에 잡다 / (한) 손에 쥐다 (букв. тримати в чийсь руках) – бути при владі; 손을 뻗치다 (букв. простягнути руку) – поширення влади; 손을 벗어나다 (букв. відійти від рук), 손길을 벗어나다 (букв. відійти від простягнутої руки), 손길을 피하다 (букв. звільнитися від простягнутої руки), 손에서 빠져나가다/손에서 벗어나다 (букв. йти від руки), що означають стати вільним від (влади) когось. Також фразеологізми з негативною конотацією: 손아귀에 들다 (букв. тримати в руках), 손에 들어가다 (букв. потрапляти до рук), 손에 떨어지다 (букв. потрапити до рук) – попадати під чийсь владу.

Дружні стосунки (교제), відносини (관계) – "стосунки, зв'язки, взаємини між ким-небудь" [7]. Фраземи, у яких втілено концепт "співпрацювати", "мати товариські стосунки": 손을 대다 (букв. торкатися руки), 손을 잡다 (букв. братися за руки), 손을 뻗치다 (букв. простягнути руку), 손에 손을 잡다 (букв. в руці тримати руку), 손을 맞잡다 (букв. тримати один одного за руки). Фразеологізм 오른손 (букв. права рука) вживається в корейській мові зі значенням "найкращий друг", "найближчий помічник".

І, навпаки, наступні ФО зі значенням "припинити відносини", "сваритися": 손을 씻다 (букв. мити руки), 손을 끊다 (букв. розірвати руки), 손을 닦다 (букв. чистити/мити руки), 손을 떼다 (букв. відривати руки).

Концепт "жест, рух рукою (소동작)" – "рух тіла чи рук, який супроводжує людську мову або замінює її" [8] – вербалізовано таким чином: 손을 얹다 (букв. покласти руки) зі значенням бажати щастя, благословляти; 손가락질받다 (букв. показувати пальцем) – сварити, осуджувати; 손을 들다 (букв. тримати руки) має три значення: 1) присягатися, клястися; 2) здаватися, капітулювати; втрачати надію; 3) молитися; 손을 흔들다 (букв. махати рукою) – розходитися, розлучатися.

Фразеологізми з компонентом "рука" можуть передавати емоційний стан (감정) людини, характер (성질) та особисті риси (인품). Емоційність пов'язана з функцією передавання настрою, почуттів, емоцій, переживань. Так, 손을 떨리다 (букв. руки тремтять) зі значенням страх; 손가락 하나 까딱할 힘이 없다 (букв. немає сил

ворухнути пальцем) – падати з ніг, вибиватися з сил; 손에 잡히지 않다 (букв. не пійматися в руки), 손에 땀을 쥐다/손(바닥)에 땀이 나다 (букв. з'явився піт на руці) – переживати, тривожитися; 손뼉을 치다 (букв. плескати в долоні) – радіти. Характер тлумачиться як "сукупність стійких психічних властивостей людини, її особистих рис, що виявляються у поведінці й діяльності" [7]. Отже, соматизм "рука" в корейській мові передає як негативну оцінку індивідуальних особливостей людини: 손바닥 뒤집듯 (букв. долоня наче вивернулася навиворіт) – непостійна, мінлива людина, 손이 더럽다 (букв. брудні руки) – нечесна, неправдива людина, так і позитивну оцінку: 손이 크다 (букв. великі руки) – щедра людина, 손을 내밀어 붙잡다 (букв. міцно тримати руку) – доброзичлива, дружелюбна людина, 손이 깨끗하다 (букв. чисті руки) – чесна людина.

Рука може використовуватися навіть для крадіжок – "таємне привласнення чужих речей, грошей і т. ін.." [8] – 손이 거칠다 (букв. шершаві, грубі руки), 손을 대다 (букв. торкатися руки).

Велика кількість фразеологізмів з компонентом "рука/손" в корейській мові мають інші значення, зокрема: 1) концепти "техніка, майстерність (기술, 솜씨)" – "досконало знати свою справу; умілий, досвідчений" [7] – вербалізовані у наступних фразеологізмах: 손에 달리다/손에 좌우되다 (букв. залежить від рук); 2) зі значенням ремонтувати (수리) – "виправляти пошкодження, усувати дефекти, поломки, лагодити що-небудь" [7] – відносимо ФО 손보다 (букв. бачити руки); 3) семантикою "змінювати напрям" маркується фразеологізм 손을 돌리다 (букв. повертати руки); 4) можливість, шанс (기회) – "наявність умов, сприятливих для чого-небудь, обставин, які допомагають чомусь" [8] – вербалізовано наступним ФО: 손에 닿다 (букв. доторкнутися до руки) – з'явилась можливість.

Грамматично фразеологізми з компонентом "рука" виглядають таким чином:

"손 + 이/에/서/으로 + 동사"

"손 + 이 + 형용사"

"손 + 을 + 용언"

У ході дослідження було з'ясовано, що вивчення ФО посилюють лінгвістичне чуття, свідчать про невичерпні ресурси корейської мови, дають можливість для дослідницької роботи.

Таке розмаїття значень фразеологізмів з проаналізованим компонентом "рука" в корейській мові доводить, що корейці сприймають руку як одну з найбільш життєво необхідних частин тіла, яка використовується фактично в усіх сферах діяльності. Універсальність у процесі функціонування лексеми "рука" виявляється в утворенні концептів "праця", "допомога", "сила", "влада" та інших.

1. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови. – Київ "Знання", 2007.
2. Фразеологічний словник української мови, книга 1, 2. К., Наукова думка, 1999.
3. 관용어 사전 / 박영준, 최경봉, 1996.
4. 연세한국어사전 / 연세대학교 언어정보개발연구원, 서울, 1999.
5. 현대국어 관용어 연구 / 김준기, 김향숙. – 서울, 2003.
6. <http://www.nanet.go.kr>.
7. <http://www.slovnkyk.net/>

Надійшла до редколегії 29.09.10

Н. Кірносова, канд. філол. наук, доц.

ЛІЧИЛЬНІ СЛОВА КИТАЙСЬКОЇ МОВИ У СВІТЛІ КОНЦЕПЦІЇ ЧИСЛА Ж. ПІАЖЕ

У пропонованому дослідженні висловлюється гіпотеза про те, що лічильні слова китайської мови можуть розглядатися як відображення психологічних процесів формування концепції числа в мозку людини. Формування лічильних слів у китайській мові відбувалося в три етапи, що корелюють з трьома стадіями розвитку концепції числа в дитини, виявленими Ж. Піаже. Оскільки концепція числа тісно пов'язана з концепцією класів, у статті також розглядаються питання категоризації світу, властивої носіям китайської мови, які традиційно й розглядалися у зв'язку з лічильними словами (які також називають класифікаторами).

В предлагаемом исследовании высказывается гипотеза о том, что счётные слова китайского языка могут рассматриваться в качестве средств отображения психологических процессов формирования концепции числа в человеческом мозге. Формирование счётных слов в китайском языке происходило в три этапа, которые коррелируют с тремя стадиями развития концепции числа у ребёнка, выявленными Ж. Пиаже. Поскольку концепция числа имеет тесную связь с концепцией классов, в статье также рассматриваются вопросы категоризации мира, свойственной носителям китайского языка, которые традиционно и рассматривались в связи со счётными словами (называемыми также классификаторами).

The present research is intended to consider the hypothesis that measure words in Chinese can be regarded as a reflection of a psychological process of number conception in people's mind. The evolution of measure words in Chinese can be divided into three stages, which correlate with the three stages of number conception pointed out by J. Piaget. As the number conception is tightly related to conceptual development of classes, the report also covers the issue of the way Chinese people categorize the world which is traditionally connected with measure words in Chinese (as they are also regarded as classifiers).

Очевидним відображенням у китайській мові мисленнєвих операцій з об'єднання речей і явищ у класи є лічильні слова. Стосовно цих лексичних одиниць написано чимало робіт як наукового, так і науково-популярного та довідкового характеру, однак логіка такого способу категоризації, який вони відображають, все ще залишається для іноземців нез'ясованою. Вимушені мати з ними справу в повсякденній комунікації, іноземці починають вірити, що "китайська енциклопедія", згадана Х. Л. Борхесом в есе "Аналітична мова Джона Вілкінса", справді існувала, адже з точки зору звичної європейцям логіки важко пояснити, чому собаки, риби й огірки, наприклад, віднесені носіями китайської мови до однієї категорії через відповідне лічильне слово (条), а коні, корови й барани – до різних (через відповідні лічильні слова – 匹, 头, 只). Тож очевидно, що засоби категоризації в китайській мові є справжнім викликом для іноземців, втім їх дослідження з когнітивної точки зору, напевне, дасть змогу виявити логіку їхнього функціонування в мові.

Насамперед є потреба визначитися з термінологією – адже єдиному китайському термінові 量词 (liàngcí) відповідають принаймні два терміни в європейській лінгвістичній традиції – лічильне слово (в українській мові також часто використовується словосполучення рахівне слово, що тільки ускладнює ситуацію в термінології) / measure word / класифікатор / classifier. Взаємовідношення між цими термінами залишаються невідомими, тож зазвичай західні дослідники користуються ними як абсолютними синонімами.

Проте в цьому дослідженні буде обстоюватися думка про відносини включення між ними – класифікатори пропонуються розглядати як підклас, поряд із міронімами, загального класу (точніше – категорії!) лічильних слів (див. рис. 1):

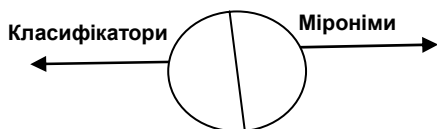

Рис. 1. Лічильні слова китайської мови

Річ у тім, що в межах множини лічильних слів, які існують у китайській мові для поєднання числівників з іменниками, за семантичним та функціональним принципами чітко виділяються дві групи – міроніми, які справді означають міри або мірки ваги, довжини, об'єму тощо (瓶, 杯, 斗, 盘, 碗 тощо) і функціонують тільки зі

збірними іменниками, та класифікатори, які стосуються не стільки власне лічби, як категоризації перелічуваних речей чи явищ (个, 张, 把 тощо) і використовуються тільки з одиничними іменниками.

Міроніми є й в українській мові, правда вони не виділяються в окрему частину мови, а розглядаються в складі іменників (склянка, пляшка, тарілка, коробок тощо), тому логіка їх функціонування в китайській мові не становить особливих труднощів для носіїв української мови, і при перекладі вони без особливих труднощів відтворюються відповідним іменником (виняток тут можуть становити хіба-що реалії, як, наприклад, доу (斗) – специфічна китайська міра об'єму, або цунь (寸) – китайська міра довжини):

一杯茶	чашка чаю
一碗米饭	миска (порція) рису

Класифікатори ж в українській мові відсутні й при перекладі ніяк не відтворюються, "забираючи" з собою й ту додаткову інформацію про категоризацію світу та образне сприйняття світу, яку вкладають у них китайці:

一位人	одна (шанована) людина
两本书	дві книги (на корінці)
五张桌子	п'ять (пласких) столів
一把伞	одна парасоль (з ручкою)

Про те, що ці два різновиди лічильних слів варто розрізняти, пишуть останнім часом і китайські дослідники. Так, наприклад, Хе Цз'є у своїй монографії, присвяченій лічильним словам, у межах класу 量词 (liàngcí) вирізняє окрему групу 名量词 (míngliàngcí) – іменники в ролі лічильних слів [1, с. 81], тобто, власне, міроніми, і спеціально наголошує, що ці одиниці не є специфічними виключно для китайської мови, а зустрічаються й у багатьох інших мовах. Відповідно, термін 量词 (liàngcí) він застосовує до решти лічильних слів, які вживаються з одиничними іменниками й аналогі до яких відсутні в інших мовах, що дає змогу поставити його у відповідність із прийнятим нами терміном класифікатор.

Хе Цз'є пропонує розрізняти ці дві групи лічильних слів на основі типу мотивації – суб'єктивної чи об'єктивної – що зумовлює їх вибір у процесі комунікації. Так, використання міронімів, що називають конкретні предмети, на його думку, зумовлюється об'єктивними чинниками, адже ці слова позначають реальність безпосередньо в тому вигляді, як вона сприймається органами чуття; тоді як класифікатори називають образи (абстракції) й репрезентують у мовленні вже переосмислену реальність, тому мотивація їхньої присутності в мовленні завжди суб'єктивна [1, с. 85-86]. Цей автор також

подає статистичні дані, згідно яких міронімів у китайській мові меншість – з 600 лічильних слів Хе Цз'є нарахував їх тільки 76 [1, с. 93]. Таким чином, Хе Цз'є не тільки виявляє підстави для розподілу загального класу лічильних слів на дві групи, але й робить натяк на шляхи категоризації речей у мисленні китайців.

Отже, мовні факти свідчать про те, що лічильні слова в китайській мові функціонально, семантично й, навіть, мотиваційно, поділяються на два підкласи – міроніми й класифікатори, тому терміни лічильне слово й класифікатор не вважаються в цьому дослідженні синонімічними.

Оскільки саме класифікатори є засобом категоризації світу для носіїв китайської мови, надалі в статті їм приділятиметься більше уваги. І найбільш цікавими в межах цього дослідження є, безперечно, ієрогліфи на позначення класифікаторів, оскільки вони як семантичні знаки повинні фіксувати й об'єктивувати ідеї, пов'язані в мисленні носіїв з тим чи іншим класом, а значить – відображати шляхи категоризації в мисленні китайців. Проте, перш ніж розглядати ієрогліфіку, варто з'ясувати логіку присутності класифікаторів як лексичних одиниць у китайській мові, це допоможе з'ясувати чому саме вони є репрезентантами категоризації в мові.

Більшість китайських підручників не пояснюють необхідність використання класифікаторів у мові (напевне, для них вона сама собою зрозуміла). Однак європейські дослідники вивчали ці одиниці в когнітивному ключі, і тут перш за все слід назвати прізвища Тань Аошуан та Дж. Лакоффа.

Однак, намагаючись знайти мотивацію саме такого способу категоризації, ці європейські дослідники більше уваги приділяли зв'язкам класифікатора та наступного іменника, ігноруючи при цьому набагато більше обумовлений зв'язок класифікатора з попереднім до нього числівником, втім саме цей останній зв'язок видається ключовим для розуміння сутності класифікатора як лексичної одиниці, оскільки його (класифікатора) використання в мовленні залежить насамперед від наявності числівника – класифікатор з'явиться в китайському реченні перед іменником лише тоді, коли йтиметься про кількість речей, позначених цим іменником, тобто, коли іменнику передуватиме числівник. Порівняймо:

我买了一本书。	Я купив книгу.
我买了书了。	Книжки я купив.

Якщо ж звернути увагу на "прив'язаність" класифікатора до числівника, виникне припущення про обумовленість цього лінгвістичного явища особливостями ментальних процесів лічби та формування категорії числа. Щоб перевірити істинність цього припущення, варто спочатку звернутися до роботи Ж. Піаже "Гене́за числа в дитини" [2] і з'ясувати, що відомо про формування концепції числа в нашому мисленні, а потім простежити еволюцію лічильних слів як частини мови в китайській мові і з'ясувати, чи є між цими процесами аналогія.

У своєму спеціальному дослідженні "Гене́за числа в дитини" Ж. Піаже доходить двох важливих висновків: 1) що формування понять числа й класу в мисленні людини залежить від віку й відбувається одночасно [2, 448] і в три етапи, й 2) ці поняття тісно пов'язані між собою, оскільки число – це завжди клас, який складається з еквівалентних одиниць, що різняться лише своїм місцем у лінійній послідовності.

За результатами багатьох експериментів, дослідник виявив, що спочатку, навіть вміючи рахувати, дитина, в силу особливостей свого мислення, розуміє кількість глобально (в категоріях багато, мало), потім, шляхом встановлення наочного співвіднесення окремих одиниць загальної кількості, вона починає вчитися встановлювати точну кількість, і, нарешті, оволодіває справжньою кон-

цепцією числа [2, 481]. Так само, в три етапи, відбувається й становлення категорії класу в мисленні дитини – спочатку дитина здатна утворювати лише загальні класи, потім, щоб зробити певний висновок, вона перераховує наявні елементи класу, і, нарешті, навчається включати окремі класи в один загальний [2, 452-454].

Якщо тепер звернутися до історії розвитку лічильних слів у китайській мові, то виявиться, що в ній також можна виділити три етапи: 1) до епохи Західної Чжоу (X-XVIII ст. до н.е.), коли класифікатори були відсутні; 2) від Західної Чжоу, коли з'явилися перші лічильні слова (匹, 夫, 两) [3, 78], до епохи Тан – поки відбувся бурхливий кількісний розквіт цієї частини мови; 3) після епохи Тан, коли лічильне слово 个 почало функціонувати в якості універсального.

У співставленні висновків Ж. Піаже з фактами історії китайської мови насправді виявляється аналогія між процесами розвитку мислення та розвитку мови: етап відсутності лічильних слів очевидно вказує на тенденцію глобального оцінювання кількості (через сам іменник), етап появи і кількісного розквіту цих слів, ієрогліфи на зображення яких походили від зображень частин предметів [3, 341] (!), вказує на вміння виділяти складові частини в одиниці, проте тільки тоді, коли вона є перед очима, і, нарешті, поява універсального лічильного слова свідчить про те, що концепція числа вже стала операційною і вже не потребувала наочності. Ж. Піаже досліджував онтогенез мислення, але факти китайської мови дають змогу виявити й філогенез. Роз'яснимо цей висновок.

З написів на кістках тварин та панцирах черепах – найдавніших відомих дотепер писемних джерел китайською мовою, та ранніх написів на бронзових посудинах відомо, що на перших етапах свого функціонування давня китайська мова не знала класифікаторів, проте вже тоді існувало декілька міронімів:

鬯六卣	шість глеків вина
贝二朋	дві в'язанки мушель

Що ж стосується одиничних іменників, то вони в ті часи приєднувалися до числівника напряму, правда, на відміну від сучасної китайської мови, стояли після нього й виконували роль додатка, оскільки числівники в ті часи виконували предикативну функцію [3, 56]:

羊百羊	бути в кількості 100 баранів
马十马	бути в кількості 10 коней

Варто окремо наголосити, що наявність числівників у мові тих часів є не лише банальним підтвердженням вміння рахувати, але й про те, що значні кроки на шляху розвитку абстрактного мислення вже були зроблені, і китайці тих часів уміли рахувати до 10 000 (ієрогліф 亿 – 100 млн. з'явиться пізніше).

Проте, як довів Ж. Піаже [2, 422], саме по собі вміння рахувати ще не означає, що в мисленні людини сформувалася істинна концепція числа, адже воно може залишатися суто вербальним, і людина продовжує оцінювати кількість глобально. Причину цього Ж. Піаже вбачав у тому, що на ранніх етапах розвитку мислення людини почуття і чуттєве сприйняття домінує над ментальними операціями, тому діти ще сприймають усі речі як цілісні одиниці, не розуміючи, що ця цілісність утворюється з складових частин і її можна розібрати, а потім зібрати назад, і речовина при цьому не зникне і не зменшиться. Тим більше, вони не вміють здійснювати таку аналітичну операцію ментально.

Підтвердженням цього в китайській мові і є факт використання іменників після числівників, адже знаки ієрогліфічної природи репрезентували предмети в наочній і дуже

зручній для візуального сприйняття формі, що відповідало потребам мислення людини на тому етапі розвитку.

Приділимо тут трохи більше уваги формальним особливостям давніх ієрогліфів, особливо на позначення іменників, – і тому, що вони пов'язані з початком формування концепції класів, і тому, що далі в роботі до цієї теми вже не будемо повертатися.

Як відомо, найранішими і найпершими ієрогліфами були схематичні зображення навколишніх предметів, при цьому зображувався контур предмета – що сприяло (або свідчило про?) його цілісному (глобальному) сприйняттю, а з іншого боку таке зображення абстрагувалося від деталей і включало лише найхарактерніші риси форми – що вже було кроком на шляху до абстрактивізації й утворення поняття класу. Однак, таке зображення не сприяло (якщо не заважало) розумінню того, що предмет може належати до кількох множин одночасно – за формою, кольором, матеріалом тощо, а саме розуміння цього призводить до закріплення в мисленні справжньої концепції класу.

Таким чином, є підстави вважати, що етап відсутності лічильних слів у архаїчній китайській мові відображає ту сходинку в розвитку загальнолюдського мислення, коли люди ще оцінювали кількість глобально, а вживання іменників після числівників розкриває перші кроки утворення концепції класу – коли ще перцепція домінує над абстракцією і утворюються лише загальні класи (за однією ознакою – формою).

Втім очевидно, що такі уявлення не могли закріпитися в мисленні людини надалі, оскільки їх спростовувала життєва практика: у подальшій взаємодії з навколишнім світом приходило розуміння того, що перцептивні дані не є критерієм істинності.

Основним чинником, на думку Ж. Піаже, який змушує людину (дитину) засумніватися в істинності глобальних оцінок є процес встановлення щоелементної відповідності між предметами, які складають сукупність (цілісність), що її слід оцінити. Унаслідок таких сумнівів у розвитку концепції числа відбувається стрибок, і мислення переключається з глобальної форми на окремі елементи, які складають цю цілісність. Однак мисленню ще бракує зворотності, щоб здійснювати розкладання на елементи без опори на видиму реальність. За безпосереднього сприйняття цілісності та її частин людина вчиться думати про ціле і частину одночасно, проте така ментальна операція охоплення, яка веде до вміння включати класи, теж залишається на другому етапі прив'язаною до матеріальної реальності.

Цей, другий, етап розвитку концепції числа відобразився в китайській мові на рівні ієрогліфіки в появі у певний період класифікаторів, які представляли собою зображення окремих частин предметів (!) [3, 341].

Крім уже згаданих трьох класифікаторів, можна навести й інші приклади:

头	голова	白象五百头	500 білих слонів
株	стовбур	三株树	3 дерева
领	комір	七领裳	7 сорочок

Зазначені ієрогліфи на позначення класифікаторів представляють об'єкти зовнішнього світу в зручній для оцінки формі – вони опредметнюють частину від цілісності, з якою легко оперувати мисленню людини.

На особливу увагу заслуговує питання про те, за яким принципом приймалося рішення про вибір тієї чи іншої частини предмету з-поміж інших.

Відповідь на нього вбачається в функціональній значимості частин. Це підказують психологічні дані – адже найперше привернуть увагу або красиві частини, або ті, якими людина користується: так для ножів і сті-

льців це буде ручка, для одягу – комір, бо саме за ним визначали раніше статус людини тощо.

На особливу увагу також заслуговує лічильне слово 枚, яке вже в ті часи почало функціонувати як універсальне і могло бути використане як з одиничними, так і зі збірними іменниками:

一枚鱼	одна риба
金钱二枚	дві золоті монети

Семантична структура ієрогліфа 枚 виглядає так:
枚 = 木 (дерево) + 手 (права рука з палицею)

Згідно етимологічних словників, це зображення вказує на стовбур або на гілку, і така семантична структура дозволяє інтерпретувати його ще й в значенні відгалуження.

Таким чином, це слово почало використовуватися як універсальне не випадково – воно відображало мисленнєвий акт розподілу цілого на частини, яким на час його появи оволоділа й активно користувалася людина. Що стосується міронімів, то вони продовжували розвиватися в цей період.

Тож, появу й розвиток лічильних слів у китайській мові можна інтерпретувати як відображення окремого кроку в розвитку мислення людини, зокрема в формуванні концепції числа та концепції класів. Цей крок полягав в усвідомленні істинної концепції числа та класу через встановлення щоелементних відповідностей, яка, втім, ще не стала повністю операціональною – тобто, це усвідомлення ще залежало від перцептивних даних (наочності).

Але, в такому разі, появу в мові класифікаторів та ієрогліфів на їх позначення слід пов'язувати напряму з лічбою, а з категоризацією – тільки опосередковано. Про це свідчить і зведення всього різноманіття класифікаторів до одного універсального 个 в наступний період, коли концепція числа стала повністю операціональною.

З точки зору психології, функція класифікатора 个 полягала в тому, щоб фіксувати тільки процес одночасного мислення про ціле і його частину, не зважаючи при цьому на жодні формальні особливості цілого чи частини. Тому 个 сприймається швидше не як класифікатор, а як маркер ідентичності, про що свідчить і його семантична структура.

Значення ієрогліфа 个:

Тань Аошуан зазначає, що 个 етимологічно пов'язаний з ієрогліфом 人 (людина) [4, 69]. Очевидно, вони пов'язані через значення "зріст", яке є в першого ієрогліфа. Проте, цього значення воно набуло як мірка довжини, що зафіксовано в його етимологічній історії: коріння цього ієрогліфа і його значень шукають в періоді Чжоу, коли воно використовувалося як лічильне слово зі значенням половинка розчахнутого стебла бамбука – отже походить від зображення частини предмета. Початку цей ієрогліф зображувався таким чином: , однак це зображення могло скорочуватися до 个 як скорочення зображення бамбуку у верхній частині ієрогліфа. Однак згодом, ієрогліф набув такої форми: 个 і не змінював її до реформи в 50-х рр. XX ст. Саме ця остання форма написання набула значення зріст, можливо через те, що стебло бамбуку є непоганою міркою для зросту людини.

У словнику Шовень 个 вважається синонімом 枚, проте функціонально воно досить швидко витіснило 枚. Можливо тому, що 枚 зображує відгалуження, а 个, завдяки межам (口) передає вже ідею унітарності й цілісності, а разом з 古 давній асоціативно вказує на ідею незмінності, яка була вже більш актуальною для мислення, в якому закріпилася істинна концепція числа і класу.

Таким чином, класифікатор 个 є відображенням у мові такого стану мислення, коли в ньому сформовані істинна концепція числа та класу.

Отже, генеза класифікаторів дозволяє зробити висновок про те, що це лексичне явище є відображенням формування процесів категоризації в мисленні.

Розкривши онтогенез мислення людини, Ж. Піаже дав змогу розкрити і філогенез мислення людей, причому китайська мова через лічильні слова і ієрогліфи на їх позначення цій філогенез унаочнює. Тож лічильні слова китайської мови можуть розглядатися як відо-

браження природи самого механізму категоризації, а ієрогліфи на їх позначення об'єктивують цей механізм.

1. 现代汉语量词研究/何杰著. - 北京: 民族出版社, 2001. - 343页; 2. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. Психология интеллекта. Генезис числа у ребенка. Логика и психология. - М.: Просвещение, 1969. - 659 с.; 3. Крюков М.В., Хуан Шу-ин. Древнекитайский язык. - М.: Главная редакция восточной литературы, 1978. - 497 с.; 4. Тань Аошун-ан. Китайская картина мира: Язык, культура, ментальность. - М.: Языки славянской культуры, 2004. - 240 с.

Надійшла до редколегії 01.09.10

О. Козоріз, асист.

СЛОВСПОЛУЧЕННЯ ТА СЛОВОТВІР У СУЧАСНІЙ КИТАЙСЬКІЙ МОВІ

У статті досліджується проблема класифікації словосполучення та словотвору у сучасній китайській мові.

В статье исследуется проблема классификации словосочетания и словообразования в современном китайском языке.

The problem of classification of phrase and word-formation (derivation) in modern Chinese language is analyzed.

У слов'янських мовах граматичні зв'язки у реченні виражені переважно за рахунок морфологічних змін слова. У китайській мові члени речення визначають за їх позицією у реченні, тому китайські лінгвісти запропонували узяти словосполучення в якості основної одиниці для проведення граматичного аналізу [1, с.92]; його практично вигідно використовувати при перекладі і для створення автоматичних систем перекладу. Оскільки у китайській мові слова у межах речення не відокремлюються один від одного пропусками, у деяких випадках неможливо відрізнити складне слово від словосполучення – моделі словоскладання аналогічні до моделей словосполучень. Допомогти може відповідна класифікація словоскладання та сло-

восполучення у китайській мові. На початковому етапі дослідження ми не будемо ускладнювати статтю аналізом українських відповідників, оскільки це окрема тема для подальших дискусій. Українські терміни буде запропоновано поряд із китайськими під час їх першої появи в тексті статті з урахуванням досліджень попередників та самостійним аналізом смислового наповнення відповідного китайського терміну.

Спочатку звернімо увагу на те, що існують різні думки щодо класифікації серед китайських дослідників. Спробуємо проаналізувати найбільш популярні з них. Так у "Практичній граматиці китайської мови" Фан Юй-ціна запропонована така схема класифікації [1, с.33]:

Таблиця 1

结构类型 Типи структур	词 Слова	短语 Словосполучення	句子 Речення
1 附加结构 Афіксальна	棍儿 绿化	看了 忙碌起来	吃葡萄吗? 我买了票了。
2 重叠结构 Редуплікація	姥姥 微微	休息休息 一个一个	好, 好, 来吧! 来吧!
3 数量结构 Нумеральна		一个 这本	十八岁。 第一名。
4 同位结构 Еквівалентна		老人家您 塑料这种东西	
5 偏正结构 Атрибутивна	红旗 热爱	新书 仔细看	马上休息! 把书拿来。
6 述宾结构 Дієслівно-об'єктна	出席 知心	看书 看了一会儿	散会! 可以告诉他。
7 述补结构 Дієслівно-результативна	扩大 说明	看清楚 看得头疼	看得清楚极了。 冷得我浑身发抖。
8 联合结构 Копулятивна	人民 东西	他和我 看或写	也高兴也不高兴。 既有先进的也有落后的。
9 连动结构 Дводієслівна	听写 耕种	出去散步 坐车回家	写个信去问问。 进来坐坐。
10 兼语结构 Зчеплення додаток / підмет		请他来 通知他去开会	派谁去? 请他来吃饭。
11 主谓结构 Суб'єкт-предикативна	地震 年轻	他来 天气晴朗	你好! 问题解决了。

Автор виділяє 11 типів структур для класифікації словосполучення, 8 – для класифікації словоскладання і 10 – для речення. Тобто відмінність у класифікації словоскладання та словосполучення становить лише 3 одиниці.

Інший автор, Цзя Яньхуай у "Практичній граматиці китайської мови для іноземців" виділяє 11 типів слово-

сполучень; чотири з яких не співпадають з попередньою працею, оскільки пропонуються інші чотири типи; також тут відсутня класифікація типів словоскладання, проте автор пропонує оптимальну таблицю використання словосполучень у якості відповідних членів речення [2, с.230]:

Таблиця 2

词组 Словосполучення	Приклади	Члени китайського речення 句子成分					
		Підмет 主语	Присудок 谓语	Додаток 宾语	Означення 定语	Обставина 状语	Комплемент 补语
1 联合词组	老师学生、他和我	√	√	√	√	√	√
2 主谓词组	头发长、他描写	√	√	√	√	√	√
3 动宾词组	吃饭、写汉字	√		√	√	√	√
4 偏正词组	名词 沙漠地带	√	√	√	√	√	√
	动词、形容词 详细解释、很结实、一本书	√		√	√	√	√

词组 Словосполучення		Приклади	Члени китайського речення 句子成分					
			Підмет 主语	Присудок 谓语	Додаток 宾语	Означення 定语	Обставина 状语	Комплемент 补语
5 数量词组	名量	一张、三支	√	√	√	√	√	√
	动量	两趟、一次				√	√	√
6 补充词组	动补	洗干净、选出	√		√	√		√
	形补	高得很、少一点	√		√	√		√
7 方位词组 післяйменникове словосполучення	处所:	桌子上	√		√	√	√	
	时间:	夜里						
	数量:	三十岁以上						
8 同位词组		圣诞节那天	√		√	√		
9 固定词组 стійке словосполучення		坐井观天、 北京语言学院	√	√	√	√	√	√
10 介词结构 приименникова структура		朝南(方向), 在草地上(处所), 从八点(时间), 向英雄模范(对象), 为人民(目的), 由于他(原因), 按照这个方法(方式), 被姐姐(被动), 比别人(比较), 把这本画报(处置), 除了这个城市(排除)				√	√	√
11 "的"字结构 означувальна структура		参观晚会的都来了。	√		√			

Знак "√" у таблиці означає, що словосполучення може бути відповідним членом речення; таблицю було розширено відповідними до назв словосполучень прикладами. Українською мовою зазначені лише назви словосполучень, що відсутні у попередній таблиці.

Виходячи з практичних потреб перекладу, остання класифікація для словосполучень, на нашу думку, є більш виправданою, оскільки завдяки їй можна легко розпізнавати члени китайського речення. Проаналізуємо відмінні структури попереднього автора: 附加结构 та 重叠结构 – вони прийнятні для класифікації словоскладання, проте переобтяжують класифікацію словосполучень; структури 连动结构 та 兼语结构 є прийнятними для класифікації речень, проте зайвими для класифікації словоскладання та словосполучення, тому доцільно їх не використовувати. Натомість наступні чотири типи словосполучень 方位词组、固定词组、介词结构、"的"字结构 є необхідними, оскільки можуть виконувати функції відповідних членів речення. До речі, останні два типи з певної причини називаються "структурами", а не словосполученнями. Досить широка класифікація можлива для різновидів приименникових структур оскільки вони вживаються як означення, обставина та комплемент у китайському реченні, є частотними і при перекладі українською мовою будуть трансформуватися в інші члени речення.

Щодо вищезгаданих таблиць, можна також помітити, що обидва автори використовують різну термінологію китайської мови для позначення явища словосполучення: 短语 та 词组 відповідно, а також термін структура 结构. Причому Цзя Яньхуай для двох останніх у своїй таблиці типів словосполучень теж вживає термін структура 结构, а не 词组 словосполучення.

Проблемі дослідження закономірностей моделювання словотвору у китайській мові присвячені праці вітчизняних вчених В.М.Солнцева, А.Л.Семенас, О.П.Фролової, І.В.Горелова та ін.

За морфологічною класифікацією китайська мова належить до ізолюючого типу, їй притаманні відповідні способи словотвору: словоскладання, афіксація, аббревіація та запозичення. Основним з яких є словоскладання, де словотвір відбувається шляхом поєднання повнозначних основ [4, с.38-47], – це думка вітчизняної вченої А.Л.Семенас, тобто вона виділяє чотири типи словотвору у китайській мові. А для словоскладання, в свою чергу, пропонує п'ять типів зв'язку і розподіл компонентів словоскладання по своїй граматичній суті на субстантивні (іменник – N), вербальні (дієслово – V) та ад'єктивні (прикметник – A); компоненти словоскладання можна також досліджувати і за семантичним зв'язком, але це може ще більше переобтяжити класифікацію. Пригадаємо, що Фан Юйцін (табл. 1) виділяє 8 типів моделей словотвору, тобто на три більше ніж Семенас А.Л. Китайський вчений Хуан Божун ще у 1983 році пропонував відносити до складного слова також афіксальний тип та редуплікацію [3, с.222-228], проте не виділяв вводієслівну структуру 连动结构, оскільки по своїй суті вона схожа з копулятивним типом 联合型. Аббревіацію та запозичення усі вчені розглядають з певних причин окремо. Отже, користуючись працями вищезгаданих учених, ми пропонуємо таку таблицю для класифікації словотвору в китайській мові за структурно-граматичними ознаками:

Таблиця 3

Частина мови: Тип зв'язку складного слова 合成词	名词 Іменник		动词 Дієслово		形容词 Прикметник	
	структура	приклад	структура	приклад	структура	приклад
1. Атрибутивний 偏正型	1N+N=N	书桌 стіл	1N+V=V	电贺 вітати теле- грамою	1N+A=A	天真 наївний
	2A+N=N	白菜 капуста	2A+V=V	暗示 натякати	2A+A=A	深蓝 темно-синій
	3V+N=N	笑话 жарт	3V+V=V	捐助 жертвувати	3V+A=A	飞快 стрімкий
2. Копулятивний 联合型	4N+N=N	东西 речі	4V+V=V	搜集 збирати	4A+A=A	贵重 цінний
	5A+A=N	长短 довжина				
	6V+V=N	买卖 торгівля				

Частина мови: Тип зв'язку складного слова 合成词	名词 Іменник		动词 Дієслово		形容词 Прикметник	
	структура	приклад	структура	приклад	структура	приклад
3. Дієслівно-об'єктний 述宾型	7V+N=N	谈话 бесіда	5V+N=V	伤心 страждати		
4. Дієслівно-результативний 补充型 (або 述补)			6V+V=V 7V+A=V	推翻 скинути 改善 покращити		
5. Суб'єкт-предикативний 主谓型	8N+V=N 9N+A=N	地震 землетрус 命薄 невдаха	8N+V=V	心疼 любити	5N+A=A	心宽 ОПТИМІСТИЧНИЙ

6.Афіксація 附加式	Префікс缀+根	老虎 тигр
	Суфікс根+缀	刀子 ніж
	Редуплікований суфікс 根+缀+缀	红通通 багрянний
7.Редуплікація 重叠式		姐姐 сестра 哥哥 брат
8.Абревіація 简称	1.劳动模范 旅行游览	劳模 旅游
	2.外交部长 军人家属	外长 军属
	3.工业、农业 理科、工科	工农业 理工科
	4.安全理事会	安理会
9.Цифрові скорочення 数词缩语	身体好、学习好、工作好	三好
10.Запозичення 外来词	音译 фонетичний	模特儿
	音译兼意 фонетико-семантичне	浪漫主义
	音译加意译 фонетичне + родовое слово	芭蕾舞、探戈舞、啤酒、朗姆酒

Перші п'ять типів зв'язку виділяють абсолютно всі вчені: 1) атрибутивний 偏正型; 2) копулятивний 联合型; 3) дієслівно-об'єктний 述宾型; 4) дієслівно-результативний 补充型 (або 述补); 5) суб'єктно-предикативний 主谓型. Їх розглядають окремо для кожної з трьох частин мови (іменник, дієслово, прикметник) і виділяють відповідну кількість структур, утворених можливою комбінацією простих компонентів, 9 – для іменника, 8 – для дієслова і 5 – для прикметника.

Наступні п'ять типів зв'язку: афіксація, редуплікація, абревіація, цифрові скорочення та запозичення – не всі вчені відносять до словоскладання або ж і взагалі не виділяють. Проте зазначені типи також досить часто вживані і не можуть бути співвіднесені з попередніми типами, тому пропонуємо їх також розглядати як відповідні різновиди словоскладання.

Для підтвердження нашої теорії окремо можна звернути увагу на афіксацію і співвіднести китайські афіксальні морфеми з відповідними афіксами української мови. Афіксація у китайській мові представлена в основному наступними словотворчими морфемами – 54 суфікси: 表、差、带、的、度、儿、法、费、根、观、化、机、计、剂、家、匠、类、力、量、律、率、论、品、期、器、区、群、然、人、士、式、手、树、数、说、素、体、头、图、物、系、象、心、形、型、性、学、员、者、值、种、主义、子、族; та 38 префіксів: 半、不、超、大、单、第、多、反、非、副、古、过、后、假、抗、可、老、两、内、耐、拟、前、双、同、外、微、未、无、小、雄、亚、于、原、再、真、主、趾、自。

У рамках цієї статті ми лише перерахували найбільш вживані морфеми і не будемо досліджувати їх співвіднесення, щоб не відволікати увагу від основної теми роботи.

Редуплікація в китайській мові властива не тільки іменникам, а й дієсловом, прикметникам та іншим частинам мови і несе відповідні смислові зміни для слів.

Значний інтерес становить абревіація та цифрові скорочення, оскільки чимало слів у сучасній китайській мові зазнають смислових скорочень за наведеними вище схемами, що утруднює їх пошук за словником у випадку незнання відповідної структури складного слова, або взагалі унеможливорює правильне членування речення на слова. Цифрові скорочення, як правило, відсутні навіть у сучасних тлумачних словниках китайської мови і можуть бути зрозумілі лише за умови читання відповідних газетних текстів чи інформаційних повідомлень.

Запозичення нових слів чи власних назв з інших мов відбувається за різними схемами, проте навіть фонетичні кальки важко зрозуміти неозброєним оком, оскільки не всі іншомовні звуки можуть бути передані китайською мовою. Тому запозичення не варто досліджувати за їх структурою, а необхідно просто запам'ятати відповідний до потреб галузі використання обсяг слів.

Таким чином, запропонована нами вище класифікація, що містить десять типів зв'язку складного слова, має право на існування.

Хоча ми й виявили п'ять типів структур, що є однаковими для словосполучення та словоскладання як різновиду словотвору, проте вони не стають на заваді адекватної інтерпретації граматичної структури китайського речення і можуть співіснувати для практичних та теоретичних потреб мовознавства.

Отже, ми пропонуємо використовувати 11 типів для класифікації словосполучень, зазначених у Таблиці 2, та 10 типів зв'язків, зазначених у таблиці 3, для класифікації складного слова у китайській мові.

1. 实用汉语语法, 房玉清著。—北京, 北京语言学院出版社, 1994; 2. 外国人实用汉语语法, 贾演淮。—北京, 华语教学出版社, 1998; 3. 现代汉语, 上册/黄伯荣, 廖序东主编。—兰州: 甘肃人民出版社, 1983; 4. Семенов А.Л. Лексика китайского языка / А.Л. Семенов; Ин-т востоковедения РАН. — Изд. 3-е, стереотипное. — Москва: АСТ; Восток-Запад, 2007. — 288с.

Надійшла до редколегії 05.10.10

К. Комісаров, канд. філол. наук, доц.

ГОЛОВНІ СЕМАНТИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИКМЕТНИКІВ У СУЧАСНІЙ ЯПОНСЬКІЙ МОВІ

З'ясовано сутність прикметника як частини мови з огляду на те, що актуальність вивчення прикметника у сучасному мовознавстві обумовлюється насамперед тим, що головні положення семасіології, дериватології, синтаксису були виведені передусім на матеріалі іменників та дієслів. Проаналізовано ключові підходи до класифікації японських прикметників за різними критеріями. Визначено специфіку системи категорії прикметника у сучасній японській мові.

Выяснена сущность прилагательного как части речи ввиду того, что актуальность изучения прилагательного в современном языкознании обусловлена прежде всего тем, что основные положения семасиологии, дериватологии, синтаксиса были выведены главным образом на материале существительных и глаголов. Проанализированы ключевые подходы к классификации японских прилагательных по разным критериям. Определена специфика системы категории прилагательного в современном японском языке.

Essence of the Adjective as a part of speech has been clarified as far as actuality of researching the Adjective in contemporary linguistics is stipulated, first of all, by the fact that the main concepts of semasiology, derivatology, syntax have been worked out on the base of the Noun and the Verb material. Key approaches to classification for the Japanese adjectives by various criteria have been analyzed. Specifics of the system of the Adjective category in the modern Japanese language have been determined.

Прикметники в японській мові (形容詞 /кейю:ші/) за своїми граматичними та функціональними властивостями значно відрізняються від прикметників у романо-германських або слов'янських мовах, маючи більше дієслівних характеристик, таких як предикативність, категорія часу, умовний та наказовий способи та ін., і граматичний феномен прикметника в японській мові є малодослідженим порівняно з іншими частинами мови.

Актуальність вивчення прикметника як частини мови у сучасному мовознавстві обумовлюється насамперед тим, що головні положення семасіології, дериватології, синтаксису були виведені передусім на матеріалі іменників та дієслів. Як справедливо відзначає М.Г. Зеленцова, постає питання, наскільки можна застосувати сучасні теоретичні концепції стосовно ад'єктивної лексики [4].

В існуючих давніх традиціях вивчення прикметників головним типом їх аналізу був опис, насамперед, з граматичної точки зору, що доповнювався певною мірою відомостями про лексичні властивості слів цього класу. З огляду на особливості будови японської мови, а саме на домінування в ній граматичних явищ над лексичними, важко заперечити доцільність такого напрямку у дослідженнях японського прикметника. Проте це спричинило таку ситуацію, що загальні й змістові основи та принципи організації ад'єктивної лексики, так само як і ономазіологічні характеристики прикметників як окремого шару ознакових слів, залишалися маловивченими.

Інтерес до ознакових слів у цілому та їх семантико-функціональних особливостей зокрема, що помітно зріс за останній час через інтенсивний розвиток теоретичної семантики та ономазіології, створив передумови для опису категорії прикметника з нових позицій та розгляду низки питань, що стосуються основоположних сторін цього надзвичайно важливого для переважної більшості національних мов світу шару лексики. Якщо ж говорити про японську мову, то такі проблеми споконвіку викликали інтерес лінгвістів як на теренах Японії, так і за її межами [3; 5; 6; 7; 8; 9; 10].

Розпочати шлях до розв'язання зазначених проблем пропонуємо зі з'ясування сутності ад'єктивної лексики.

І.В. Головнін дає японському прикметнику таке визначення: "Прикметники – це клас лексично знаменних, синтаксично самостійних, морфологічно змінних і незмінних слів, що характеризуються узагальненим значенням статичної (ад'єктивної) ознаки предмета, а також ознаки процесу, синтаксичним уживанням переважно в позиції означення, а також присудка" [3, с.178]. Таке визначення достатньо вичерпно дає уявлення про аспекти, в яких доцільно здійснювати аналіз прикметників, оскільки тут чітко розмежовані мовні рівні: лексичний, морфологічний та синтаксичний. Дещо проблемним, однак, може видатися інший момент – з морфологічної точки зору прикметники визначаються як змінні та

незмінні слова, що може призвести до порушення стрункості в ієрархічній системі над- та підвідношень, оскільки змінні та незмінні слова в японській мові мають належати до різних надкласів (用言 /йо:г'ен/ та 体言 /тай'г'ен/ відповідно).

Класичним на теренах Японії є визначення, зорієнтоване саме на вищезгадану ієрархію: "品詞の一つ。性質・状態を表す用言。" /Хінші-но хітоцу. Сейшіцу-джьо:тай-о аравасу йо:г'ен/ ("Одна з частин мови. Морфологічно змінні слова, що виражають ознаку та стан") [11]. Саме від цього бере свій початок дискусія про те, чи слід напівпредикативні прикметники (ナ形容詞 /накейю:ші/) вважати саме прикметниками (дехто із лінгвістів та розробників методик викладання японської мови пропонує відносити такі слова до класу дієслова і називати їх "形容動詞 /кейю:до:ші/"). Дійсно, семантична й функціональна неоднорідність прикметників спричинила наявність на сьогоднішній день великої кількості варіантів класифікації цих одиниць, і подекуди доволі різних. Неважко пояснити прагнення встановити певну кореляцію між синтаксичними й семантичними підкласами прикметників. Позначення прикметниками властивостей, ознак, якостей предметів детермінує не лише їх змістові, але й функціональні характеристики.

Слід, однак, пам'ятати, що надклас, на відміну від класу, об'єднує слова або цілком, без перетинання, або з перетинанням у різних комбінаціях [1, с.63]. Отже те, що підкласи знаходяться у різних надкласах, не повинно викликати полеміки. Наголосити потрібно на тому, що об'єднує ці лексичні одиниці у межах класу прикметника. Вичерпну відповідь на це питання дає, знову ж таки, І.В. Головнін: "Морфологічно та синтаксично прикметники є різнорідними, але об'єднуються спільністю семантико-граматичного значення, схожістю головної синтаксичної функції, протиставленням субстантивам, з одного боку, та дієсловом – з іншого" [3, с.178].

За своїм референційним статусом прикметники належать до тих одиниць висловлювання, які самі не мають властивості безпосередньої референції, але відіграють надзвичайно важливу роль у створенні означених або неозначених дескрипцій, виконуючи функцію модифікаторів, уточнювачів тощо. Не вказуючи на референт безпосередньо, прикметники сприяють його ідентифікації шляхом зазначення певних характеристик та ознак референта, або даючи йому певну оцінку, і в багатьох випадках є обов'язковими членами іменної групи.

Згідно з характерною функцією, прикметники стоять у синтаксичних позиціях в реченні, що зводяться в основному до двох: атрибутивної та предикативної, тобто прикметники постійно виступають атрибутами, модифікаторами іменника або ж головними предикаторами, вказуючи на характеристики того, про що йдеться у реченні.

М.Г. Зеленцова наголошує на тому, що призначення прикметників називати мислими уже поза предметами властивості та ознаки протиставляє їх іншим класам слів, і насамперед – іменникам. Головне протиставлення базується на різному характері найменувань сторін, властивостей, частин, елементів предмета та їх взаємозв'язків, які пізнає людина. Надзвичайно тісний зв'язок і залежність прикметника від іменника, що є носієм ознаки, становить його найяскравішу функціональну рису. Область денотатів, що мають відповідну ознаку, визначає і водночас обмежує вживання того чи іншого прикметника. З іншого боку, чим більш узагальненою є ознака, позначувана прикметником, тим ширшим буде коло явищ, яким вона може бути приписана, і, відповідно, тим ширшою буде сполучуваність прикметника з іменниками, що називають це явище [4]. Прикметники мають широкі семантичні поля не лише всередині сукупності самих прикметників, а й з одиницями більш високого рівня – словосполученнями.

Оскільки прикметник завжди тісно пов'язаний із тим, що він характеризує, проблема самостійності чи несамо-стійності значення ад'єктивних слів, їх автономного чи незалежного статусу постала через семантичні варіації у значенні, що їх демонструють прикметники у різних контекстах, і є надзвичайно гострою. Залежність прикметників від контексту призводить до виникнення багатьох ускладнень як при описі всієї семантичної структури ад'єктивних слів та диференціації їх окремих значень, так і при описі окремого значення прикметника.

Не надто очевидними можуть вважатися відмінності прикметників від дієслів. Проте вони є вельми суттєвими, оскільки в японській мові дієслова можуть виражати щонайменш три види значення: дію (動作 /до:са/), стан (状態 /джьо:тай/) та ознаку (性質 /сейшіцу/). По-перше, дієслова можуть виражати ознаку предмета у певних своїх видових формах:

会議の資料はもう準備してあります。

/Кайгі-но шірьо:-ва мо: джюнбішіте арімас/
Матеріали для засідання уже підготовані (готові)

そのコーヒーカップは割れていますよ。

/Соно ко:хі:каппу-ва варете імас йо/
Та філіжанка надбита.

По-друге, існує цілий підклас так званих "віддієслівних прикметників", що можуть вважатися також формами дієслів: 優れた人物 /суґурета джимбуцу/ (видатна особистість), 進んだ技術 /сусунда іджюцу/ (передові технології), 決まった言い方 /кіматта ііката/ (усталений вираз), 大したこと /тайшіта кото/ (важлива річ), 変わった服装 /каватта фукусо:/ (дивне вбрання).

Зближення дієслів та прикметників за деякими їхніми фундаментальними характеристиками, як і перетинання класів за деякими їх властивостями у цілому, не повинно призвести до їх ототожнення. Ототожнення прикметників із дієсловами не є можливим ще й тому, що вони істотно відрізняються від дієслів тією роллю, яку відіграють в атрибутивній приіменній конструкції – роллю, найхарактернішою для класу прикметників. Слід зауважити, що прикметники є своєрідними за характером знаковими значеннями, а з огляду на свої функції – номінативно-предикативними знаками, що займають середню позицію між іменниками та дієсловами.

Слід зауважити, що складність опису семантики прикметників, пов'язана з їх функціональними особливостями, виявляється не тоді коли йдеться про дескрипцію окремого значення та перерахування носіїв ознаки, а тоді коли здійснюється відмежування ознаки від її носія, визначення інваріанта ознаки. Властивість, що позначається прикметником, у сполученні з якимось іменником завжди конкретно визначена, індивідуальна і

відрізняється від інших проявів цієї властивості. Прикметник, взятий окремо від іменника, називає інваріант властивості, ознаки по всій її цілісності, неподільності і відмежуванні від ступеню й інтенсивності прояву у різних предметів та явищ.

Розмитість, дифузність ознаки, що її називає прикметник, неокресленість і нечіткість переходів від однієї властивості до іншої має свої межі, які визначають інваріант і цілісність ознаки. Завдяки цій цілісності ознаки і відмежуванню її від конкретних видів і ступеня її прояву не руйнується семантична єдність і тотожність прикметників у різних словосполученнях. Цим досягається успішне функціонування категорії ад'єктивних слів у мові в цілому.

За словами Л.М. Босової, прикметники належать до ознакових імен, посідаючи особливу позицію серед семіологічних підкласів словесних знаків, що характеризують, і характерною рисою ад'єктивних слів є те, що їх категоріальне значення визначається як сигніфікативне значення, що співвідноситься з поняттям про ознаку (якість, властивість) предмета або явища. Специфічність прикметників полягає також у тому, що в їх структурі сполучаються семантичний та прагматичний компоненти: прикметникам притаманні суб'єктивно-оцінні значення та відповідні конотації [2].

Отже, попри існування великої кількості проблемних моментів в інтерпретації категорії прикметника, можна точно стверджувати, що японські прикметники об'єднані категоріально, хоч і мають морфологічні та синтаксичні відмінності. Такої думки тримається, зокрема, І.В. Головнін, який пропонує підхід до класифікації ад'єктивних одиниць в сучасній японській мові, описаний нижче [3, с.178-179].

Залежно від змінюваності чи незмінюваності, характеру словозміни, особливостей синтаксичного застосування японські прикметники поділяються на підкласи. Якщо за основу класифікації взяти синтаксичні можливості прикметників, то спочатку можна виділити дві групи: 1) прикметники, що можуть виступати і присудком, і означенням; 2) прикметники, що можуть виступати тільки означенням і лише присудбантивним. Першу групу можна поділити на дві підгрупи: а) прикметники, що можуть виступати присудком самостійно, без допомоги службово-предикативних слів; б) прикметники, що виступають присудком разом зі службово-предикативними словами. Якщо ж за основу класифікації взято морфологічні характеристики прикметників, то спочатку можна виділити такі дві групи: 1) змінювані прикметники; 2) незмінювані прикметники. Далі перша група поділяється на дві підгрупи: а) змінювані предикативні прикметники; б) змінювані непередикативні прикметники. Проте, який би із двох критеріїв не брався за основу класифікації, результати будуть схожими – японські прикметники представлені трьома розрядами.

1. Змінювані предикативні прикметники. Вживаються не лише у функції присудбантивного та приакцидентного означення, але й у функції присудка-предикативного, причому в останньому випадку вони не потребують службово-предикативних слів, оскільки самі володіють предикативними категоріями. Ця властивість споріднює їх з дієсловами і дозволяє об'єднати разом з ними в один підклас – предикативи (用言 /йо:ґен/). Це такі прикметники, як 長い /наґай/ (довгий), おいしい /ойшії/ (смачний),面白い /омошірой/ (цікавий) тощо.

2. Змінювані непередикативні прикметники. Вживаються як у функції присудбантивного та приакцидентного означення, так і у функції присудка, але в останньому випадку вони потребують службово-предикативних слів, що виражають предикативне значення. Наприклад, 便利な /бенріна/ (зручний), きれいな /кірейна/ (красивий, чистий), 親切な /шінсецуна/ (добрий, доброзичливий).

3. Незмінювані непередикативні прикметники. Не можуть бути ані присудком, ані приакцидентним означенням. Використовуються лише у функції присубстантивного означення. Наприклад, あくる /акуру/ (наступний), 変わった /каватта/ (дивний), 優れた /сугурета/ (видатний).

Така класифікація видається доволі стрункою та вичерпною. Однак тепер може виникнути питання стосовно того, чи всі ад'єктивні одиниці включено до відповідної категорії. І тут, у контрастивному плані, надзвичайно цінною видається думка визначного японського лінгвіста Ямада Йошіо, який пише, що японські передикативні прикметники і ті прикметники, про які йдеться у західних граматиках, помітно відрізняються. Прикметник, зокрема в англійській мові, – це слово, що виступає означенням до іменника, і якщо підійти до японського прикметника з такої точки зору, то до категорії прикметника (形容詞 /кейю:ші/) доведеться долучити, по-перше, систему вказівних слів із коренями コ・ソ・ア・ド /ко-со-а-до/ (この人 /коно хіто/ – ця людина; あの山 /ано яма/ – та гора); по-друге, іменники із відмінковим показником の /но/ (赤色の表紙 /акаіро-но хьо:ші/ – обкладинка червоного кольору; 緑の木の葉 /мідорі-но коноха/ – зелене листя); по-третє, частини складених слів (四百四病 /шіхякушібьо:/ – букв.: чотириста чотири хвороби; 八方美人 /хаппо:біджін/ – фразеол.: і вашим, і нашим); по-четверте, дієслова у позиції означення (咲く花 /саку хана/ – квіти, що квітнуть; そよぐ風 /сойогу кадзе/ – вітер, що шелестить) [5, с.235].

Окрім того, до категорії 形容詞 /кейю:ші/ Ямада Йошіо не відносить напівпередикативні прикметники, називаючи їх ад'єктивними дієсловами (形容動詞 /кейю:до:ші/) і даючи їм таке визначення: "Ад'єктивне

дієслово – це така частина мови, яка, як показує сама назва, суміщає властивості прикметника й дієслова" [5, с.269]. Справедливість такої позиції вчений обґрунтовує, спираючись на те, що відмінності між дієсловами та передикативними прикметниками знаходяться не стільки у сфері значення, скільки у сфері форми. Більш того, якщо до категорії дієслова почали відносити слова, що позначають і дію, і стан, і ознаку, то включення ад'єктивних дієслів до категорії дієслова є виправданим також із точки зору їх значення. Проте, оскільки цей розряд слів має властивості як прикметника, так і дієслова, і при цьому не є ані першим, ані другим, то доцільно виділити його в окрему, особливу частину мови.

Склялося так, що на сьогоднішній день це дискусійне питання уже є таким, що сягає своїм корінням у давню історію розвитку японської мови. По-перше, хоч у сучасній мові й існує чіткий поділ на розмовну (話し言葉 /ханашікотаба/) та писемну (書き言葉 /какікотаба/) мову, настільки відчутної прірви, яка існувала раніше між 口語 /ко:го/ та 文語 /бунго/ відповідно уже не спостерігається. Можна стверджувати, що на сучасному етапі такі відмінності перебувають у площині стилістики, а не граматики. А Ямада Йошіо наголошує саме на формальному критерії, погоджуючись із тими вченими, які включають ад'єктивні дієслова до розряду дієслів неправильної дієвідміни за стовпчиком "う /ра/" на тій підставі, що у писемній мові вони аналогічні їм за формою. Ось наведена лінгвістом таблиця, яка ілюструє сказане вище [5, с.269-271] (табл. 1).

Таблиця 1

Закінчення форм дієвідмінювання ад'єктивних дієслів

Основа	Незавершена форма	Прийоженна форма	Заключна форма	Приіменна форма	Завершена форма	Наказова форма
よか /йока/ 静かな /шідзукана/ どうどうた /до:до:та/	ら /ра/	り /рі/ (форма приакцидентного означення)	り /рі/	る /ру/ (форма присубстан- тивного означення)	れ /ре/	れ /ре/

Отже, на сьогоднішній день доцільно виділяти три підкласи прикметника в японській мові: 1) передикативні прикметники (можуть самостійно виступати присудком) або イ形容詞 /кейю:ші/ (оскільки вони закінчуються на い /і/ у формі присубстантивного означення); 2) напівпередикативні прикметники (можуть виступати присудком але не самостійно; "змінювані непередикативні прикметники" за І.В. Головніним) або ナ形容詞 /накейю:ші/ (оскільки вони закінчуються на な у формі присубстантивного означення); 3) непередикативні прикметники (взагалі не можуть виступати присудком) або 連体詞 /рентайші/ (завжди використовуються у функції присубстантивного означення – 連体修飾語 /рентайшю:шьокуго/).

Саме така класифікація видається найдоцільнішою як з теоретичної, так і з практичної точки зору. Єдиним питанням, що потребує уточнення, може бути проблема статусу так званих віддієслівних іменників. Б.П. Лаврентьев виділяє їх в окремий підклас і називає передикативними віддієслівними прикметниками або прикметниками на た (だ) /та (да)/ [6, с.58]. Якщо номінація за формальними показниками не викликає заперечень, то віднесення таких прикметників до передикативних може бути доволі проблемним. Проаналізуємо такі приклади трансформації синтаксичної позиції означення у синтаксичну позицію присудка без заміни прикметника: 1) 赤い花を買った。/Акай хана-о катта/ (Купив червоні квіти) → この花は赤い。/Коно

хана-ва акай/ (Ці квіти червоні); 2) 静かな所へ引越しした。/Шідзукана токоро-е хіккошішіта/ (Переїхав у тихе місце) → この所は静かだ。/Коно токоро-ва шідзука да/ (Це місце тихе); 3) ある日のことを思い出した。/Ару хі-но кото-о омой-дашіта/ (Пригадав [події] одного дня) → その日はある。/Соно хі-ва ару/ (???); 4) 変わった人に出会いました。/Каватта хіто-ні деаімашіта/ (Зустрів дивну людину) → その人は変わった。/Соно хіто-ва каватта/ (Та людина змінилася).

Речення кожної із наведених пар мають ознаки передикативних одиниць. У першому прикладі прикметник "赤い /акай/" вжито спочатку в позиції означення, а потім у позиції присудка. В обох позиціях "赤い /акай/" виявляє ознаки прикметника. Те саме можна сказати і про прикметник "静か /шідзука/" у другому прикладі. Що ж до прикметника "ある /ару/" у третьому прикладі, то в позиції присубстантивного означення це, безсумнівно, прикметник, а от у продукті трансформації "ある /ару/" – інша частина мови, найвірогідніше, дієслово, а що стосується самого речення, то виникає серйозна проблема інтерпретації (не зовсім зрозуміло, про що взагалі йдеться). І це не випадково, оскільки непередикативні прикметники не можуть виступати присудком за визначенням.

Найцікавішою є трансформація, представлена у четвертому прикладі: віддієслівний прикметник "変わった /каватта/" при спробі уживання його в позиції присудка

знову став дієсловом, саме речення набуло уже дещо іншого змісту: як і вихідне речення, воно характеризує людину, але з іншого боку, і несе зовсім іншу ознаку, не позбавлену, до того ж, динамізму (присудок виражений дієсловом). Це свідчить про те, що предикативним потенціалом віддієслівні прикметники не наділені, присудком виступати не можуть, а отже – це також непередикативні прикметники.

Тепер подамо коротку характеристику для кожного з виділених вище підкласів японського прикметника.

Предикативні прикметники, як ми переконалися (і як свідчить сама їх назва), можуть самостійно виконувати функцію присудка, а також функцію означення, при чому як присубстантивного (連体修飾 /рентай шю:шьоку/), так і приакцидентного (連用修飾 /рен'йо: шю:шьоку/):

田中さんのパーティーはいつも楽しい。
/Танакасан-но па:ті:-ва іцумо таношії/
Вечірки пана Танака завжди веселі.
楽しいパーティーに参加させてもらった。
/Таношії па:ті:-ні санкасасете моратта/
Мене запросили на веселу вечірку.

昨日楽しく遊びました。
/Кіно: таношіку асобімашіта/
Учора весело порозважались.

Морфологічні особливості предикативних прикметників визначаються тим, що суфікс い /і/ у словотворі сучасної японської мови не є продуктивним, і нові прикметники за його допомогою утворюються рідко (наприклад, ナウい /науй/ – сучасний, модерновий), але, натомість, поповнення цього підкласу прикметників триває шляхом словоскладання, переважно злиття іменника та прикметника (行儀悪い /гьо:гіваруй/ – невихований, нечемний; 興味深い /кьо:мібукай/ – цікавий, пізнавальний; 心あつい /кокороацуй/ – теплий, гостинний; 幅広い – /хабахірой/ – широкий, масштабний), двох прикметників (甘酸っぱい /амасуппай/ – кисло-солодкий; 薄暗い /усукурай/ – напівтемний; 面白おかしい – /омошіроокашії/ цікавий і кумедний; 堅苦しい /катагурушії/ – офіційний). Продуктивними також є словотворчі елементи суфіксального характеру やすい /ясуй/, にくい /нікуй/, づらい /дзурай/, つよい /дзуйой/ та інші, що приєднуються до 2-ї основи дієслова (основи на -い /і/):

分かりやすい説明をありがとうございました。
/Вакаріясуй сецумей-о арігато: годзаймашіта/
Дякую за зрозуміле пояснення.

この携帯電話、見た目はきれいですが、使いにくいです。
/Коно кейтайденва, мітаме-ва кірей дес га, цукайнікуй дес/

Цей мобільний телефон гарний на вигляд, але незручний у використанні.

最近友達と話しづらいです。
/Сайкін томодачі-то ханашідзурай дес/
Останнім часом мені важко говорити з друзями.

粘り強い心は成功を生む。
/Небарідзуйой кокоро-ва сейко:-о уму/
Наполегливість – це шлях до успіху.

Цікаво, що одна із дієслівних форм, які виражають бажання особи виконати дію, також формально перетворює дієслово на предикативний прикметник:

この仕事はもうやめたいなあ。
/Коно шіґото-ва мо: яметай на:/
Я вже хочу покинути цю роботу.

Поповнення класу предикативного прикметника відбувається і за рахунок приєднання суфіксальних елементів до іменників:

ヤクザ臭い服装をした人は、実際はヤクザじゃないような気がする。

/Якудзакусай фукусо:-о шіта хіто-ва, джиссай-ва якудза джянай йо:на кі-га суру/

Таке враження, що люди, одягнені неначе мафіозі, насправді до мафії не належать.

実年齢よりも子供っぽい恋人は可愛いですか。
/Джіцуненрей-йорі кодомоппой койбіто-ва кавайі дес ка/
Чи викликає симпатію кохана людина, що поводиться по-дитячому, невідповідно до свого віку?

最近では男らしい女と女らしい男が増えてきたと思う。
/Сайкін-ва отокорашії онна-то оннарашії отоко-га фуеке кіта то омоу/

Мені здається, що останнім часом побільшало чоловікоподібних жінок та жінкоподібних чоловіків.

油っこい料理はあまり好きではない。
/Абураккой рьо:рі-ва амарі сукі деванай/
Мені не дуже до вподоби масні страви.

Утворення, що містять суфіксальні елементи, представлені повнозначними іменниками, Тамура Ясуо називає складеними прикметниками (複合形容詞 /фукуґо: кеййо:ші/), а утворення, суфіксальні елементи яких самостійно не використовуються – похідними прикметниками (派生形容詞 /хасей кеййо:ші/ [10].

Систему форм предикативного прикметника прийнято описувати як дієвідмінювання за п'ятьма головними основами, від яких, у свою чергу, шляхом приєднання суфіксальних елементів утворюються різні форми (табл. 2).

Таблиця 2

Відмінювання предикативних прикметників за основами				
1-ша основа	2-га основа	3-тя основа	4-та основа	5-та основа
ながい /нагай/	なが /нага/	ながく /нагаку/	ながけれ /нагакере/	ながかろう /нагакаро:/
うつくしい /уцукушії/	うつくし /уцукуші/	うつくしく /уцукушіку/	うつくしけれ /уцукушікере/	うつくしかろう /уцукушікаро:/

Перша основа має самостійне використання. Її називають словниковою, оскільки саме в цій формі предикативні прикметники розміщені у словниках. Окрім того, в такій формі предикативні прикметники виконують дві свої синтаксичні функції – означення та присудка.

Друга основа є словотворчою. Від неї за допомогою суфіксів -さ /са/ та -み /мі/ утворюються іменники: たのし /таноші/ + さ /са/ → 楽しさ /таношіса/ (веселість); たのし /таноші/ + み /мі/ → 楽しみ /таношімі/ (радість, насолода). Від цієї основи утворюються також дієслова за допомогою

суфіксів -む /му/ та -がる /гару/: 悲し /канаші/ + む /му/ → 悲しむ /канашіму/ (сумувати); うらやまし /ураямаші/ + がる /гару/ → うらやましがる /ураямашігару/ (заздрити). Друга основа також використовується для утворення складених слів: 青 /ао/ + 空 /сора/ → 青空 /аодзора/ (синє небо), 細 /хосо/ + 道 /мічі/ → 細道 /хосомічі/ (стежинка). Якщо до другої основи приєднати суфікс -かった /катта/, утвориться форма минулого часу: 高 /така/ + かった /катта/ → 高かった /такакатта/ (був дорогим); うれし /уреші/ + かった /катта/ →

うれしかった /урешікатта/ (був радий). У такий самий спосіб приєднуються й суфікси багатократності -かったり /каттарі/ та умовності -たら /тара/: 暑かったり寒かったりする /ацукаттарі самукаттарі сурру/ (то спекотно, то холодно); 暑かったら /ацукаттара/ (якщо буде спекотно).

Третя основа предикативних прикметників постає самостійною формою і виконує єднальну, або серединну, функцію:

昨日は涼しく、今日はちょっと暑い。

/Кіно:-ва судзушіку, кьо:-ва чотто ацуй/

Учора було прохолодно, а сьогодні трохи спекотно.

Слід зазначити, що використання третьої основи в єднальній функції притаманне більше письмовому мовленню, а в усному мовленні використовується інша єднальна форма, що утворюється шляхом додавання до третьої основи форманту て /те/:

このパソコンは小さくて便利です。

/Коно пасокон-ва чі:сакуте бенрі дес/

Цей комп'ютер маленький та зручний.

Третя основа використовується також для утворення заперечної форми предикативних прикметників. Для цього до неї додається допоміжний прикметник *ない* /най/ або заперечна форма дієслова зв'язки *ある* /ару/: 高く /такаку/ + *ない* /най/ → 高くない /такакунай/, 高くありません /такакуарімасен/ (не високий / не дорогий). Між третьою основою предикативних прикметників та допоміжними елементами можуть вставлятися підсилювальні частки:

美味しくもなく安くもない。しかし落ち着く。

/Ойшіку-мо накуб ясуку-мо най. Шікаші очіцуку/

І не смачно, і не дешево. Проте затишно.

期待したものがそれなりに得られても、それほど面白くはないだろう。

/Кітайшіта моно-га соренарі-ні ерарете-мо, сореходо омошіроку-ва най даро:/

Навіть якщо й отримаєш те, на що сподівався, мабуть, не настільки воно вже й цікаве.

Якщо два предикативні прикметники виступають в ролі рівноправних однорідних означень, то одне з них може приймати чи не приймати серединну форму. Однак, якщо ці означення не є рівноправними (наявні відношення підрядності), а також якщо ряд означень містить більш ніж два члени, вибір форми прикметника не є довільним.

Третя основа використовується також для утворення допустових форм предикативного прикметника: 美味しく /ойшіку/ + *ても* /темо/ → 美味しくても /ойшікутемо/ (навіть, якщо смачний); 面白く *たって* /омошірокутатте/ (навіть, якщо цікавий). Використання суфікса -*たって* /татте/ обмежується усним розмовним мовленням, а суфікс -*ても* /темо/ – загальноживаний.

Четверта основа називається умовною, оскільки використовується виключно для приєднання умовного суфікса *ば* /ба/: 安けれ /ясукере/ + *ば* /ба/ → 安ければ /ясукереба/ (якщо дешевий); 面白けれ /омошірокере/ + *ば* /ба/ → 面白ければ /омошірокереба/ (якщо цікавий).

П'ята основа має самостійне використання. Це форма припущення або не категоричності: 面白からう /омошірокаро:/ (мабуть, цікавий); 高からう /такакаро:/ (вірогідно, дорогий / високий).

Напівпредикативні прикметники мають цікаві особливості з огляду на їх компонентно-структурну організацію. І.В. Головнін пропонує таку класифікацію за морфемним складом:

1) прості похідні непередикативні прикметники: а) власне японські: *арата*, *сунао*, *маре*; б) китайського походження: *мьо:*, *хен*, *раку*; в) європейського походження: *шікку*, *сума:то*, *го:джасу*; г) власне японські з етимологічними суфіксами типу -*ка*, -*яка*, -*шіяка*: *акірака*, *суміяка*, *нігіяка*, *макотошіяка*, *цуцумашіяка*;

2) прості похідно-афіксальні: а) з суфіксом -*ге*: *урешіге*, *канашіге*, *аяшіге*; б) з суфіксом -*текі*: *гайтекі*, *найтекі*, *бьо:текі*; в) з суфіксом -*со*: *кавайсо:*, *йосасо:*, *ойшісо:*; г) з суфіксом -*гачі*: *намакегачі*, *ясумігачі*; д) з префіксом *ма-*: *массао*, *маккура*, *машшіро*; е) з префіксом *фу-*: *фумаджіме*, *фубен*; є) з префіксом *му-*: *муйо:*, *муджіцу*; ж) з префіксом *хі-*: *非凡* /хібон/ (непересічний, екстраординарний), *非力* /хірікі/ (безсилий), *非礼* /хірей/ (нечемний).

3) складені: а) основоскладені власне японські: *кіфару*, *теміджіка*, *фу:гаварі*, *мімідзаварі*, *мігото*; б) коренескладені китайського походження: *екю:*, *ю:рюку*, *кіраку*;

4) змішані основокоренескладені: *нен'ірі* (уважний);

5) складено-афіксальні: а) *кокоройоге*; б) *кеттейтекі*, *фунешшін*, *хікьо:рюкутекі*, *енрьогачі*, *ріко:со*: (розумненький); в) *хійорімішюгітекі*, *урагірітекі*;

6) лексикалізовані словосполучення: *йо:ісю:то:*, *кучі-джьо:дзу*, *ко:ю:фу:*;

7) транспоновані (лексикалізовані та переосмислені) словформи: *макто*, *мігото*, *такумі* (спритний).

Напівпредикативні прикметники характеризуються тричленною словозмінною парадигмою: 1) із закінченнями на *-な* /на/ та *-の* /но/ у синтаксичній позиції присубстантивного означення; 2) із закінченнями на *-に* /ні/ та *-と* /то/ у позиції приакцидентного означення; 3) з нульовим закінченням у позиції присудка. Нерегулярно зустрічається нульове закінчення і в синтаксичній позиції присубстантивного означення, але це можна вважати лексикалізацією, утворенням складеного слова. І.В. Головнін вважає закінчення *-な* /на/ і *-の* /но/ синонімічними на тій підставі, що їх можна вважати варіантами однієї службової морфеми [3, с.197]. Проте, у переважній більшості випадків вживається лише одне з них:

○ 親切な人 /шінсецу-на хіто/ × 固有な意味 /кою:-на імі/

× 親切の人 /шінсецу-но хіто/ ○ 固有の意味 /кою:-но імі/

(доброзичлива людина) (специфічне значення)

Тепер доведеться повернутися до проблеми класифікації, розподілу прикметників сучасної японської мови на три великі категорії: предикативні, напівпредикативні та непередикативні. Ця необхідність викликана тим, що на периферії категорії напівпредикативного прикметника існують лексичні одиниці, які, за певними критеріями, можна віднести до іменників або до прислівників. Характерною ознакою таких слів є неповнота парадигми і специфіка синтаксичного застосування. І.В. Головнін називає такі напівпредикативні прикметники "недостатніми" і вважає їх, у певному розумінні, проміжною ланкою між напівпредикативними та непередикативними прикметниками ("змінюваними непередикативними" та "незмінюваними непередикативними" за термінологією вченого) [3, с.195]. Більше того, якщо розглянути окремі випадки, то можна переконатися навіть у тому, що такі одиниці виявляють спорідненість і з предикативними прикметниками. Зокрема, якщо проаналізувати синтаксичні властивості прикметника *同じ* /онаджі/ (1) однаковий, такий саме; 2) той самий), то можна пересвідчитися, що у позиції означення він виявляє властивості непередикативного прикметника:

それと同じカバンを買いたい。

/Соре-то онаджі кабан-о кайтай/

Хочу купити такий самий портфель, як той.

何回も同じ人が出入りしている。

/Нанкай-мо онаджі хіто-га деірішітеіру/

Одна й та сама людина багато разів зайшла й ви-йшла.

Проте, якщо цей прикметник виступає в ролі приакцидентного означення, він може окрім форми 同じように /онаджі йо:ні/ мати ще й форму 同じく /онаджіку/, що зближує його з предикативними прикметниками:

動物は人間と同じように苦痛を感じる。

動物は人間と同じく苦痛を感じる。

/До:буцу-ва хіто-то онаджійо:ні куцу:-о канджіру /

До:буцу-ва хіто-то онаджіку куцу:-о канджіру/

Тварини відчують біль так само, як і люди.

Якщо використати прикметник 同じ /онаджі/ у складі протиставної конструкції, то з'явиться частка な /на/, що підтверджує належність прикметника до напівпредикативних, але це можна вважати й іменниковою характеристикою:

広さが同じなのに価格に差があるのはなぜ？

/Хіроса-га онаджі-на ноні какаку-ні са-га ару нова надзе/

Площа однакова, а у ціні є різниця. Чому?

Таким чином доходимо висновку, що більшість характеристик свідчать на користь того, що прикметник 同じ /онаджі/ слід вважати напівпредикативним прикметником, але умовно. Те саме можна сказати і про вказівні одиниці (вказівні займенники) з коренями "ко-со-а-до" – у реченні, залежно від синтаксичної позиції, вони можуть виявляти властивості різних частин мови. Такі одиниці можуть стати предметом окремого масштабного дослідження.

Якщо говорити про інші "недостатні" (за І.В. Головніним) напівпредикативні прикметники, то слід насамперед пояснити причину саме такого найменування. Річ у тім, що прикметники цього типу мають не всі теоретично можливі форми, або, іншими словами, не всі потенційно можливі словоформи знаходять актуальне вираження у мові.

Непредикативні прикметники – це морфологічно незмінні прикметники, що мають одну словоформу, використовуються лише у позиції присубстантивного означення, мають узагальнене категоріально-граматичне значення статичної ознаки предмета.

І.В. Головнін наголошує на тому, що більшість не-предикативних прикметників тісно пов'язана з тими словоформами інших класів слів, від яких вони походять [3, с.202]. Оскільки непохідних непередикативних прикметників небагато, існує проблема відмежування непередикативних прикметників від омонімічних їм форм інших класів слів (про це вже йшлося вище).

Непредикативні прикметники завжди розташовуються в реченні безпосередньо перед означуваним словом

– між означенням та означуваним словом не можуть стояти службові слова. На відміну від двох інших класів прикметників, непередикативні прикметники морфологічно є абсолютно незмінними, хоча й припускають варіативність своїх закінчень: 発展した /хаттеншіта/ = 発展している /хаттеншітеіру/ (розвинений).

У сучасній японській лінгвістиці прийнято виділяти чотири типи непередикативних прикметників за дериваційним критерієм: 1) із закінченням の /но/; переважна більшість їх походить від сполучень іменників з відмінковим показником の /но/: вказівники この /коно/ (цей), その /соно/ (той), あの /ано/ (он той), 例の /рейно/ (той, що завжди), ほんの /хонно/ (1) поточний, цей; 2) головний; 3) справжній; 2) із закінченням る /ру/; походять від означальної форми дієслів теперішньо-майбутнього часу: ある /ару/ (один, якийсь), あらゆる /араюру/ (всі наявні, всі існуючі), いわゆる /іваюру/ (так званий), 来る /кітару/ (наступний, прийдешній), 単なる /таннару/ (простий, всього лише), 堂々たる /до:до:тару/ (сміливий), 平然たる /хейдзентару/ (спокійний); 3) із закінченням な /на/; не є формами словозміни відповідних предикативних прикметників: 大きな /о:кіна/ (великий), 小さな /чі:сана/ (маленький), おかしな /окашіна/ (дивний); 4) із закінченням た/だ /та/да/. Походять від означальної форми дієслів минулого часу: 大した /тайшіта/ (суттєвий), 進んだ /сусунда/ (прогресивний, передовий), 優れた /сугурета/ (видатний), 変わった /каватта/ (дивний, неординарний).

Отже, ми окреслили у загальних рисах сутність категорії прикметника, орієнтуючись на концепції, прийняті у сучасній лінгвістичній науці. При цьому було показано особливості саме японського прикметника, його позицію у частининомовній класифікації, а також наявні внутрісистемні проблеми та можливі шляхи їх розв'язання.

1. Блох М.Я. Теоретические основы грамматики: Учеб. – 3-е изд., испр. – М., 2002. – 160 с.; 2. Босова Л.М. Соотношение семантических и смысловых полей качественных прилагательных: психолингвистический аспект. – Автореферат дис. ... д-ра филол. наук – Барнаул, 1998; 3. Головин И.В. Грамматика современного японского языка. – М., 1986. – 316 с.; 4. Зеленцова М.Г. Проблема детерминации фундаментальных свойств имён прилагательных современного английского языка // Культура народов Причерноморья. – 2000. – №13. – С. 125-127; 5. Кизда М. Грамматика японского языка. Т.1: Пер. с яп. – Изд. 5-е. – М., 2010. – 672 с., вкл.; 6. Лаврентьев Б.П. Практическая грамматика японского языка. – 2-е изд., исправл. – М., 2001. – 352 с.; 7. 北原保雄. 日本語の形容詞. – 大修館書店, 2010. – 254頁; 8. 木下りか. 形容詞の装定用法をめぐり一考察 // 日本語教育研究集会. – 第2回. – 日本言語文化専攻, 2006; 9. 木下りか. 対をなす名詞と形容詞の連体用法 // 日本語教育研究集会. – 第5回. – 日本言語文化専攻, 2007; 10. 田村泰男. 現代日本語の複合形容詞・派生形容詞・量語形容詞について // 広島大学留学生センター紀要. – №16. – 広島, 2006. – 13-20頁; 11. <http://www.hatena.ne.jp>.

Надійшла до редколегії 03.06.10

Ю. Малахова, канд. філол. наук, доц.

ОСОБЛИВОСТІ ЯПОНСЬКИХ ТОПОНІМІВ

У статті досліджено японські топоніми, що були запозичені в російську та українську мови. Також розглянуто проблему класифікації топонімів.

В статье исследованы японские топонимы, которые были заимствованы в русский и украинский языки. Также рассмотрена проблема классификации топонимов.

The article is devoted to the research of Japanese toponymy-borrowings. The problem of the classification of Japanese toponyms in the Russian and the Ukrainian languages is totally observed as well.

Запозичені власні назви займають значну частину в лексичному складі сучасних мов. Не випадково серед слів, запозичених з японської мови у нашої картотеці саме власних імен 335 одиниць або 70 % від загальної кількості запозичень, оскільки одиничного вживання власного імені до-

статньо для того, щоб воно було зафіксоване як факт мови, незалежно від того, чи стане це запозичення загальновживаним, чи невдовзі про нього забудуть. Одним із наслідків особливого статусу власних імен у мові є та легкість, з якою вони запозичуються з однієї мови в іншу. Як справедливо

зауважив В.А. Никонов, "у більшості мов імена переважно є запозиченими" [3, с.54]. Вони утворюють своєрідну підсистему, тому не випадково, що двомовні і тлумачні словники, як правило, не містять запозичені власні імена через їхню специфічність. Серед запозичених з японської мови власних імен можна виокремити: топоніми, антропоніми, назви фірм і організацій, назви суден, літаків, назви марок японських автомобілів, ідеоніми, теоніми і хрононіми.

Топонімічні студії в українському мовознавстві репрезентують праці Ю.О. Карпенка, І.М. Железняк, М.Л. Худаша, О.А. Купчинського, В.П. Шульгача та ін. (слов'янська топонімія), на східномовному матеріалі – В.В. Лободи, Є.С. Отіна, Г.І. Халимоненка (тюркська топонімія), О.С. Стрижака, К.М. Тищенко (іранська топонімія), О.Л. Фролової, О.М. Мещерякова (японські

топоніми), І.В. Рябоволєнко (давні японські топоніми), Ю.Л. Мосєнкєса, М.В. Якимєнка (мовна картина світу у власних іменах). Однак питання топонімів, запозичених з японської мови, залишається недостатньо дослідженим, що й визначає актуальність теми цієї статті.

Метою роботи є висвітлення особливостей топонімів, що були запозичені в російську й українську мови та їх систематизування на групи.

Предметом дослідження є запозичені з японської мови топоніми, що були дібрані методом суцільної вибірки з періодичних видань, текстів художньої літератури, публіцистики, "Географічного енциклопедичного словника". У статті застосовуються такі методи дослідження, як описовий, статистичний, зіставний.

Таблиця 1

Представленість японських власних імен

Групи	Топоніми	Антропоніми	Назви фірм і організацій	Назви суден, літаків	Теоніми	Назви марок японських автомобілів	Ідеоніми	Хрононіми
%	49,5%	29,5%	7,7%	5,9 %	2,3%	2,1%	1,8%	1,2%

Як бачимо з таблиці, найбільш представленими є японські топоніми (49,5%) й антропоніми (29,5%). Менше – ідеоніми (1,8%) та хрононіми (1,2%).

Як зазначалося вище, найчисленнішу групу запозичених власних імен становлять топоніми, тому зупинимось докладніше на аналізі цієї групи. Топоніми – назви населених пунктів, рік, гір, проспектів, вулиць та інших географічних об'єктів. Їх у нашій картотеці зафіксовано 166 одиниць. Існують різні класифікації топонімів. У нашій роботі щодо топонімів, запозичених з японської мови, ми використовуємо класифікацію А.В. Суперанської, яка виокремлює: гідроніми – об'єкти, які об'єднують наявність води; ороніми – назви гір і суходільних фізико-географічних об'єктів; ойконіми – назви населених пунктів.

Здійснюючи вибірку топонімів з художньої, публіцистичної літератури і "Географического энциклопедического словаря", ми зафіксували гідронімів – 12 одиниць, оронімів – 17 одиниць, ойконімів – 137 одиниць. Зупинимось на кожному з перелічених видів топонімів докладніше.

Гідроніми (12 одиниць) – назви рік, озер, морів:

琵琶 – びわ – biwa – Бива (укр. Бива) – найбільше озеро в Японії, розташоване на острові Хонсю;

豊後 – ぶんご – bungo – Бунго (укр. Бунго) – протока між островами Кюсю і Сікоку;

伊勢 – いせ – ise – Ісе (укр. Ісе) (伊勢の海 – いせのうみ – isenoumi – Ісєноуми (укр. Ісєноуми) – затока Тихого океану в південно-східній частині острова Хонсю;

神奈川 – かながわ – kanagawa – Канагава (укр. Канагава) – бухта, у якій розташоване місто Йокогама;

紀伊 – きい – kii – Кии (укр. Кіі) – протока між островами Сікоку і південною частиною острова Хонсю;

黒潮 – くろしお – kuroshio – Куросіо (укр. Куросіо) – (Японська течія) тепла японська течія, яка омиває південний і східний береги Японії;

大隈 – おおすみ – oosumi – Осуми (укр. Осумі) – протока між південним берегом острова Кюсю й островами Осумі;

親潮 – おやしお – oyashio – Оясіо (укр. Оясіо) – південна частина Курильської течії;

内浦 – うちうら – uchiura – Утіура (укр. Утіура) – вулканічна затока в Тихому океані, поблизу південного узбережжя острова Хоккайдо;

津軽 – つがる – tsugaru – Цугару (укр. Цугару) – (Сангарська протока) – протока між островами Хонсю і Хоккайдо;

対馬海峡 – つしま – kaisyō – tsushima kaisyō: – Цусимський пролив (укр. Цусимська протока – (Східний прохід або Прохід Крузенштерна) прохід між островами Цусима, Ікі й Окіносіма;

対馬海流 – つしまかいりゅう – tsushima kairyu: – Цусимское течение (укр. Цусімська течія) – тепла поверхнева течія Японського моря, західна частина течії Куросіо;

Усі перелічені вище гідроніми, окрім гідроніма бухта Канагава, лексикографічно зафіксовані в "Географическом энциклопедическом словаре".

Ороніми (17 одиниць) – назви гір або гірських масивів (сюди ж долучені й назви інших форм рельєфу, назви суходільних фізико-географічних об'єктів, а також вулкани, на які багата Японія), наприклад:

赤石 – あかいし – akaishi – Акайсі (укр. Акайсі) – хребет у центральній частині острова Хонсю;

浅間 – あさま – asama – Асама (укр. Асама) – діючий вулкан у центральній частині острова Хонсю;

阿蘇 – あそ – aso – Асо (укр. Асо) – діючий вулкан у центральній частині острова Кюсю;

磐梯 – ばんだい – bandai – Бандай (укр. Бандай) – вулкан у південній частині хребта Оу, на острові Хонсю;

出羽 – でわ – dewa – Дева (укр. Дева) – пасмо гірських масивів у північно-західній частині острова Хонсю;

石狩 – いしかり ishikari – Ісикари (укр. Ісикарі) – низовина на острові Хоккайдо;

関東 – かんとう – kanto: – Канто: (укр. Канто:) – (Токійська рівнина) рівнина на Тихоокеанському узбережжі;

霧島 – きりしま – kirishima – Кирисіма (укр. Кірісіма) – група вулканів на півдні Кюсю;

木曾 – きそ – kiso – Кісо (укр. Кісо) – хребет у центральній частині острова Хонсю;

駒ヶ岳 – こまがたけ – komagatake – Комагатаке (укр. Комагатаке) – вулкан на півдні острова Хоккайдо;

奥羽 – おうう – o: – О: (укр. О:) – хребет на півночі острова Хонсю;

樽前 – たるまえ – tarumae – Тарумє (укр. Тарумє) – активно діючий вулкан у південно-західній частині острова Хоккайдо;

十勝 – とかち – tokachi – Токачі (укр. Токачі) – діючий вулкан у центральній частині острова Хоккайдо;

有珠 – うす – usu – Усу (укр. Усу) – діючий вулкан у південно-західній частині острова Хоккайдо;

富士 – ふじ – fuji – Фудзі (укр. Фудзі) (富士山 – ふじやま, ふじさん – fujiyama, fujisan – Фудзіяма, Фудзисан (укр. Фудзіяма, Фудзисан) – діючий вулкан на острові Хонсю, найвища гірська вершина Японії (3776 м над рівнем моря).

Фудзі – об'єкт релігійного й естетичного поклоніння японців, його краса оспівана в численних віршах, графічних серіях. Цей національний символ Японії має три назви: Фудзісан, скорочено Фудзі – так називають цю гірську вершину самі японці – і Фудзіяма, що закріпило-

ся в літературі (особливо художній) радянського періоду. Наявність трьох назв пояснюється тим, що слова Фудзісан і Фудзіяма записуються однаковими ієрогліфами, що відповідно означають 富 – ふ – fu – фу – "багатство", 土 – じ – ji – дзи (си) – "військовий або самураї", і 山 – さん, やま – san, yama – сан, яма – "гора". Майже всі японські ієрогліфи мають два (іноді більше) читання: власне японське, у нашому випадку це яма і китайське – сан. Коли в другій половині III ст. з Китаю в Японію через Корею потрапила ієрогліфічна писемність, то в японській мові на той момент уже було своє слово яма, яке позначало поняття гора. Читання китайських ієрогліфів змінювалося відповідно до японських норм вимови, зокрема китайський ієрогліф шань, що позначав поняття гора, у японській мові став читатися як сан. Тому слово, що записується однаковими ієрогліфами, має два варіанти прочитання: загальноприйняте Фудзісан або Фудзі і рідковживане Фудзіяма, яке й було освоєне російською й українською мовами;

飛騨 – ひだ – hida – Хіда (укр. Хіда) – японські Альпи, хребет у центральній частині острова Хонсю.

Ойконіми – назви населених пунктів, вулиць, офіційні і напівофіційні найменування країн, провінцій (137 одиниць):

会津若松 – いあづわかまつ – aizuwakamatsu – Айдзу-вакамацу (укр. Айдзувакамацу) – місто в Японії на півночі острова Хонсю;

秋田 – あきた – Akita – Акита (укр. Акита) – місто в Японії, у північно-західній частині острова Хонсю;

秋葉原 – あきはばら – akihabara – Акихабара (укр. Акихабара) – район у Токіо, в якому зосереджені численні магазини з продажу побутової техніки;

銀座 – ぎんざ – ginja – Гіндза (укр. Гіндза) – одна з найбільших вулиць Токіо, де розташовані дорогі бутики й магазини;

岩手 – いわて – iwate – Івате (укр. Івате) – префектура в Японії;

横浜 – よこはま – yokohama – Йокогама, – (укр. Йокогама) – місто і порт у Японії;

鎌倉 – かまくら – kamakura – Камакура (укр. Камакура) – місто в Японії на острові Хонсю, у якому знаходиться славетна статуя Будди;

金閣寺 – きんかくじ – kinkakuji – Кінкакудзи (укр. Кінкакудзі) – кіотський "Золотий павільйон", єдина споруда з комплексу заміського палацу сьогуна Асікага Йосіміцу, що був побудований у 1394 р., яка збереглася до наших днів;

京都 – きょうと – kyoto – Киото (укр. Киото) – давня столиця Японії до початку епохи Едо (1603), у якій знаходяться палаці японських імператорів і безліч храмів. Є містом-побратимом міста Києва;

九州 – きゅうしゅう – kyushu – Кю:сю: (укр. Кю:сю:) – острів на півдні Японії, на якому розташоване місто Нагасакі, що зазнало атомного бомбардування у вересні 1945 року;

長野 – ながの – nagano – Нагано (укр. Нагано) – місто в Японії, у якому знаходиться знаменитий храм Денкодзі;

長崎 – ながさき – Nagasaki – Нагасаки (укр. Нагасаки) – місто в Японії, порт міжнародного значення. У вересні 1945 р. зазнав атомного бомбардування;

名古屋 – なごや – Nagoya – Нагоя (укр. Нагоя) – найбільший після Токіо й Осаки економічний і культурний центр країни;

奈良 – なら – nara – Нара (укр. Нара) – одне з найдавніших міст у Японії, перша столиця Японії (710–784), розташований на острові Хонсю. Приваблює туристів архітектурними пам'ятками VII–VIII ст.;

日光 – にっこう – nikko – Никко: (укр. Никко:) – місто в Японії, розташоване навколо території Національного парку Никко, в якому знаходиться безліч мавзолеїв,

храмів і монастирів. Місто виникло навколо буддійського монастиря в VIII ст.;

日光 – にっこう – nikko – Никко: (укр. Никко:) – національний парк у Японії;

沖縄 – おきなわ – okinawa – Окинава (укр. Окинава) – найбільший острів архіпелагу Рюкю;

渡島 – おしま – oshima – Осима (укр. Осіма) – один з невеликих японських островів;

Особливу групу в збірній нами картотеці становлять 130 назв міст, які лексикографічно закріплені в Географічному енциклопедичному словнику.

竜安寺 – りょうあんじ – ryo:anji – Ре:андзи (укр. Рьо:андзі) – ("Сад каменів", "Філософський сад") знаменитий сад каменів у місті Кіото, створений буддійським ченцем Соамі. 15 каменів розташовані в саду таким чином, що, перебуваючи у будь-якій точці саду відвідувачі можуть побачити лише 14, один із каменів обов'язково закривають сусідні. Цей сад наочно демонструє модель пізнання, у якій завжди залишається щось невідоме, невраховане, незвідане.

札幌 – さっぽろ – Sapporo – Саппоро (укр. Саппоро) – адміністративний, економічний і культурний центр на острові Хоккайдо. У Саппоро відбулися IX зимові олімпійські ігри в 1972 році;

昭和 – しょうわ – sho:wa – Сьо:ва (укр. Сьо:ва) – національна антарктична станція Японії;

仙台 – せんだい – sendai – Сендай (укр. Сендай) – місто і порт у Японії в північно-східній частині острова Хонсю;

渋谷 – しぶや – shibuya – Сибуба (укр. Сібуба) – район Токіо, у якому вечорами полюбляє збиратися японська молодь;

四国 – しこく – shikoku – Сікоку (укр. Сікоку) – острів на півдні Японського архіпелагу.

支笏洞爺 – しこつとうや – shikotsuto:ya – Сікоцу-То:я (укр. Сікоцу-То:я) – національний парк у Південній частині острова Хоккайдо, приваблює туристів діючими й погаслими вулканами. На його території створено музей вулканів;

東京 – とうきょう – toukyo – Токіо (укр. Токіо) – столиця Японії, розташована у південно-східній частині острова Хонсю. У місті Токіо (укр. Токіо) пройшли XVIII ігри Олімпіади 1964 р.;

上野 – うえの – ueno – Уено (укр. Уено) – один з найбільших парків у Японії, у якому навесні збираються тисячі японців, аби помилуватися цвітінням сакури;

富士箱根伊豆 – ふじはこねいず – fuji hakone izu – Фудзі-Хаконе-Ідзу (укр. Фудзі-Хаконе-Ідзу) – національний парк на острові Хонсю, у якому розташовані вулкани Фудзі, Хаконе та Ідзу. Приваблює туристів вулканами і термальними джерелами;

姫路 – ひめじ – himeji – Хімедзі (укр. Хімедзі) – місто в Японії, де розташований знаменитий замок Хімедзі, в якому знімався фільм про середньовічну Японію "Сьогун". Японці образно називають його сіросагі, що в перекладі означає біла чапля, адже замок розташований на пагорбі і його стіни мають сіро-білий колір;

広島 – ひろしま – Hiroshima – Хіросіма (укр. Хіросіма) – місто в Японії, потерпіло у результаті американського бомбардування 6 серпня 1945 року, на його території розташований Меморіальний музей Миру;

北海道 – ほっかいどう – hokkaido – Хоккайдо: (укр. Хоккайдо:) – найпівнічніший острів Японії, другий за розміром після Хонсю;

対馬 – つしま – honsyu – Хонсю (укр. Хонсю) – найбільший острів Японії, на цьому острові знаходиться столиця Японії – місто Токіо;

対馬 – つしま – tsushima – Цусіма (укр. Цусіма) – група островів у Корейській протоці, територія Японії;

日本 – にほん – nihon – Японія (укр. Японія), (Ніппон – так називають японці свою країну в урочистій мові);

大和 – やまと – yamato – Ямато (укр. Ямато) – давня назва Японії.

Таким чином, слід зазначити, що один і той самий географічний об'єкт може мати дві назви, японську й російську, які можуть функціонувати паралельно, наприклад, рівнина Канто або Токійська рівнина, протока Цугару або Сангарська протока, гора Фудзі або Фудзісан, Фудзіяма.

Аналіз зібраного матеріалу показав, що один і той самий топонім може бути назвою фірми й водночас викорис-

товуватися для назви корабля – Мацусіма; назвою храму, національного парку і водночас назвою міста – Нікко; назвою корабля й водночас топонімом – Фудзі.

1. Географический энциклопедический словарь: Географические названия / Гл. ред. А.Ф. Трёшников. – М.: Сов. Энциклопедия, 1983;
2. Суперанская А.В. Теоретические основы практической транскрипции. – М., 1978; 3. Никонов В.А. Русская адаптация иноязычных личных имён // Ономастика. – М., 1969.

Надійшла до редколегії 23.09.10

О. Озерська, канд. філол. наук, доц.

ЕТИКЕТНІ ПРАВИЛА У ДІЛОВОМУ СПІЛКУВАННІ ЯПОНЦІВ

У статті розкрито історичні корені і особливості сучасної ділової етики японців, зокрема, привітання, знайомства з потенційними партнерами і проведення з ними перемовин. Розглянуто форми, зміст та основні правила привітань, застосування у конкретних ситуаціях певних мовних виразів і уклонів; підкреслено вплив культури привітань на діловий імідж людини.

В статье раскрыты исторические корни и особенности современной деловой этики японцев, в частности, приветствия, знакомства с потенциальными партнёрами и проведение с ними переговоров. Рассмотрены формы, содержание и основные правила приветствий, применение в конкретных ситуациях определённых языковых выражений и поклонов; подчёркнуто влияние культуры приветствий на деловой имидж человека.

The article deals with historical roots and peculiarities of modern business etiquette in Japan, such as greetings, acquaintance with partners and negotiating with them. Some forms, content and basic rules of greetings, use of language expressions and bows in definite situations are observed; influence of greetings on business image of a person is emphasized.

Сучасна ділова етика японських бізнесменів суттєво відрізняється від правил та норм поведінки представників ділового світу Заходу. У процесі ділового спілкування деякі дії японської сторони можуть викликати у іноземця непорозуміння. Наприклад, у бесіді між західно-європейськими або американськими бізнесменами, спостерігаючи за їхньою реакцією, мімікою і жестами, можна досить впевнено зрозуміти їх позицію, передбачити можливий фінал угоди. Представник же Японії може постійно кивати головою протягом перемовин, але це зовсім не означає, що він погоджується із твердженням, а лише свідчить про те, що йому зрозуміло про що йдеться у бесіді.

Ділове спілкування японців має певні історичні корені. Так, у середньовічній Японії, яка, як відомо, була до періоду Мейдзі закритою країною, існували певні правила встановлення торгівельних зв'язків з іноземними купцями. Наприклад, іноземний торговець, зацікавлений у ділових зв'язках в Японію, мав бути представленим японському імператору. Процедура представлення була дуже принизливою, і тому не всі іноземці погоджувались вести справи з японцями. Купець-іноземець мав повзти на колінах від приймальної зали до місця, відведеного для зустрічі з імператором, а після прийому таким же чином, задкуючи як рак, покинути приміщення і непомітно зникнути за дверима [1, с.27].

Звісно ж сучасний світ японського бізнесу відрізняється від середньовічного. Напевно сучасні японські ділові партнери володіють основами західного ділового спілкування і роблять все можливе, щоб пристосуватися до стилю спілкування своїх партнерів. Але ж знання японського ділового етикету, дотримання певних правил поведінки безумовно сприяють подоланню неминучих непорозумінь між партнерами, підвищенню ефективності їх спілкування під час угод.

Привітання – важлива складова спілкування людей, оскільки воно формує враження про ділового партнера, особливо у випадку, коли той вітається відповідно до етикету. Знання японських правил привітання безпосередньо впливає на відносини ділових партнерів. Форма вітання японців є значущою для визначення подальших стосунків з людиною. Раніше вважалося, що першим має привітатися людина нижчого соціального статусу, але з часом важливою вимогою спілкування партнерів стало дотримання одночасного привітання співрозмовників.

Традиційною формою привітання в Японії є уклін, причому, чим він нижчий, тим вищий ступінь поваги до співрозмовника. Інколи під час контакту з іноземними колегами японці використовують потискування рук, але ж зовсім недоречними є ляпання по плечах або широкі обійми, характерні у певних ситуаціях для західного світу. Зокрема, японці розрізняють три види уклонів, кожен з яких застосовується у певній ситуації. Уклін під кутом 15° – 軽いお辞儀 会釈 (легкий уклін) – застосовується у разі випадкового зіткнення з діловим партнером, наприклад, при вході або виході з приміщення. Другий вид уклонів – під кутом 30° – 一般的なお辞儀 敬礼 (загальний ввічливий уклін) застосовується при вході й виході з офісу, під час зустрічі і проводжання клієнтів або під час візиту до місця угоди. Третій вид уклонів – під кутом 45° – 丁寧なお辞儀 最敬礼 (дуже ввічливий етикетний уклін) використовують у ході певних церемоній або у випадку висловлення прохання або вибачення [5, с.64]. У вітаннях з японцями важливо не тільки правильне застосування привітань, а й розуміння доречності їх використання у кожній конкретній ситуації. Привітання お早うございます (Доброго ранку) працівник застосовує, коли приходить на роботу вранці, промовляючи його чітко і з посмішкою, впливаючи в першу чергу на піднесення власного настрою. Під час випадкової зустрічі у приміщенні компанії застосовують форму вітання お疲れ様です (Добре працюєте) [5, с.65].

Відповідно до загальних правил спілкування до 11-ї години ранку вітаються お早うございます (Доброго ранку), а після – お疲れ様です (Добре працюєте); виходячи з будинку фірми використовується вислів 行ってまいります (Скоро прийду). Цієї фрази дотримуються, повідомляючи й місце відрядження та час повернення до фірми. У відповідь вживають фразу побажання успіху та хорошого настрою у місці відрядження 行ってらっしゃい(ませ) (Щасливо, повертайтеся). Повертаючись на робоче місце обов'язково необхідно привітати інших співробітників. Непомітне повернення на робоче місце без привітання розцінюється як неввічливе. У таких випадках застосовують вислів ただいま参りました (Я вже прийшов), який є певною формою звіту про повернення. У відповідь вживається фраза お帰りなさい (З поверненням) або お疲れ様でした (Добре попрацювали). Треба зазначити, що вислів ご苦労様 (Дякую за вашу працю) вживається

до людей, які є нижчими за статусом у компанії, і його застосування до людей рівного або вищого статусу є неприпустимим [5, с.65].

Якщо співробітник залишає робоче місце раніше за інших, то він чітко проголошує фразу お先に失礼します (Вибачте, що йду першим). У відповідь колеги відповідають お疲れ様でした (Добре попрацювали), 明日もよろしくお願いします (Сподіваємось на вашу допомогу і завтра) або вислів ありがとうございます (Дякуємо за сьогоднішню працю).

У японському діловому етикеті розрізняють "чотири принципи привітань" (挨拶四原則), які відповідають кожній літері слова "привітання" (あいさつ). Перший принцип відповідає あ, першій літері слова あいさつ (привітання), і означає "бути привітним з оточуючими" (明るく – привітно). Другий принцип і літера い (いつでも – завжди) означає дотримання постійної ввічливої форми привітань до усіх членів колективу незалежно від їх статусу чи власного настрою. Третій принцип і літера さ (先に – бути першим) означає, що треба намагатись привітати співрозмовника першим, коли він тільки з'являється у полі зору. Четвертий принцип і літера つ (続けて – продовжити) означає необхідність вживання після привітання певної фрази-приводу для подальшої розмови [4, с.19].

Не дивлячись на те, що вітання є звичною, буденною частиною етикету, його слід здійснювати правильно. Японці вкрай негативно розцінюють відсутність вітання або привітання поспіхом, коли людина не відволікається від своєї роботи, або проявляє різний ступінь поваги у привітанні своїх колег. Наприклад, до деякого вживається недбале おはよう (Доброго...), а до іншого – чемне おはようございます (Доброго ранку) [4, с.18].

Привітання формує імідж людини, тому його виголошення має певні особистісні ознаки. Наприклад, за допомогою привітання можна справити враження раціональної та спокійної, або легкої та доброзичливої у спілкуванні людини. При цьому спрацьовує навіть тональність голосу, яка часто впливає на імідж співрозмовника.

Таким чином, у діловому спілкуванні з японцями слід дотримуватись таких головних правил етикету: 1) вітатись необхідно привітно з усіма колегами, незалежно від рангу; 2) залишаючи офіс, слід вживати слова 行って参ります (Скоро прийду) і повідомляти про своє місце пересування, а повертаючись говорити ただいま戻りました (Я повернувся) і отримувати від оточуючих відповідь お帰りなさい (З поверненням); 3) Залишаючи робоче місце раніше за інших, вживається вислів お先に失礼します (Вибачте, що йду першим), у відповідь очікується お疲れ様でした (Добре попрацювали). Вислів ご苦労様でした (Дякую за вашу працю) вживається, коли старший за соціальним статусом звертається до молодшого; у протилежному випадку цей вираз буде виявом неповаги до начальника; 4) З'являючись у приміщенні фірми, необхідно говорити 失礼いたします (Вибачте за турботу). Якщо ж у цей час відбуваються перемовини, то слід додати お話中、失礼いたします (Вибачте, що перериваю); 5) Клієнтів з привітною посмішкою запрошують висловом いらっしゃいませ (Ласкаво просимо). Привітання обов'язково супроводжується вставанням; 6) До привітання додається ім'я співрозмовника або якась певна фраза. Наприклад, 田中さん、おはようございます (Доброго ранку, пане Танака), або お帰りなさい、大変でしたね. (З поверненням. Мабуть було важко.). У подібних висловах можуть бути співчуття, підтримка, готовність допомогти тощо [4, с.18].

Японці вважають, що передумовою ефективних ділових стосунків є не тільки вживання певних сталих конструкцій японського етикету, а також вияв добросердечності й поваги до співрозмовника.

Обов'язковим засобом знайомства з потенційним партнером є особиста зустріч із представником компанії у поєднанні з офіційним зверненням про пропозицію співпраці. Як правило, такі зустрічі відбуваються за допомогою посередника, який відомий обома сторонам. Потенційний японський партнер, до якого звертаються за рекомендацією посередника, вважає "обов'язком" (義理) допомогти партнеру, за якого поручається. Причому ступінь почуття обов'язку залежить від посередника. Згідно з цим обов'язком і посередник очікує певної послуги або матеріальної винагороди за свою роботу [3, с.43].

Будь-яке знайомство з представниками японського бізнесу починається з обов'язкового обміну візитними картками. Для японців це певна церемонія. Вважається, що візитка представляє людину, тому треба ставитись до неї з повагою. Візитну картку передають повільно і одночасно очікують її отримання від партнера, причому картку передають правою рукою або обома руками так, щоб людина могла, не перевертаючи картку, прочитати зміст. Отримують візитку завжди обома руками – це є проявом ввічливості. Не можна класти свою картку на стіл, а також швидко ховати, не читаючи отриману візитку. Етикет ввічливості вимагає повільного ознайомлення зі змістом візитки ділового партнера. Для будь-якого японця фірма, в якій він працює, є його другою родиною, тому він при будь-якому знайомстві повідомляє не тільки своє ім'я, але і компанію, до якої належить [2, с.32].

Велике значення у діловому етикеті японців має пунктуальність. Зазвичай японці приходять на зустріч навіть раніше зазначеного часу. Звичайно, у будь-якій культурі запізнення оцінюється негативно, але в Японії його розцінюють як очевидну неповагу до партнера [1, с.29].

Як відомо, у цій країні дуже велике значення мають подарунки, які є частиною певної церемонії навіть у діловому спілкуванні. Недотримання правил цієї церемонії сприймається як відсутність вихованості і неповага.

У ділових перемовинах японці намагаються зберегти гармонію спілкування, не дивлячись на гостроту теми, яка обговорюється. Японці уникають прямих і гострих висловлювань для того, щоб нікого не образити. У перемовинах вони не торкаються політичних, національних і особистих тем. Національною рисою японців є скритність, тому вони завжди передають мінімум інформації, оскільки вважають, що співрозмовник здогадається про все, що замовчується. У них є така приказка: "Сказав одне, зрозумів десять", яка означає, що співрозмовник має вгадати ще дев'ять пунктів, окрім одного сказаного. Як правило, серйозні рішення не приймаються безпосередньо під час ділової зустрічі, а обговорюються лише умови й деталі або підтверджуються раніше прийняті рішення. Позитивними рисами ділового партнера японці вважають врівноваженість, здатність до компромісу, відвертості і дотримання спокою. Осіб екстравертів розцінюють як зрозумілих і зухвалих людей. Забороняється квапити співрозмовника з відповіддю, категорично не погоджуватись з думкою партнера. Мовчання вважається позитивною рисою. Під час перемовин японці можуть раптово замовкнути, обмірковуючи отриману інформацію. Іноді при цьому вони можуть навіть прикрити очі. Перериває мовчання завжди вищий за рангом співрозмовник [3, с.42].

При проведенні перемовин з японськими діловими партнерами іноземці мають враховувати специфіку японської мови як засобу спілкування і форми відображення їх свідомості. Це, наприклад, розповсюджується на такі прості форми висловлювань як вираз погодження й заперечення. Японське "はい" ("так") означає не стільки погодження зі словами співрозмовника, скільки те, що інформація лише сприйнята адекватно і японець готовий слухати далі. Національною особливістю характеру японців при діловому спілкуванні є запобігання прямої відмови від прохання або пропозиції. У таких

випадках японці ніколи не кажуть безапеляційне "ні". Замість цього використовуються інакомовні висловлювання, такі як "це дуже складно", "треба все ретельно вивчити" тощо. Метою цих висловлювань є не бажання збити партнера з пантелику, а лише намагання зберегти, щонайменш, ілюзію гармонії і доброзичливості. Згідно із психологією японського ділового етикету, категорична відмова може принизити людину, а збереження коректних і доброзичливих взаємин завжди вважається проявом високого рівня вихованості [1, с.32].

Однією з головних цілей перемовин японці вважають встановлення особистого контакту з партнером. Тому вони можуть ставити багато запитань, які безпосередньо не пов'язані зі змістом справи. У японців виявлена наступна ієрархія тематичного спілкування: життєвські інтереси, проблеми політики, фінансові клопоти, особисті фактори, питання фізичного стану людини. У процесі спілкування вони віддають перевагу таким темам, як особисті смаки, телевізійні програми, книги, робота, політика. Формування довіри йде саме у цій послідовності. Тому перестрибування через загальні питання і спроба одразу ж розпочати розмову про проблеми особистого характеру викликає у них негативну реакцію [3, с.47].

Японський діловий етикет передбачає дотримання багатьох умовностей, що дуже часто ставить іноземців у складне становище, і тому їм у таких ситуаціях замість недоречних висловлювань або запитань краще промовчати або доброзичливо посміхнутись.

Таким чином, знання національних особливостей японського ділового етикету сприяє створенню доброзичливої атмосфери, взаєморозуміння і є необхідним підґрунтям для успішного бізнесу. Крім того, тон ділового спілкування є ознакою не тільки стосунків у сфері бізнесу, а також може вживатися у сфері освіти, надання і отримання послуг, у ситуаціях першого знайомства, у взаєминах між людьми вищого соціального статусу або старших за віком. Знання основ ділового етикету може сприяти ефективності й підвищенню рівня міжкультурної комунікації її учасників.

1. Овчинников В.В. Ветка сакуры. Рассказ о том, что за люди японцы.- М. 1988. 2. Mizutani Osamu, Mizutani Nobuko. How to be polite in Japanese.- Tokyo, 1987. 3. Soward J. Japanese in action: an unorthodox approach to the spoken language and the people who speak it. - Tokyo, 1984. 4. 田淵 真知子 話し方・言葉遣いのビジネスマナー/ 大嶋 利佳の監修. - 東京, 2008. 5. ビジネス会話マナー/ 寺島 康子の監修. - 東京, 2010.

Надійшла до редколегії 24.09.10

Ю. Ониси, асп.

МОТИВАЦИЯ ПРИ ОБУЧЕНИИ ЯПОНСКОМУ ЯЗЫКУ В УКРАИНСКИХ УНИВЕРСИТЕТАХ И СТРЕМЛЕНИЕ УЧАЩИХСЯ ПРОДОЛЖАТЬ ОБУЧЕНИЕ

Ця стаття висвітлює проблеми мотивації у вивченні японської мови українськими студентами. Попри те, що Україна має дуже малий обсяг культурного та економічного обміну з Японією, японська мова є вельми популярною як спеціальність у ВНЗ. Вважається, що мотивація (бажання вивчати) істотно визначає успішність оволодіння іноземною мовою. Мотивація може бути визначена у соціальному контексті. Ті, хто вивчає японську мову в Україні, мають доволі високі цілі (стажування в Японії або робота в японській компанії) на початку навчання, проте чимало хто з них неспроможний підтримувати таку мотивацію до закінчення навчального закладу. За таких умов, студенти з високою мотивацією, здебільшого, мають кілька мотиваційних чинників. Якщо спроможтись виявити джерело мотивації та переконатися в тому, що воно дійсно допомагає підтримувати й підвищувати мотиваційний рівень тих, хто вивчає японську мову в університетах, це могло б стати цінним джерелом інформації при розробці ефективної програми заохочення студентів в аудиторії.

Эта статья освещает проблемы мотивации при изучении японского языка украинскими студентами. Вопреки тому, что Украина имеет очень малый объем культурного и экономического обмена с Японией, японский язык является довольно популярным в качестве специальности в ВУЗах. Считается, что мотивация (желание изучать) существенно определяет успешность овладения иностранным языком. Мотивация может быть определена в социальном контексте. Изучающие японский язык в Украине имеют довольно высокие цели (стажировка в Японии или работа в японской компании) в начале обучения, однако многие из них не в состоянии поддерживать такую мотивацию до окончания учебного заведения. В таких условиях, студенты с высокой мотивацией, в основном, имеют несколько мотивационных факторов. Если удастся выявить источник мотивации и убедиться в том, что он действительно помогает поддерживать и повышать мотивационный уровень изучающих японский язык в университетах, это могло бы стать ценным источником информации при разработке эффективной программы для того, чтобы заинтересовать студентов в аудитории.

This study aims to reveal the motivation of Japanese language students in Ukraine. Although Ukraine is an environment that has very little cultural or economic exchange with Japan, Japanese language is quite popular as a college major. Motivation (i.e. will) to learn is considered to significantly affect the success or failure of L2 learning. Motivation will be shaped by the influence of social context. Learners of Japanese in Ukraine have notably high goals (for example, to study in Japan or to find employment with Japanese companies) at the beginning of their studies, but many of them are unable to maintain this motivation until their graduation. Under these conditions, highly motivated learners can be considered to have various motivations. If it is possible to reveal the source of the motivations and persevere that serve to maintain or enhance motivation among Japanese learners at universities, it may be proved to be a valuable source of information in terms of implementing instructional guidance that effectively motivates learners in the classroom.

Вступление

Украина, являющаяся объектом данного исследования, считается регионом, который недостаточно активно сотрудничает с Японией в гуманитарной и экономической областях. Во многих случаях мотивация у изучающих японский язык студентов высших учебных заведений (ВУЗов) снижается к окончанию обучения, существует проблема студентов, которые не могут поддерживать свое стремление учиться. В процессе обучения мотивация видоизменяется под влиянием таких факторов, как окружающая обстановка и прочее; мотивация также связана с конечным результатом обучения (период времени и степень достижения цели). В Украине на момент поступления в ВУЗ все ставят перед собой такие высокие цели, как стажировка в Японии, тру-

доустройство по специальности и так далее, однако, есть много студентов, которые отказываются серьезно заниматься еще до того, как оказаться на последнем курсе. В данной ситуации важным является вопрос о том, какова мотивация в изучении японского языка у тех студентов, которые обладают сильным стремлением к продолжению обучения. Мы считаем, что, выяснив мотивацию студентов с сильным стремлением к продолжению обучения, можно получить ориентиры повышения такого стремления и для других студентов.

Для этого в рамках данного исследования мы провели анкетирование среди студентов украинских ВУЗов, специализацией которых является японский язык, относительно их мотивации и стремления продолжать обучение и на основе факторного анализа выявили структу-

ру мотивации обучения. Кроме того, был проведен кластерный анализ для выявления индивидуальных отличий в тенденциях формирования мотивации, а также анализ стремления к обучению в каждой группе студентов, после чего мы рассмотрели связь между мотивацией обучения и стремлением к продолжению обучения.

Предпосылки проведения исследования

Существуют отчеты о различных проблемах в преподавании японского языка в Украине, которая является объектом данной работы. В настоящее время обучение японскому языку производится в 15 ВУЗах; для 793 человек японский язык является основной (или дополнительной) специализацией [9].

Студенты, изучающие японский язык, практически не имеют возможности общения с японцами. В Украине проживает 121 японец, на которых приходится 1951 изучающий японский язык, коэффициент составляет 16,1, что соответствует 7 месту среди стран мира по степени "изоляции" региона [3]. В отдельных регионах нередко встречаются и студенты, которые никогда не видели японцев. Кроме того, из-за практически полного отсутствия возможности трудоустроиться со знанием японского языка, бывают случаи смены специализации в пользу корейского или одного из восточноевропейских языков, что связано с продвижением компаний из этих стран на украинском рынке в последние годы.

В качестве тенденции последних лет С. Тацума обращает внимание на проблему низкой мотивации, которая сводится к единственной цели обучения – стажировке в Японии. Средний доход в Украине не позволяет поехать на стажировку за свой счет – для обычных студентов главной целью является прохождение экзамена на стажировку за счет Министерства образования Японии. С. Тацума также говорит о том, что уже на втором курсе четко прослеживается большая разница в способностях студентов, что не только влияет на разницу в их стремлении учиться, но и приводит к тому, что, как только студенты понимают невозможность для себя успешно сдать экзамен на стажировку, большая часть из них теряет интерес к обучению [9].

Таким образом, решение социальных и организационных проблем, с которыми сталкивается преподавание японского языка в Украине, является трудной задачей, однако у преподавателей, которые проводят занятия, есть возможность осознать мотивацию студентов и сделать занятия такими, чтобы они способствовали повышению стремления к продолжению обучения.

Предшествующие исследования

До настоящего времени исследования мотивации в изучении японского языка проводились в рамках определенных Р. Гарднером и другими учёными понятий "инструментарной мотивации (целью является получение материального вознаграждения)" и "комплексной мотивации (не имеет отношения к материальному вознаграждению; целью является установление связи с группой носителей изучаемого языка и прочее)" [4]. Относительно структуры мотивации преобладали исследования путем проведения опросов [2] и рассмотрения связи между "инструментарной" и "комплексной" мотивациями, а также степенью владения языком [6].

В последнее время проводятся исследования связи со стремлением к коммуникации по типу тех, что проводились А. Кобаяси [5], а также исследования на выявление изменений в стремлении учиться, проведенные, в частности, Ван Мин Цзе и Ё. Оура [7], но не наблюдается исследований стремления продолжать обучение.

Исследования по вопросам стремления к продолжению обучения проводятся в других областях. С. Асано был проведен опрос среди студентов обычных японских

ВУЗов и людей старшего возраста из Открытого Университета (Open University of Japan), который является народным университетом [1]. В ходе этого исследования выяснялось стремление продолжать обучение посредством таких позиций, как "я хотел(а) бы как можно дольше учиться" и "у меня постоянно есть желание учиться". В результате этого опроса было выявлено, что стремление продолжать обучение у студентов Открытого Университета значительно выше, чем у студентов обычных ВУЗов, что дало исследователю возможность заявить о значимости стремления к продолжению обучения в системе народных университетов.

Предшествующие исследования проводились в отношении отличных друг от друга сред обучения, но в случае, если в одной и той же среде, как, например, украинские ВУЗы, есть студенты с разным уровнем стремления продолжать обучение, можно предположить существование связи между мотивацией и стремлением продолжать обучение. В исследованиях касательно преподавания японского языка в Украине говорится о том, что есть много студентов, которые не могут поддерживать свое желание учиться, на старших курсах (3 курс и старше) понижается желание учиться [9], однако не выясненным остается вопрос, каким студентам удастся продолжать обучение на одном уровне.

Таким образом, в ходе данного исследования нами было проведено анкетирование среди студентов, изучающих японский язык на старших курсах (3, 4, 5 курсы) украинских ВУЗов. Исходя из тенденций их мотивации, студенты были разделены на кластеры (группы), и мы выявили связь между мотивацией и стремлением продолжать обучение после окончания ВУЗа.

Цели

Целью данного исследования является выяснение мотивации студентов старших курсов, формулировка особенностей студентов по каждой направленности мотивации посредством анализа кластеров и установление связи между мотивацией и стремлением продолжать обучение.

Анкетирование и его результаты

Методика анкетирования

Было проведено анкетирование, объектом которого выступили 272 студента 5-ти украинских ВУЗов, специализацией которых является японский язык. Существующие на данный момент критерии не использовались, а на основе результатов свободного изложения, которое было проведено во время предварительного исследования, одним преподавателем и двумя студентами аспирантуры совместно был составлен вопросник по методу КЖ. Оценивание результатов проводилось только по 6-балльной шкале (от 1 балла – "совсем так не считаю" до 6 баллов – "совершенно уверен в этом"). Согласно отчетам преподавателей украинских ВУЗов и специалистов, 3 курс является переломным, когда проявляются студенты, которые отказываются от идеи стажировки, что приводит к понижению стремления учиться, поэтому в данной работе мы провели факторный анализ 92 студентов 3-5 курсов.

Обработка результатов факторного анализа

При факторном анализе в отношении студентов старших курсов было рассмотрено изменение собственного значения по каждому числу факторов. Была замечена большая разница между 3-факторной структурой и 4-факторной, поэтому мы считаем наиболее подходящей структуру из 3-х факторов. Мы сформулировали 3 фактора и провели факторный анализ на основе метода максимального правдоподобия, вращение "промакс". До вращения процент объяснимости каждого фактора составлял 24.25%, 7.51% и 6.74% соответ-

твенно, а процент расхождения в объяснимости по 3-м факторам составлял 38.51%. Показатели степени соответствия по каждому фактору составляют $GFI=.91$, $AGFI=.89$ и $RMSEA=.07$; было установлено, что такая структура факторов в достаточной мере объясняет полученные данные. Кроме того, был получен коэффициент доверия подшкалы $\alpha=.865$, $.729$, $.604$, чем было доказано, что выбранные критерии являются правильными. В таблице 1 приведены результаты факторного анализа и соотношение факторов.

Первый фактор показывает большую нагрузку на позиции, касающиеся литературы, культуры и японского языка, как, например: "16. Меня интересует японская литература", "05. У меня есть интерес к японской культуре" и прочие, поэтому мы назвали его "направлен-

ность на японскую культуру и японский язык". Второй фактор показывает большую нагрузку на позиции, касающиеся конкретно работы и материального вознаграждения, как, например: "26. Если знать японский язык, можно найти хорошую высокооплачиваемую работу", "04. Со знанием японского языка будут хорошие перспективы" и прочие, поэтому мы назвали его "направленность на карьеру". Третий фактор показывает большую нагрузку на позиции, касающиеся изучения языка, как, например: "21. Мне не нравятся другие иностранные языки, поэтому я выбрал(а) японский язык (обратная позиция)", "12. Лучше знать как можно больше языков" и прочие, поэтому мы назвали его "направленность на изучение языка".

Таблица 1

Результаты факторного анализа и соотношение факторов

Старшие курсы (3, 4, 5 курс)	Факторы		
	I Культура	II Карьера	III Язык
16. Меня интересует японская литература.	.901	-.253	.080
28. Я хочу перевести произведения японской литературы на украинский язык.	.775	-.294	-.105
05. У меня есть интерес к японской культуре.	.770	-.066	.121
11. Я думаю, что японский язык и иероглифика прекрасны.	.656	.077	-.228
25. Я хочу сделать Украину такой же экономически сильной страной с развитыми технологиями, как Япония.	.641	-.039	.330
33. Я хочу внести вклад в улучшение отношений между Японией и Украиной.	.603	.066	.026
02. Я хочу общаться с японцами.	.591	.216	-.193
09. Мне нравится японский язык.	.576	.202	-.258
17. Я хочу стать переводчиком японского языка.	.562	.161	-.235
14. Мне не нравится Япония.	.554	-.121	.151
30. Я хочу много путешествовать, поэтому изучаю японский.	.532	-.066	.344
24. Я изучаю японский язык, чтобы поехать на стажировку в Японию.	.480	.092	-.090
15. Мне нравится петь песни на японском языке.	.478	-.040	.024
03. Я люблю японскую кухню.	.416	.035	.238
20. Японский язык необходимо изучать, чтобы путешествовать по Японии.	.389	.151	.188
10. Я хочу перенять японский характер.	.386	.262	-.233
07. Мне нравятся "манга" и "аниме".	.362	-.029	.101
34. В ближайшем будущем знание японского языка будет в порядке вещей.	-.335	-.065	-.033
19. Мне нравится учить иностранные языки, изучение японского языка – моё хобби.	.319	.164	-.045
27. При поступлении в университет факультет японского языка наиболее соответствовал моим оценкам.	.284	.154	.259
18. Я думаю, что японский язык экзотический.	.214	.082	-.037
31. Мне нравится заниматься в моей группе.	.150	-.066	-.024
26. Если знать японский язык, можно найти хорошую высокооплачиваемую работу.	-.003	.905	.157
04. Со знанием японского языка будут хорошие перспективы.	-.030	.827	.185
06. Учить японский язык не престижно.	-.020	.694	.092
35. (По сравнению с европ. языками) мало специалистов по японскому языку, поэтому будет легко выдержать конкуренцию.	-.243	.369	-.075
У меня есть способность к иностранным языкам.	.099	.156	.154
08. Японский – простой язык.	-.014	.091	.024
21. Мне не нравятся другие иностранные языки, поэтому я выбрал(а) японский язык.	-.073	.166	.547
12. Лучше знать как можно больше языков.	.086	.194	.523
29. Я владею другими иностранными языками, поэтому решил(а) попробовать овладеть японским языком.	.063	.005	.523
13. Я хочу поступить в аспирантуру (в Украине).	.147	.050	-.227
Соотношение факторов		.524	-.185
			-.221

Результаты кластерного анализа

На основе значений факторов был проведен кластерный анализ по методу Уорда, после чего был сделан профайлинг студентов, которые показали различные тенденции мотивации.

В результате кластерного анализа был сделан вывод о том, что всех 92 студентов лучше всего разделить на 3 группы (кластера) по принципу различий в тенденциях мотивации, которые они показали. После этого, был проведен дисперсионный анализ независимой переменной, которой выступили 3 группы, и

зависимой переменной, за которую приняли направленность на японскую культуру и японский язык, направленность на карьеру и направленность на изучение языка. В результате по всем позициям была отмечена значительная разница между группами (японская культура и японский язык: $F(2,89)=42.990$, карьера: $F(2,89)=20.203$, изучение языка: $F(2,89)=78.141$, все: $p<.001$). В Таблице 2 представлено количество человек в каждой группе, среднее значение факторов и стандартное отклонение.

Таблица 2

Классификация в зависимости от кластера (группы) и значение факторов
(в скобках указано стандартное отклонение)

	Первый фактор "Японский язык"	Второй фактор "Карьера"	Третий фактор "Изучение языка"
Первая группа (N=31)	.38(.46)	.20(.70)	-.94(.58)
Вторая группа (N=21)	.83(.32)	.74(.40)	.38(.85)
Третья группа (N=40)	-.74(.93)	-.55(.97)	.53(.53)

При проведении множественного сравнения по HSD-методу Тьюки (уровень 5%) были получены следующие результаты: "японская культура и японский язык": вторая группа = первая группа > третья группа, "карьера": вторая группа > первая группа > третья группа, "изучение языка": третья группа = вторая группа > первая группа. Кроме этого, был проведен дисперсионный анализ каждой группы и среднего показателя самооценки, среднего показателя цели и перспективы достижения цели. Относительно самооценки, не было отмечено существенной разницы между группами. Далее, по среднему показателю цели первая группа (M=5.6) не отличалась от остальных групп, только вторая (M=5.9) и третья (M=5.5) группы отличались на уровне 1%. Также, в отношении перспективы достижения цели первая группа (M=5.3) и

третья группа (M=4.5) отличались на значительном уровне в 0.1%, а вторая (M=5.3) и третья группа отличались на уровне 1%.

Кроме того, относительно ответов каждой группы на вопрос "я думаю, что после окончания университета я не буду больше изучать японский язык (обратная позиция)" касательно стремления продолжать обучение, был проведен t-тест. В Таблице 3 представлены значения стремления продолжать обучение в каждой группе, а в Таблице 4 – результаты t-теста относительно стремления продолжать обучение в каждой группе. По результатам t-теста между первой и третьей группой нет значительной разницы, а между второй группой и другими группами была отмечена существенная разница.

Таблица 3

Стремление продолжать обучение в каждой группе

		Стремление продолжать обучение						Итого
		1	2	3	4	5	6	
Группа	1	0	0	0	2	7	22	31
	2	3	6	6	9	9	7	40
	3	0	0	3	2	3	13	21
Итого		3	6	9	13	19	42	92

Таблица 4

Результаты t-теста относительно стремления продолжать обучение

Группа	Группа	Разница среднего показателя (I-J)	Стандартная ошибка	Степень различия	95% Доверительный интервал	
					Нижняя граница	Верхняя граница
1	2	1.74516*	.28976	.000	1.0545	2.4358
	3	.40707	.34224	.463	-.4087	1.2228
2	1	-1.74516*	.28976	.000	-2.4358	-1.0545
	3	-1.33810*	.32632	.000	-2.1159	-.5603
3	1	-.40707	.34224	.463	-1.2228	.4087
	2	1.33810*	.32632	.000	.5603	2.1159

Рассмотрение результатов

По результатам факторного анализа мотивации мы установили, что студенты, изучающие японский язык на старших курсах украинских ВУЗов, имеют мотивацию, направленную на японскую культуру и японский язык, на карьеру и на изучение языка.

Направленность на изучение языка является мотивацией, которая не была выявлена в исследованиях мотивации при изучении японского языка в других регионах; также эта мотивация не определялась в рамках "инструментарной и комплексной мотивации" Гарднера и некоторых других исследователей [4].

Также, студенты были разделены на группы в зависимости от тенденций их мотивации, и в результате мы выделили 3 группы студентов. В первой группе (N=31) первый фактор (японский язык и японская культура) и второй фактор (карьера) незначительно преобладали, а показатель по третьему фактору (изучение языка) был низким. Следовательно, эта группа проявляет большой интерес к японскому языку и работе, связанной

с японским языком, но можно предположить, что в группе есть студенты, интерес которых к изучению языка как такового не высок. Во второй группе (N=21) все три фактора (японский язык и японская культура, карьера, изучение языка) имеют высокие показатели. Следовательно, эти студенты имеют разностороннюю мотивацию. В третьей группе (N=40) первый фактор (японский язык и японская культура) и второй фактор (карьера) имеют низкие показатели, а третий фактор (изучение языка) – высокий. Это говорит о том, что студенты этой группы отличаются от студентов других групп тем, что их привлекает не столько сам японский язык и работа, связанная с ним, сколько изучение языка как такового.

По результатам t-теста относительно стремления продолжать обучение в каждой группе мы определили, что студенты первой и второй групп, где отмечены высокие показатели по японскому языку и культуре, а также карьере, по сравнению со студентами третьей группы, где вышеуказанные факторы имеют низкие показатели, проявляют сильное стремление продолжать обучение.

В отчетах о мотивации украинских студентов, изучающих японский язык, отмечается только, что "студенты старших курсов теряют интерес к обучению". Однако, в результате данного исследования мы установили, что студенты старших курсов, демонстрирующие высокий интерес к японскому языку и японской культуре, а также карьере, имеют сильное стремление к продолжению обучения, и даже после окончания изучения японского языка в ВУЗе намерены продолжать изучение этого языка. Можно предположить, что и во время обучения в ВУЗе они усердно изучают японский язык.

По результатам факторного анализа в рамках "инструментарной и комплексной мотивации" соотношение инструментальных факторов, за которые можно принять направленность на карьеру, и комплексных, которыми можно считать интерес к японскому языку и японской культуре, высокое (.524). Таким образом был получен результат, отличный от предшествующих исследований, где говорится о том, что инструментальная и комплексная мотивация противостоят друг другу. Из вышесказанного можно сделать вывод о том, что в Украине организация занятий с учетом мотивации, направленной на японский язык и культуру, а также карьеру, может привести к повышению стремления студентов продолжать обучение.

Выводы

В результате факторного анализа было установлено, что студенты украинских ВУЗов 3 курса и старше, изучающие японский язык, имеют направленность на японский язык и культуру, на карьеру и на изучение языка как такового.

Помимо того, был проведен кластерный анализ, в ходе которого студенты были поделены на 3 группы в зависимости от тенденций их мотивации. Анализ показал, что

студенты, которые обладают ярко выраженной направленностью на японский язык и японскую культуру, а также карьеру, имеют сильное стремление продолжать обучение. До настоящего времени отмечалось, что среди студентов старших курсов, изучающих японский язык, много тех, кто теряет интерес к обучению, однако суть этого явления оставалась невыясненной. В результате же данного исследования нам удалось определить связь между стремлением продолжать обучение и мотивацией.

В дальнейшем мы планируем продолжать проведение анкетирования с целью рассмотрения отличий в стремлении продолжать обучение у студентов младших и старших курсов.

1. Asano, S. (2002). Motivation That Enhances Lifelong Learning: Open University Students and Regular University Students. The Japanese Journal of Educational Psychology, 50,2, pp. 141-151;
2. Barsukova, A. (2006) Motivation of Russian University Students towards Learning Japanese. Bulletin of International Student Center, Niigata University, 2, pp. 144-151;
3. Fukushima, S., Ivanova, M. (2006) Report in the Social-Contextualization of Japanese-Language Teaching in "Isolated Circumstances" – A Case Study on Activities in the Uzbekistan Japan Center for Human Development. The Japan Foundation Japanese-Language Education Bulletin, 2, pp. 49-64;
4. Gardner, R.C., Lambert, W.E. (1972). Attitudes and motivation in second language learning. Rowley, MA: Newbury House;
5. Kobayashi, A. (2008) Relation between willingness to communicate in Japanese and learning motive. Bulletin of the Graduate School of Education, Hiroshima University. Part. 2, Arts and science education, 57, pp. 245-252;
6. Narita, T. (1998) The Relations between Motivations and Examination Scores: The Case of University Students in Thailand. Japanese language education around the globe, 8, pp. 1-11;
7. Wang, M.J. Oura, Y. (2009) Factors Influencing Change of Chinese Foreign Students' Learning Motivation. Bulletin Kyushu Institute of Information Sciences, 12, pp. 13-19;
8. Seredina, I.N., Kasai, K. (1995) Teaching Japanese as a Foreign Language in Ukraine. Current report on Japanese language-education around the globe, 3, pp. 61-70;
9. Tatsuma, S. (2006) Present Status and Problems of Japanese Language Education in Ukraine. The Japan Foundation Japanese-Language Education Bulletin, 2, pp. 127-133.

Надійшла до редколегії 20.09.10

В. Підвойний, канд. філол. наук, доц.

ОНОМАСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ТУРЕЦЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Розглядаються основні ономастичні дослідження в турецькому мовознавстві, аналізуються підходи до визначення ономастичних розрядів, їх структури, семантики сфер функціонування на сучасному етапі розвитку турецької ономастики.

Рассматриваются основные ономастические исследования в турецком языкознании, анализируются подходы к определению ономастических разрядов, их структуры, семантики сфер функционирования на современном этапе развития турецкой ономастики.

The main research works on onomastics in the Turkish Linguistics are discussed; the approaches to determining the onomastic groups, their structure and semantics of functioning spheres at the present stage of development of the Turkish onomastics are analyzed.

В останні десятиліття ономастичні дослідження є одним із провідних напрямів турецького мовознавства, тому актуальність статей оглядово-аналітичного спрямування (хронологічний аналіз монографій, наукових доповідей, бібліографічних покажчиків) з турецької ономастики не підлягає сумніву. На користь цього свідчить серія робіт бібліографічного характеру, виданих у Туреччині за останні роки [1].

Ономастична система сучасної турецької мови представлена різноманіттям елементів, аналіз яких може дати оригінальні висновки щодо формування ономастичної концепції та можливість проаналізувати ономастичну лексику в аспекті гомогенних і гетерогенних формантів. Аналітичне поєднання джерелознавчої ономастичної бази, яку розробили турецькі вчені протягом останніх 50-ти років, та методичної основи, яку використовують українські вчені, дасть змогу проаналізувати стан і розвиток ономастики в турецькому мовознавстві, окреслити шляхи і напрямки подальших досліджень у галузі взаємовпливів ономастичного корпусу на матеріалі української та турецької мов. Безперечно, дослідження турецьких учених цього напрямку мають бути критично оцінені українськими дослідниками.

Нашарування різнотипних елементів на власне тюркську ономастичну систему створює картину безсистемності формування корпусу ономастичних назв. Цілком природно, що назви не підлягають законам формування мовної політики держави, оскільки номінативні процеси мають перманентний характер. А якщо брати до уваги історичну плінність подій на території Туреччини, часті зміни цивілізаційних парадигм на локально обмеженій території, стає зрозумілою вся складність процесу становлення сучасної турецької ономастичної системи.

Метою статті є спроба проаналізувати основні напрями ономастичних пошуків турецьких учених, дати оцінку сучасному стану розвитку турецької ономастики, визначити принципи та головні напрями досліджень із метою детальнішого опрацювання результатів у навчальному процесі та науковій роботі студентів і аспірантів.

Аксіоматичним у лінгвістиці є твердження, що ономастичний корпус концептуалізує образи, які асоціюються з культурно-національними еталонами, стереотипами, і у процесі свого функціонування відображає характерний для тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти менталітет, спосіб мислення, загальнонаціональні уявлення про світобудову, просторові стереотипи, осо-

© Підвойний В., 2011

бливості мотивації вибору імені й естетичних пріоритетів. Надзвичайно цінним у цьому аспекті вивчення є ансамбль власних назв сучасної турецької мови як локально обмеженого комунікативного універсуму з широким колом субстратних елементів (арабських, перських, грецьких, кавказьких). Амальгама різномовних нашарувань спостерігається на усіх рівнях ономастики: від антропонімії та топонімії до таких малодосліджених підсистем турецької ономастики, як фірмоніми, документоніми, хороніми тощо.

Розв'язати окреслені завдання цілком можливо, якщо вектором визначення основних характеристик сучасного турецького ономастикону обрати проблемні питання, що у перспективі дадуть відповіді на питання про ступінь збереження самобутності ономастичної традиції з попередніх епох; яким чином впливають ідеологічні настанови на формування загальної ономастичної картини, як відображаються елементи національного світобачення у назвах, що репрезентують турецьку культуру.

Ономастичні дослідження в турецькій (тюркській) лінгвістиці мають глибоку історію і власні традиції. Широку палітру ономастичних даних подає Махмуд Каршґарі у "Дивані тюркських мов". Детальний семасіологічний аналіз у його роботі отримали тюркські антропоніми: Abı, Afrasyab, Alp Aya, Alp Tegin, Atış, Azak, Badruk, Begi, Behlen, Kaçaç, Katun, астроніми: Erentüz, Temürkazık, Yetigen, топоніми: Bakırlıg, Balasagun, Barçuk, Biyız Seyhun, Çağla, етроніми: Basmil, Başgirt, Bayundur тощо [2].

Цікавий лінгвістичний доробок із тюркської антропонімії тогочасної турецької мови представляє Евлія Челебі у "Книзі мандрівок", де подається авторська етимологія імен національних героїв: Kara Mürsel, Kara Koca, Kara Biga, Kara sığla, найпоширеніших тогочасних антропонімів: Afife, Alişaeoğlu, Beşaretoğlu, Asiye, Burhan Ağa, Fatıma, Gülşahi, Mermermah, Zahile, імен відомих поетів та ашків: Ali Çelebi, Firtloğlu, Geda Musli, Huzuri, Kayıkçı Mustafa, Koroğlu, Kuloğlu, Revani, Suzi, Talii, та вперше у тюркському мовознавстві зроблено аналіз (хоча й позбавлений наукової методології) урбанонімії Стамбула з коментарями до мотивації вибору того чи іншого імені [3]. Особлива увага ономастичним елементам надається у пам'ятках Tuhfe-i Hattatî'n, Menâkıb-ı Hünerverân, Tezkire-i Şuâra-yı, Karesi Meşâhiri, Sicill-i Osmânî та у роботі Ш.Самі Камûsü'l- Alâm [4].

За свідченням І.Кафесоґлу, оригінальний аналіз ономастичної традиції, що характерна для середньовічного тюркського суспільства, подає арабський літератор Шінабеддін Ебуль-Аббас (Калкашанді) у роботі Subuh'l-Asasâfi kitabât. Традиційно значна увага у турецькому мовознавстві надається також вивченню ономастичного корпусу пам'яток писемності та фольклору: Oğuzname, Manas, Kutadgu bilik, Dîvanü Lugatî't Türk [5].

Системне наукове вивчення турецької ономастичної спадщини, опис ономастичних елементів мови як важливого культурно-історичного матеріалу, який акумулює значну національно-культурну інформативність, спостерігається у Туреччині з кінця 20-х рр. XX ст. на сторінках науково-просвітницьких часописів Türk Demeği та Türk Yurdu. Відомий турецький просвітник Сафвет Бей розпочав наукове дослідження ономастичної лексики, розробивши класифікацію турецьких антропонімів та топонімів. Продовжив його справу відомий учений Б.Аталай, надрукувавши у чотирьох числах Türk Yurdu наукову розвідку "Türk Büyükleri veyahud Türk adları". Видання цієї праці у 1935 р. латинською графікою свідчило про актуальність і велике зацікавлення науковців та значущість для подальшого розвитку ономастичних студій у Туреччині [6].

Значний внесок у розвиток турецької ономастичної традиції зробив дослідник Х.Кошай, розпочавши ономастичні студії під час навчання у Будапешті. Вперше у турецькому мовознавстві на широкому науковому тлі була подана класифікація антропонімів, що пов'язані з тотемними віруваннями (Kartal, Sungur, Kurt), проаналізовано антропонімічний елемент taş ("камінь") у тюркській ономастичній традиції, критичний аналіз отримали імена, пов'язані з народними віруваннями (Çirkin), віддіслівні імена (Almış). Після повернення на батьківщину Х.Кошай продовжує ономастичні дослідження на сторінках Türk Yurdu [7], аналізуючи турецькі імена Durmuş, Yaşar, Döndü, Kara Yaşlı, Adı Güzel, Ana Kız, Hobyar.

Незважаючи на те, що до середини 30-х рр. XX ст. вивчення ономастичного простору в Туреччині мало фрагментарний характер, саме цей період цілком можна розглядати як період систематизації, наукового опрацювання, окреслення перспектив подальших досліджень.

Відчутну роль у становленні основних напрямків ономастичних досліджень у Туреччині мали наукові конференції та симпозіуми. Як зазначає С.Сакаоґлу, починаючи з 1973 р., ономастична тематика стає провідною на наукових форумах у Туреччині з проблем народної літератури та фольклору [8]. Інститут дослідження національного фольклору Міністерства культури Туреччини провів Симпозіум з турецької топонімії 11-13 вересня 1984 р. в Анкарі [9]. Наступні конгреси у Кон'ї (1986, 1987) та Міжнародний конгрес у Стамбулі (1989) були присвячені виключно ономастичним проблемам.

Центром ономастичних досліджень у Туреччині з широкими дискусійними можливостями для створення методичної бази та теоретичних розробок, платформою для обміну думок і гіпотез став часопис İş ve Düşünce, в якому розпочав свою дослідницьку роботу З.Финдикоглу [10]. Значну роль у становленні турецької ономастики відіграв А.Джафероглу. Саме його праці [11] заклали підґрунтя теоретичної розробки турецької антропонімії, топонімії. Послідовником натхненної праці А.Джафероглу став Х.Ерен, у роботах якого дається лінгвістичне обґрунтування самого терміна онім та ономастичних явищ, які характерні для турецької мови [12].

Теоретичне обґрунтування ономастичних проблем, визначення основних ономастичних термінів знаходимо у роботі Д.Аксана та Г.Айлана [13]. Д.Аксан подає опис ономастичного простору Туреччини у синхронії та діакронії (розділ "Özel adlar alanı"), традицію евфемізації у процесі найменувань (розділ "Güzel adlandırma"), типи і тематичні групи турецьких топонімів, причини та мотивацію вибору тієї чи іншої назви для номінації географічного об'єкта (розділ "Yer adları bilimi"). У розділі "Kişi adları bilimi" автор виділяє п'ять основних груп антропонімів: антропоніми з релігійною тематикою ("Dinsel adlar koyma"): імена, пов'язані епітетами Аллаха, його чотирма халіфами, дітьми пророка Алі, доньками та дружинами Мухамеда. Наступне місце серед турецьких антропонімічних утворень посідають імена, що пов'язані з відомими діячами, національними героями, політиками, митцями ("Ünlü kişilerin saygı ve minnet duyulan kimselerin ad ya da soyadlarını koyma"): Atilla, Cehgiz, Fatih, Timur, Yavuz тощо; імена, що пов'язані з героями національних епосів ("Destanlarda, masallarda geçen adları koyma"): Ayhan, Bozok, Gökhan, Oğuz, Orhan; імена пов'язані з географічними назвами, історичними подіями, етронімами ("Yer adlarını, tarihsel olay ya da kavim, boy adlarını koyma"): Bayram, Cuma, Cumhur, Devrim, Kadir, Kurtuluş, Muharrem, Ramazan, Zafer. У цілому, як зазначає автор, традиції найменувань, хоча й мають універсальний характер, проте містять чимало національно-специфічних рис [14]. Особливу увагу турецькі ономасти звертали на роз-

робку теорії мотивації та причинності, як найважливішої категорії у найменуванні денотатів. Так, В.Ашкун [15], досліджуючи фольклорні елементи м.Сівас, звернув увагу на особливості мотивації ономастичних назв та їх відображення у фольклорній картині світу турецького народу. Продовження пошуків теоретичного опрацювання ономастичного простору, спробу встановити загальну тенденцію та часткові вияви реалізації ономастичних комплексів у фольклорних текстах зустрічаємо у роботі З.Башара [16].

Дослідження турецького антропонімікону завжди було пріоритетним напрямком турецької ономастики. Необхідність ономастичних досліджень, яка виникла завдяки до створення Турецького лінгвістичного товариства, була закріплена законом № 2876, а ономастичні дослідження були внесені до програми його діяльності [17].

У республіканський період антропонімічні дослідження розпочинаються працями Т.Джеяля (1929) та Ф.А.Чопуроглу (1933) [18], у яких поряд із тогочасними антропонімічними явищами отримали своє нове опрацювання ономастичні елементи, що фіксуються у писемних пам'ятках турецької мови, зокрема Oğuzname. У цей час з'являється чимало робіт, у яких аналізуються мотивації вибору імені для дитини.

Ономастична робота поживалася у зв'язку з прийняттям Закону про прізвища від 21.06.1934 р. (2525 Sayılı Soyadı Kanunu) [19], згідно з яким кожен громадянин новоствореної республіки мав вибрати собі прізвище [20]. У тогочасній Туреччині були створені спеціальні експедиції зі збирання фольклорних матеріалів, результатом роботи яких стали збірки антропонімічних елементів Н.Йуреіроглу (1935), З.Вурал (1935), М.Ураз (1935), Дж.Байар (1935), Х.Караогуз (1935), К.Орбай (1935) [21]. Більшість таких робіт мали популяризаційний характер, мали на меті накопичити фактичний матеріал, іноді обмежуючись лише поясненням значення мало-розумілих слів. Підсумком роботи зі збирання та стандартизації антропонімічної лексики стали праці М.Ураза [22] та Р.Кіріша [23].

Корпус турецьких онімів-прізвищ опрацьовували й досліджували А.Джандар, Е.Шаполю (1935), Е.Санатер (1935), Гюрбюзсель (1935), А.Едіс (1935). Популяризаторський характер мала діяльність турецького ономаста З.Финдикоглу, спричинена активізацією та необхідністю існування прізвищ як окремої номінативної одиниці [24].

Як бачимо, дослідження з антропонімії посіли чільне місце в турецькому мовознавстві. На сьогодні видані фундаментальні словники-довідники турецьких імен. Багато цікавих і оригінальних пояснень містять лексикони Ф.Сюльдюра, А.Пюскюллюоглу, Х.Ерола, М.Чалика та інших дослідників [25].

Окремо варто відзначити роботи А.Айсана, С.Тунджай [26] та словник-довідник турецьких антропонімів В.Саглама. У словнику В.Саглама, який пов'язав часткові прояви антропонімічних фактів із загальною системою розвитку власних імен, подається близько 4000 турецьких імен.

Нові антропонімічні дані, що демонструють сучасний стан розвитку ономастичної системи турецької мови певного територіального ареалу (західного регіону країни) із залученням статистичних методів дослідження подає Х.Таш, провівши анкетування серед університетської молоді. Дослідниця аналізує аспекти, які є характерними для сучасної турецької антропонімії: право давати ім'я немовляті мають: батьки – 49,1 %, дід та баба – 43,1%, інші родичі та сторонні особи – сусіди, повитуха, релігійні діячі – 8,7%; наявність/відсутність прізвища серед молоді (є – 7,6 %, немає – 92,4 %); наявність другого імені (є – 10,9%, немає – 89,1 %);

наявність/відсутність апотропеїчного імені (göbek adı): є – 82,2%, немає – 14,8 %; частотність імен серед турецької молоді (в дослідження видно, що на сьогодні найпопулярнішими іменами для хлопчиків є: Murat, Mehmet, Fatih, Serkan, Ibrahim, Hasan, Ömer; для дівчат: Elif, Fatma, Esra, Emine, Yasemin, Ferda, Ebru, Deniz), що повністю підтверджує синкретичний характер сучасного турецького антропонімікону [27].

Серед праць, що мали значущий вплив на розвиток ономастичних досліджень в Туреччині, варто відзначити роботу Л.Расоньї [28], до джерельної бази якої увійшло 482 загальнотюркських антропонімів, та статтю І.Башгоза, у якій автор підкреслив необхідність дослідження турецької ономастики у зв'язку з нормами суспільного життя, соціального середовища, національних і міжнародних подій, особистих обставин. Така необхідність диктується своєрідністю конкретних умов, у яких "народжується" антропонім. Наприклад, у батьків ситуативною мотивацією вибору імені для дівчини Sabah ("ранок") може бути факт народження доньки зранку, ім'я Aysel ("місячна") дівчинка отримала, народившись у той час, коли астронавти здійснили політ на Місяць, ім'я Cezayir ("Алжир") дитина отримала тому, що батькові подобалася однойменна мелодія [29]. Дослідженню турецьких псевдонімів як проміжної ланки антропонімів присвячені фундаментальні роботи Н.Бінарк, Г.Артана, М.Семіх [30].

Топонімія як надзвичайно важливий фактор для дослідження історії Туреччини також завжди була у центрі уваги турецьких дослідників. Регіональне дослідження топонімічних назв розпочалося з середини 30-х рр. спільно з експедиціями, що визначали антропонімну базу турецького народу. Активне ареальне дослідження топонімії продовжується у 50-х рр. ХХ ст., особливе місце у цій сфері посідають статті, в яких робиться спроба популяризації вивчення ономастики. Варто відзначити крайню суб'єктивність у визначенні давнього топонімічного горизонту на території південно-східної Анатолії, яку можна пояснити недосконалістю методів топонімічного дослідження, а також спеціалізацією і конкретними завданнями, які ставилися перед експедиціями [31].

Значно вищий науковий рівень опрацювання топонімічного матеріалу із залученням історичних даних та екстралінгвістичних чинників мають праці Д.Аксана [32]. Варто відзначити, що праця А.Адівара поклала початок дослідженню турецької урбанонімії [33]. Продовження цієї роботи спостерігаємо у серії статей М. Байри у часописі "Дослідження з тюркського фольклору", що були присвячені історико-культурній характеристиці урбанонімії Стамбула [34]. Широкий діапазон досліджень та детальний аналіз урбанонімії окремих міст [35] і цілих регіонів [36] розробив Х.Ерен. У його наукових розвідках аналізується питання загальної типології турецьких топонімів з урахуванням їх зв'язку з граматику турецької мови, мотивів номінації географічних та топографічних об'єктів. У подальшому Х.Ерен неодноразово звертався до турецьких географічних назв, у яких глибше проявляються закономірності турецької топонімії і географічної термінології.

Серед робіт, що вийшли у світ у другій на поч. ХХІ ст. і були присвячені питанню ономастики, варто відзначити фундаментальні роботи Н.Акбаяра та А. Расіма Баркіная, в яких автори, поєднуючи сучасні методи дослідження топонімічного матеріалу та широкого архівного корпусу, подають аналіз топонімів часів Османської імперії. Топонімам окремих міст присвятили дослідження А.Бозіт (урбанонімія Анкари, Гіресуна, Адани), Ш.Ердогу (урбанонімія Анкари), М.Демірай (топонімія м. Гемедек), А.Озкая (топоніми м.Газіантеп) [37].

Серед праць, що присвячені ареальним топонімічним дослідженням, варта уваги робота І. Карагьоза "Топоніми Трабзону", у якій автор підкреслює великий вплив давніх мов (зокрема грецької) на формування топонімів регіону, використовуючи метод формантного аналізу, встановлює систему повторюваних елементів і топонімічних суфіксів. Крім того, дослідник звернув увагу на те, що характерною особливістю турецької топонімії є двокомпонентна структура, один з елементів якої у більшості випадків є номенклатурним терміном, що характеризує той чи інший об'єкт [38].

Широка палітра досліджень у галузі турецької астіонімії представлена у роботах П. Тугланджи (характеристика назв міст часів Османської імперії), М. Ондера (аналіз кодонімів на основі легенд та міфів), у серії робіт М. Ерйоза, в яких подається соціолінгвістичний аналіз топонімічних назв крізь призму зв'язку національної турецької культури з ономастичними традиціями регіону [39].

Локальне дослідження топонімів, визначення спільних дериваційних рис ойконімів Фракії та Східної Анатолії, встановлення тенденцій у розвитку турецької ойконімії у зв'язку з ландшафтом проводить В. Акин, аналізуючи посесивні топоніми (Ahmedbey, Ahmetçe, Sinanlı, Umurbey), меморіальні топоніми (Barbaros, Çavuşlu, İskender,) патронімічні (İsmaili, Karakasım, Lalapaşa), династичні топоніми (Danışmend, Fahriöğlü, Gündüzler, Malkoçlar, Selçuk), міфонімічні топоніми (Kurtdere, Kurttepe, Şahin), ландшафтні топоніми (Düzova, Kumdere, tatlıpınar, Yeşilova) тощо [40].

На початку 90-х рр. XX ст. у Туреччині активізується порівняльне дослідження взаємовпливів тюркських мов у галузі ономастики. Більшість турецьких дослідників зазначають, що топоніми мають великий ступінь стабільності, яка дає можливість визначити послідовні стадії міграції і заселення земель народами. Підтвердженням цієї гіпотези стали результати дослідження топонімії Криму у серії статей Н. Агата у часописі "Емель" [41] та А. Турана [42].

Сліди мов огузських племен у топонімії Туреччини аналізують Т. Гюленсой та Р. Албайрак [43], у працях яких доведено, що значна частина турецької топонімії має саме огузську основу. Аналіз гагаузького ономастичного простору, зроблений М. Аджароглу, в якому подається лексико-семантичний та структурний аналіз різнопланового ономастичного матеріалу у діакронії, яскраво свідчить про спільність когнітивної бази найменування, єдиного культурно-мовного простору носіїв тюркських мов південно-західної гілки [44]. Актуальною залишається проблема визначення ролі тюркських елементів у формуванні топонімії на території Болгарії та Косова [45], а статті М. Догру присвячені різноплановим паралелям та семантичним зв'язкам тюркської топонімії з ономастичними формантами Північної Америки, Угорщини, Криму [46].

У працях Т. Гюленсой порушені питання словотвірної структури турецьких ономастичних елементів, проблема турецько-грецької мовної інтерференції у сфері географічних назв, уперше в турецькій ономастиці виявлені і підтверджені топонімічні пласти тюркської, іранської, арабської ономастичних традицій, проаналізовані структурні (морфологічні) та лексико-семантичні особливості турецької топонімії ("Türkçe yer adları kılavuzu"), продемонстрована тематична предметність апелювання, роль кольороназв у топонімії, участі етно-елементів у формуванні топонімічної картини Туреччини. Програмною для визначення перспектив подальших досліджень можна вважати його роботу "Anadolu yer adlarına genel bir bakış" [47], у якій подана систематизація ономастичних елементів та створена методологічна

основа для подальших досліджень турецької гідронімії, омонімії та інших розрядів онімної лексики.

Культурний компонент турецької ономастики, первинні уявлення давніх тюрків та сучасні погляди, що зумовлені подальшою концептуалізацією світу та аргументовані фактичним матеріалом із фольклорної спадщини і художньої літератури, наявні у роботах Д. Аксана, А. Боз'їгіта та Л. Ерола [48]. Лінгвістичний експлікації в турецькій ономастиці концептів ау ("місяць") та güneş ("сонце") присвятив свої статті А. Джафероглу [49].

Зоонімічна лексика як частина ономастичного простору аналізувалася у працях Л. Акалина [50], аналіз використання тваринних мотивів у ономастиці спостерігається у роботі А. Чая [51], А. Гюнлю [52], К. Тойгара [53], турецькі іхтіоніми отримали всебічний лінгвокультурологічний аналіз у праці А. Джафероглу [54]. Фітонімія як розділ ономастики представлена у фундаментальній роботі Т. Байтопа [55] та науковій діяльності С. Джинджича (питання ономастичного впливу турецької фітонімії на формування хорватського фітонімного елемента) [56].

Зацікавлення турецькою (тюркською) ономастикою виявляли і зарубіжні лінгвісти і історики. Характер опублікованих робіт визначався широким колом інтересів дослідження як у синхронному, так і в історичному аспектах (Расоньї Л., Баскаков М.) [57].

Міцне підґрунтя міжнародної співпраці турецьких дослідників ономастики та її поживлення за останні десятиліття спостерігається перш за все з представниками азербайджанської ономастичної школи [58]. Популярністю серед турецьких дослідників ономастик користується "Словник давньотюркської ономастики", що укладений Комісією слов'янської ономастики Міжнародного комітету славістів і виданий АН Азербайджану, в якому подано глибокий науковий аналіз 1338 давньотюркських антропонімів, 331 топонімів, 116 козмонімів, 107 етнонімів [59].

Враховуючи зазначене, можна стверджувати, що цілком можливим є те, що ономастика вважається однією з найперспективніших галузей сучасного турецького мовознавства. З усього корпусу ономастичних досліджень можна виділити декілька напрямів: загальнотеоретичні, історико-лінгвістичні, прикладні (збір та рекомендації). На сьогодні турецька ономастична традиція має значні успіхи у цій сфері: видані ґрунтовні наукові збірники та монографічні дослідження, проведено понад сто наукових конференцій, семінарів, робота яких повністю присвячена ономастичним проблемам.

Напрацьований великий фактичний матеріал з ономастики в турецькому мовознавстві, що конденсує мовознавчий доробок декількох поколінь турецьких дослідників, на жаль, не став об'єктом дослідження в українській тюркології, хоча, на нашу думку, цей матеріал відкриває нові перспективи дослідження в лінгвокультурологічному та лінгвокраїнознавчому аспекті, а також порівняння двох етнокультурних систем на матеріалі української та турецької мов.

1. Aksan D. Anadolu yer adları üzerine en yeni araştırmalar // TDAY-B, 1973-1974; Bozyiğit A.E. Türk adbilimi bibliyografyası. – Ankara: Ayyıldız, 1995. – 190 s.; Sakaoğlu S. Türk ad bilimi. I. Giriş. – Ankara: TDK, 2000. – 156 s.; 2. Sakaoğlu S. Зазн.праця, с. 17-19; 3. Там само, с. 20-22; 4. Там само, с. 23-24; 5. Kafesoğlu İ. Kalkışandı // İslam Ansiklopedisi. 6. S. 134-135; Çeneli İ. Divanü Lugat'ı Türk'te hayvan adları // Türk Kültürü Araştırmaları. – XI-XIV. – 1975. – S. 99-122; Kırzioğlu M.F. Dede Korkut Kitabında coğrafi isimleri // Ülkü. 17 (101), Temmuz. 1941. – S. 449-456; Günay U. Manas Destanı'ndaki kadın adlarını ile ilgili bir deneme // Folkloristik: Prof.Dr. D.Yıldırım Armağanı. – Ankara: 1998. – S. 49-59; 6. Atalay B. Türk Büyükleri veya Türk adları. – İstanbul: Matbaa-i Amire, 1339 (1923). – 112 s.; Atalay B. Türk Büyükleri ve Türk adları. – İstanbul: Devlet Matbaası, 1935. – 177 s.; 7. Koşay H. Türk adlarına dair araştırma 5. 1927. – S. 118-126; Ankara budun bilgisi. – Ankara. 1935; 8. Sakaoğlu S., Zazn.праця, с. 57; 9. Türk yer adları sempozyumu Bildirileri (11-13 Eylül, 1984). – Ankara: Başbakanlık Basımevi, 288 s.; 10. Findikoğlu Z.F. Türk

folklorunun isim meselesi // Türk Folklor araştırmaları. 2(39). Ekim 1952. S. 609-610; 11. Caferoğlu A. Anadolu dialektolojisi üzerinde malzeme I. Balıkesir, Manisa, Afyonhisar, Isparta, Aydın, İzmir, Burdur, Antalya, Muğla, Denizli, Kütahya vilayetleri ağızları. – İstanbul, 1940. – 216 s.; Doğu ilerimiz ağızlarından toplamalar I. – İstanbul, 1942. – 296 s.; Anadolu ağızlardan toplamalar. – İstanbul, 1943. – 269 s.; Sivas ve Tokat illeri ağızlarından. – İstanbul, 1944. – 276 s.; Güney Doğu ilerimiz ağızlarından toplamalar. – İstanbul, 1945. – 318 s.; Kuzey-Doğu ilerimiz ağızlarından toplamalar. – İstanbul, 1946. – 255 s.; Orta-Anadolu ağızlarından derlemeler. – İstanbul, 1984. – 264 s.; Anadolu illeri ağızlarından derlemeler. – İstanbul, 1951. – 288 s.; III. üçüncü beynelmilel toponimie ve antroponymie kongresi // TDDE. – IV c. – 1951. – S. 275-285; Türk onomastiğinde at költü // Türkiye Mecmuası. – X c. – 1951-1953. – S. 201-212; Osmanlı İmparatorluğu onomastiğinde "Epitheta Ornantia"nın karakteristik çizgiler // Türkiye Mecmuası. – XIV c. – 1964. – S. 25-36; 12. Eren H. Yer adlarının dili // TDAY-B, 1965. – S. 151-164; Türk onomastiği hakkında // 60. Doğum yılı münasebetiyle Fuad Köprülü armağanı. – İstanbul, 1958. – S. 127-128; Risâlet al-Iksir veya Risâla fi amr Mastur onomatopee'lere ait notları // Türkiye Mecmuası. – 1953. – № 10. – S. 55-59; 13. Aksan D. Her yönüyle dil: Ana çizgileriyle dilbilim. – Ankara, 1982. – S. 93-135; 14. Там само, c.118; 15. Aşkun V. Sivas folkloru. – Sivas, 1941. – S. 118-119; 16. Başar Z. Erzurum'da tıbbi ve mistik folklor araştırmaları. – Ankara, 1972. – S. 106-107; 17. Turan Celal, Ali Rıza Seyfi. Türk isimleri. – İstanbul: İktbal Kitaphanesi, 1929. – 40 s.; Çopuroğlu F.A. Öz Türk Adları. – İzmir: Yeni Matbaa, 1933. – 31 s.; 18. Sakaşlı S. Зазн.праця, с. 50; 19. Еремеев Д.Е. На стыке Азии и Европы: Очерки о Турции и турках. – М.: Наука, 1980. – С. 151; 20. Cavit M., Saffet O. Türk adları. – Muğla: Halk Matbaası, 1934. – 18 s.; Yüregiroğlu N. Atalarımızın adları. – İstanbul: Akşam Matbaası, 1935. – 21 s.; Vural M.Z. Öz türkçe kadın ve erkek adları soyadları. – Bursa, 1935. – 36 s.; Vural M.Z. Öz türkçe kadın ve erkek adları. – İstanbul: Şirketi Mürettebiye Basımevi, 1934. – 16 s.; Turfan R., Bayar C. Öz Türkçe soyadları. – Yozgat, 1935. – 30 s.; Karaoğuz A. Öz türk adları kılavuzu I. – Zonguldak: Karaelmas Matbaası, 1935. – 80 s.; Orbay K.Ş. Öz türkçe adlar ve sözcükler. – İstanbul: Marifet Matbaası, 1935. – 80 s.; 21. Uraz M. Türk adları. – İstanbul: Bozkurt Matbaası, 1935. – 175 s.; 22. Kırış E.R. Türk adları. – Balıkesir: Vilayet Basımevi, 1939. – 152 s.; 23. Candar A.A. Soy adları. – Ankara: Hakimiyeti Milliye Matbaası, 1934. – 30 s.; Şapolyo E.B. Türk Soyadları. – Ankara: Köy Hocası Matbaası, 1935. – 106 s.; Gürbüzsel. Soyadları. – İstanbul: Numune Matbaası, 1935. – 24 s.; Atalay B. Türk adları. – Ankara: Gn.K. Matbaası, 1936; İlgün O.Ö. Türk kadın ve erkek isimlerinin manası. – Konya: Işık Matbaası, 1959. – 92 s.; Sanater E. Soyadı kanunu ve öz türkçe adlar. – İstanbul: Bozkurt Matbaası, 1935. – 12 s.; Edis B.A. Soyadı Kanunu, soyadı nizamnamesi. – İstanbul: Vakıf Matbaası, 1935. – 31 s.; Turfan R., Bayar C. Öz Türkçe soyadları. – Yozgat: Vilayet Matbaası, 1935. – 30 s.; Fındıkoğlu Z.F. Türk folklorunun isim meselesi // Türk Folklor araştırmaları. – 2(39). – Ekim, 1952. – S. 609-610; 24. Süldür F. Türk adı albümü. – Ankara, 1972. – 112 s.; Gençosman K.Z. Ansiklopedik Türk isimleri sözlüğü. – A'dan Z'ye kadar Türk adları ve soyadları. – İstanbul: Hürriyet Ofset, 1975. – 234 s.; Püsküllüoğlu A. Seçilmiş Çocuk Adları sözlüğü. – Ankara: Maya Matbaacılık Yayıncılık Ltd. Şti, 1981. – 132 s.; Par A.H. A'dan Z'ye ansiklopedik türk adları ve soyadları sözlüğü. – İstanbul: Serhat Dağıtım-Yayınevi, 1981. – 237+2 s.; Aysan A., Tuncay S. Türk adları sözlüğü. – Ankara: Hassoy Matbaası, 1987. – 227 s.; Çalık M.K. Türk ad ve soyadı sözlüğü. – İstanbul, 1989; Çalık M.K. Türk ad ve soyadı sözlüğü. – İstanbul: Zafer Matbaası, 1989. – 268 s.; Kaya H. Çocuk isimleri ansiklopedisi. – İstanbul: Cihan Neşriyat ve Matbaacılık, 1992. – 350 s.; Erol A. Şarkılarla şiirlerle Türklerle ve tarihi örneklerle adlarımız. – Ankara: A.Ü.Basımevi, 1992. – 468 s.; Kültür S. Türkçe kadın ve erkek adları. – İstanbul: İnkilâp y., 1987. – 159 s.; 25. Aysan A., Tuncay S. Türk adları kılavuzu: Dilimizde kadın ve erkek adları. – Ankara: Altug Ofset, 1981. – 175 s.; Aysan A., Tuncay S. Türk adları sözlüğü. – Ankara: Hassoy Matbaası, 1987. – 227 s.; Aysan A., Tuncay S. Türkiye'de kadın-erkek adları sözlüğü. – Ankara: Sistem Ofset, 1993. – 365 s.; Aysan A., Tuncay S. Kısa adlar ve kısaltmalar sözlüğü. – Ankara: Güntekin Matbaası, 1992. – 280 s.; Sağlam V. Çocuk isimleri ansiklopedisi: Alfabetik kız ve erkek isimleri. – İstanbul: Kahraman yayınları, 1997. – 320 s.; 26. Taş H. UÜ öğrenci adları üzerine yapılan bir araştırma // Milli folklor, 2005. – Yıl 17. – Sayı 65. – S. 106-118; 27. Rasyonu L. Türklükte kadın adları. – Ankara: TDAY-B, 1963-1964. – S. 63-87; 28. Başgöz İ. The name and society: a case study of personal names in Turkey. // Altaistic studies. Papers at the 25th meeting of the Permanent International Altaistic Conference at Uppsala, June 7-11 1982. – Konferanser 12. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1985. – P. 1-14; 29. Binark N., Arslanbek Ş. Tanzimattan bugüne türk yazı hayatında takma adlar indeks. – Ankara: Türk kütüphaneciler Derneği Yayını. 8. – 1971; Semih M. Türk edebiyatında mahlaslar, takma adlar, tapşımalar, lakaplar: Sözlük. – İstanbul: Yön Matbaacılık, 1993. – 84 s.; Artan G. Takma ad-soyadı-Rumuz dizinleri: Tanzimattan Günümüze. – İçel: Test Teknik Ofset, 1994. – 44 s.; 30. Nihal H., Naci A. Anadolu'da Türklere ait yer isimleri // TM. – C. II. – 1926. – S. 243-260; Köprülüade M.F. Eski türk unvanları ait notlar // THİTM. – C. II. – 1932-1939. – S. 17-32; 31. Aksan D. Birkaç Türkçe yer adı ve Bunların Dilbilimi ve Kültür bakımından önemi // AÜ Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, 26. – 1969. – S. 81-85; Anadolu yer adları üzerine yeni araştırma // TDAYB, 1979. – Ankara. – S. 185-193; 32. Adıvar A. Sokak // İş ve düşünce. – 1958.; 33. Bozyiğit A.E. Türk adbilimi bibliografyası. – S. 63-64.; Başkan Ö. Türkiye köy adları üzerine bir deneme // TDAY-B, 1970.; Bayrı M.H. Yer adları ve yer adlarına bağlı folklor bilgileriyle İstanbul. – İstanbul, 1951-1952.; 34. Eren H. Türk yer adları hakkında araştırmalar. – Ören // TDEA. – 1950. – S. 39-43; Türk yer adları: Söku // TDAY-B. – 1965. – S. 149-153; Türk yer adları: Keçiborlu // Türkoloji dergisi. – 1972. – IV. –

S. 89-92; Türk yer adları: Suğla // Türkoloji dergisi. – 1972. – IV. – S. 93-96; 35. Eren H. Balkan adının kökeni // TD. – 1987. – 54. – S. 113-124; 36. Akbayan N. Osmanlı yer adları sözlüğü. – İstanbul: Tarih vakfı yurt yayınları 127, 2003. – 190 s.; Barkınay A.R. Adalar deniz kılavuzu. – İstanbul, 2005. – 288 s.; Bozyiğit A.E. Ankara ili Merkez ilçelerinde bulunan kişi adlı mahalle-bulvar-cadde-sokak ve meydan adları üzerinde // Folklor/Edebiyat. – 9. mart, 1997. – S. 82-86; Erdoğan Ş. Ankaram. – Ankara, 1965; Bozyiğit A.E. Giresun İl Merkezi sokak adları // Giresun Kültür Sempozyumu. 30-31 Mayıs 1998. Bildirileri. – İstanbul, 1998. – S. 491-503; Bozyiğit A.E. Adana'nın bazı ilçelerinde sokak adları // III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü bilgi Şöleni Bildirileri. – Adana, 1999. – S. 200-206; Demiray M. Gemerek'te yer adları: Gemerek pınarı, mahalleleri // TFA. – № 7(154). – S. 2726-2727; Özkaya A. Gaziantep vilayeti köy, sokak, mahalle ve Mevki isimleri toponomisi. – İstanbul, 1966; Eröz M. Türk onomastiği bakımından Adapazarı yer adları // İÜİF sosyoloji konferansları. Onbirinci kitap. – İstanbul, 1972; Eröz M. Ege bölgesinde yer (köy ve şehir) adları: Reşit Rahmeti Arat için. – Ankara, 1996.; Kaplanoğlu R. Bursa yer adları ansiklopedisi. – İstanbul, 1996; 37. Karagöz İ. Grek, Bizans ve eski türk kaynaklarına göre Trabzon yer adları. – Ankara: Alçı yay., 2004. – 320 s.; 38. Tuğlalacı P. Osmanlı şehirleri. – İstanbul, 1985. – 411 s.; Önder M. Efsane ve hikayeleriyle Anadolu şehir adları. – Ankara, 1969. – 144 s.; Eröz M. Doğu Anadolu'da köy adları üzerinde sosyolojik bir araştırma // Belgtürk tarihi derg. – №№ 56-60. – 1972; 39. Akın V. Trakya köy ve yer adları üzerine bir inceleme // Türk kültürü, 329. – 1990. – 530-538; 40. Ağat N. Bir Kırım haritasının düşüncükleri: Kırım'da şehir, kasaba ve köy adları // Emel. – №№ 7-8. – 1967-1968.; 41. Turan A. Kırım ve Doğu Anadolu yer adları üzerine // TDA, 1993. – № 85. – S. 89-135; Turan A. Batı Trakya ve Doğu Anadolu köy adları üzerine bir mukayese // TDA, 1991. – № 71. – S. 167-177; Amanoğlu E. 16-18. yüzyıl osmanlı kaynaklarına göre Güney kafkaslarda yer isimleri // Kök-sosyal ve stratejik araştırmalar dergisi: Osmanlı özel sayısı. – Ankara, 2000.; Çakar E. Halep sancağı yer adları üzerine bir araştırma // TDA. – Sayı 86, 1993; Göyünç N. 16. yüzyılda Güneydoğu Anadolu'da yer adları ve bazı deyimler // XII. Türk tarih kongresi bildirileri, III. – Ankara, 1999.; 42. Gülensoy T. 24 Oğuz boyunun Anadolu'daki izleri // Türk Halbilimi Araştırmaları Yıllığı, 1977. – Ankara, 1979. – S. 73-98; Albayrak R. Toponim teknikleri ve Kafasya-Borçali yer adları. – Ankara, 2004. – 112 s.; 43. Acaroğlu M.T. Gagauzca'da takma adlar-soyadları-yer adları // TDA. – 1991. – C. 72. – S. 111-128; Güngör H., Argunşah M. Düden bugüne gagauzlar. – Ankara, 1993. – S. 91-93; 44. Acaroğlu M.T. Bulgaristan'da türkçe ter adları kılavuzu. – Ankara, 1988; Acaroğlu M. Eski osmanlı belgelerine göre XVI. yy başlarında Balkanlar'da türkçe yer adları // Bulgaristan türklüğü üzerine araştırmalar. – Ankara, 1999; Tarih boyunca türkçe lakap ad ve Soyadı alan Bulgar Ünüleri // Türk Kültürü araştırmaları. 25. – 1987. –S. 45-89; Bulgaristan'da türkçe yer adları Kılavuzu. – Ankara. 1988. – 400 s.; Türkçe ad ve soyadı alan Sofyalı Bulgarları // Türk Kültürü araştırmaları. 72. – 1993. – S. 121-182; Bulgarların aldığı türkçe adları ve soyadlar sözlüğü. – Ankara, 1999. – 273 s.; Mulaku L. Kosova'da türk kökenli toponimler // Beşinci milletler arası türköloji kongresi. Tebliğler. – C. 2. – İstanbul, 1987. – S. 145-147; 45. Doğru M. Türkiye'de kızıldarili dilinde yer adları ve Proto-Türk Kızıldarili ilişkisi // Türk dünyası Araştırmaları. – S.19, 1985. – S. 5-22.; Türkiye'de Macar yer adları // Belgelerle Türk Tarihi Dergisi (Dün-Bugün-Yarın). – 8-9 Ekim-Kasım 1985. S. 50-52, 10. Aralık 1985. – S. 11-15; Doğru M. Kırım ve Maykop'un yer adları // TDA, 1987. – S. 67-142; 46. Gülensoy T. Anadolu'da Moğolca yer adları ve Anadolu'daki izleri // TDA. – 2(11), 1981. – S. 126-131; Gülensoy T. Anadolu yer adları üzerine bir araştırma: Bazı lambaç // Türk Kültürü. 17 (197). Mart. 1979. – S. 41-44; Gülensoy T. Doğu ve Güneydoğu Anadolu ağızları üzerinde düşünceler. – Ankara, 1993. – S. 57-105.; Gülensoy T. Elazığ, Bingöl ve Tunceli illeri yer adlarına bir bakış // Türk yer adları sempozyumu bildirileri. – Ankara, 1984; Gülensoy T. Türk dünyasında ve Anadolu'da ortak yer adları // Erdem. – Sayı 26, (eyül), 1996; Gülensoy T. Alka-evli ve beğ-dili boy adları ve Anadolu'daki izleri // Uluslararası türk dili kongresi, 1988. – Ankara, 1996; Gülensoy T. Alanya-Antalya yöresindeki türk yer adları // Türk kültürü araştırmaları, XXXIII/2 (1995), 1997; Anadolu yer adlarına genel bir bakış // Folkloristik: Prof.Dr.Dursun Yıldırım Armağanı. – Ankara: 1998. – S. 41-48. Sevinç N. Gaziantep'te yer adları ve türk boyları, türk aşiretleri, türk oymakları // TDA. – Sayı 26 (ekim), 1983; Umar B. Türkiye'deki tarihsel adlar. – İstanbul, 1993.; Wittek P. Bizanslılardan türklere geçen yer adları // Selçuklu araştırmaları dergisi. – Sayı I, 1969; Yediyıldız B. Türkiye'de yer adı verme usulleri ve yer adı değişikliklerinin tarihi gelişimi // Türk yer adları sempozyumu bildirileri. – Ankara, 1984; 47. Aksan D. Birkaç türkçe yeradı ve bunların dilbilimi ve kültür bakımından önemi // DTCF dergisi. – XXVII/ I-2. – 1968; Bozyiğit A.E. Halk şiirlerinde ve köy adlarında ayya ile Nar // Türk Folklor araştırmaları. 16(323). Haziran, 1976. – S. 7666-7667.; Bozyiğit A.E. Atasözlerimizde yer adları // Türk folkloru, 1984. – S. 9-11; Erol A. Şarkılarla şiirlerle Türklerle ve tarihi örneklerle adlarımız. – Ankara: A.Ü.Basımevi, 1992. – 468 s.; 48. Caferoğlu A. Türk onomastiğinde ay ve güneş unsurları // TDDE, XIII c. – 1964. – S. 19-28; 49. Akalın L.S. Türk folklorunda kuşlar. – Ankara, 1993. – S. 157-273; 50. Çay A. Türk milli kültüründe hayvan motifleri. – Ankara, 1990. – S. 113-147; 51. Gönüllü A.R. Alanya yörelerinin bazı hayvan isimleri // Türk folkloru. 4(47), haziran: 1983. Türklere bazı hayvanlara verdiği isimleri // Türk folkloru. – 6(71), 1985. – S. 11-12; Türk dünyasında deve adı // Türk Dünyası tarih dergisi. – 1(12), 1987. – S. 47-48; Alanya'dan derlenen balık isimleri // Güneyde Kültür. – 4(41), 1992. – S. 31; 52. Toygar K. Türkiye'nin bazı illerinde hayvanlara takılan adlar // Türk Folklor Araştırmaları, 1983. – Ankara, 1984. – S. 123-126; 53. Caferoğlu A. Türkiye balık adları // Türk dili ve edebiyatı dergisi. – C. X, 1960. – S. 11-132; 54. Baytop T. Türkçe bitki adları sözlüğü. – Ankara: TDK yay., 2007. – 512 s.; 55. Dündüç S. Sırp-Hırvat dilindeki bitkiler

Türkçe isimleri // Beşinci milletler arası türkoloji kongresi. Tebliğler. – C. 2. – İstanbul, 1987. – S. 49-56; Blaskovics J. Slovakiya'da eski türkçe yer adları // Türk dili bilimsel kurultayına sunulan bildiriler. – Ankara, 1975; 56. Rasoyi L. Kuman özel adları // Türk kültürü araştırmaları. – Ankara, 1966-1969. – S. 141-144; Baskakov N.A. Türk kökenli rus soyadları. – Ankara: TDK yay. 684, 1997. – 234 s.; Baski I. A preliminary index to Rasoyi's onomasticon turcicum. – Budapest, 1986. – 159 s.; 57. Memmedli Y. Dilin onomastik birimleri ile normal kelimeler arasında leksik-semantik ilişkileri üzerine // Azerbaijan

Onomastikası Problemleri Dergisi, I, Bakü, 1986 Memmedli Y. Hususi (Özel) adlarla kelime birimleri arasında ilişkiler üzerine // Azerbaijan Onomastikası Problemleri Dergisi, III, Bakü, 1989.; Gültekin G. Güney Azerbaycan'ın doğusundaki yer adları. – İstanbul, t.y. – 204 s.; Memmedli Y. Kelime varlığı ile özel adlar arasındaki alakaya dair // Azerbaijan Onomastikası Problemleri. – II, Bakü, 1988; Hacıyeva Q. Cənubi Azərbaycan toponimləri. – Bakı: Elm, 2008. – 200 s.; 58. Eski türk onomastik sözlüğü. – Bakı: Elm, 1999. – 124 s.

Надійшла до редколегії 06.10.10

П. Ситдигов, асп.

ГЕНЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ КИТАЙСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ

У статті висвітлено питання поповнення словникового складу китайської мови запозиченнями. Матеріалом для аналізу послужив корпус економічних термінів, було виявлено і проаналізовано фонетичні, семантичні та графічні запозичення.

В статье освещён вопрос пополнения словарного состава китайского языка заимствованиями. Материалом для анализа послужил корпус экономических терминов, были выявлены и проанализированы фонетические, семантические и графические заимствования.

The question of the Chinese language loan-words is considered in the article. As the data for the research we have used economical terms. During the research we have found and analysed fonetic, semantic and graphic loan-words.

Економіка має складний і багатоаспектний понятійний апарат, у якому відображається розвиток відповідної наукової думки. По мірі поглиблення економічних знань ускладнюються і поняття, що передаються термінами. Кожна епоха, спираючись на термінологію попередників, розробляє власне коло понять. Це свідчить про те, що економічна термінологія є продуктом історичного розвитку, в ній відображені всі етапи економічного і соціального прогресу. Кожен період характеризується своєю термінологічною лексикою, яка відображає рівень розвитку економіки, економічної науки, економічних взаємин з іншими країнами і характер виробничих відносин у державі. Всі суттєві зміни економічних процесів протікають на тлі змін усього соціального організму і, як наслідок, знаходять своє відображення у мові. Виникають ключові слова, що характеризують конкретний історичний етап суспільного розвитку. Такі слова, як правило, складають базисну термінологію і входять до термінологічної системи як необхідний і обов'язковий елемент. З одного боку, вони використовуються носіями мови для позначення відповідних процесів і явищ, з іншого – є засобами пізнання цих процесів і явищ. Система економічних понять характеризується єдністю, цілісністю, ієрархічною організацією елементів дуже неоднорідних за змістом і роллю, яку вони виконують. Неоднорідність змісту економічних понять знаходиться в прямій залежності від особливого місця, яке займає економіка як система знань. Специфіка економіки відбивається в багатозначності визначення самого поняття "економіка", з якого видно, що "термінологія сфери економіки неоднорідна і включає як абстрактні базові терміни, так і позначення конкретних областей економічних знань" [2, с.177]. На відміну від лексичних одиниць інших терміносистем, наприклад термінів точних наук, економічні терміни використовуються у мовленні як фахівців, так і широких верств населення. Однією з причин цього явища можна назвати процес термінологізації слів загальноживованої мови і детермінологізації термінів. В умовах економічного розвитку і виникнення нових реалій, все більше зростає інтерес до питань економічної науки в суспільстві, і саме внаслідок цього сфера функціонування економічної термінології вийшла далеко за межі професійного спілкування.

З генетичної точки зору лексику китайської мови можна розділити на наступні групи: 1) суто китайська лексика; 2) фонетично або семантично адаптовані іншомовні запозичення. Саме така класифікація видається нам найбільш виправданою для китайської мови. Варто окремо зупинитися на японських запозиченнях у китайській лексиці. За різними даними у китайській мові на-

раховується близько п'ятиста японських запозичень. Це давній шар лексики китайської мови. Деякі з цих запозичень функціонують в рамках економічної термінології, однак часто мають характер терміноподібних елементів, оскільки не відповідають основним вимогам, що висуваються до термінів. Такі слова часто вживаються в розмовному стилі і знаходяться на периферії терміносистеми і тому, в своїй більшості, відносяться до розряду терміноідів, наприклад: 经济 [jing1ji4] – економіка; 商业 [shang1ye4] – комерція, торгівля, бізнес; 储蓄 [chu3xu4] – заощадження, депозит; 资本主义 [zi1ben3zhu3yi4] – капіталізм; 干部 [gan4bu4] – кадри. З цієї причини ми не розглядаємо японські запозичення і японську мову зокрема як джерело китайської термінології. Також, не слід ігнорувати таке сучасне явище китайської мови, як графічні запозичення. Як правило, графічно запозичені з англійської мови аббревіатури та багатокомпонентні терміни рідної мови – калька повного англійського терміна – вступають у синонімічні відношення. Наприклад, ATM机 [atmji1] – 自动取款机 [zi4dong4qu3kuan3ji1] – банкомат; GNP – 国民生产总值 [guo2ming2sheng1chan3zon3gzhi2] – валовий національний продукт; GDP – 国内生产总值 [guo2nei4sheng1chan3zong3zhi2] – внутрішній валовий продукт. На сьогоднішній день друковані видання часто використовують англійські аббревіатури або комбіновані аббревіатури, які мають у своєму складі ієрогліфи та літери англійського алфавіту. У Китаї уже вживаються заходи зі збереження чистоти рідної мови – усі аббревіатури мають відповідний китайський переклад.

З цих причин ми, не ігноруючи явище застосування графічних запозичень в китайській мові, маємо відзначити, що це неоднозначне питання, і ми не можемо з упевненістю віднести англійські аббревіатури до літературної мови. Тому в нашій статті ми не виділяємо їх як окреме джерело поповнення економічної терміносистеми. Необхідно відзначити, що основну частину економічної терміносистеми складають суто китайські терміни. Запозичення, особливо фонетичні, не притаманні китайській мові загалом і в економічній терміносистемі представлені у дуже малій кількості. Семантичні запозичення більш численні, але серйозною проблемою є питання їхнього вирізнення із загального числа термінів. Важко довести, що певне поняття було семантично кальковане, а не виникло саме по собі в Китаї як реакція на певне економічне явище або економічний об'єкт.

У відносинах між мовами постійно наявні процеси їх об'єднання і розділення, і природність цих процесів очевидна. З одного боку, існує прагнення до збереження своєрідності національної мови, з іншого – прагнен-

ня відповідати міжнародним стандартам. Цим процесам сприяють мовні та позамовні причини, від чого ці процеси активізуються або сповільнюються. Завдяки активній співпраці з іншими країнами на сьогоднішній день, попри деякі тенденції прагнення чистоти мови, властиві будь-якій країні й мові, запозичення є одним із продуктивних способів поповнення лексичного складу. У масштабах нації головними єднальними чинниками, що сприяють проникненню елементів іноземного походження в мову і в термінологію, є засоби масової інформації, інтернет, перекладацька діяльність, система освіти, друкована продукція, спроби створити міжнародну універсальну мову спілкування. Першими серед мовознавців, які звернулися до інтернаціональних елементів, були представники соціолінгвістики, що цілком зрозуміло, оскільки це явище яскраво ілюструє зв'язок мови та суспільства на теоретичному рівні. Процеси взаємодії двох ідей – ідеї про розвиток державної мови та ідеї загальної мови – чітко віддзеркалюються у лексичному складі.

Оскільки в минулому однозначність понять могла досягатися лише завдяки єдиній мові науки, зокрема, це була латинь на Заході та ієрогліфіка на Далекому Сході, виклад основ наук рідною мовою ускладнював доступ до знань для багатьох людей, що не мали можливості отримати систематичну мовну освіту. Прихована і явна боротьба за право викладати основи різних наук рідними національними мовами велася в усіх країнах світу. Коли право було завойовано, з'явився мовний бар'єр, що перешкоджає спілкуванню фахівців різних країн. Наслідком появи мовного бар'єру стали термінологічні розбіжності, оскільки обсяг понять, пов'язаних з уживанням одних і тих же слів у різних мовах, виявився різним. Необхідність подолання термінологічних розбіжностей спричинила проведення спеціальних заходів з боку Міжнародної асоціації стандартів (1926), яка згодом (1946) стала називатися Міжнародною організацією стандартів (ISO). Межею в світовій стандартизації термінологій став період після Другої світової війни, коли створювалися міжнародні політичні та економічні організації, почали затверджуватися культурна і мовна рівність усіх народів. В офіційних документах міжнародних організацій на перше місце почала виходити єдність змісту, на якій би мові не був написаний текст. Це, у свою чергу, почало вимагати ідентичності термінів та їх співвіднесеності в різних мовах з одними й тими ж поняттями. Активізація міжнародних контактів спричинила підвищення уваги до значних пластів спеціальної лексики. Це стало суттєвою основою для розвитку тенденції до інтернаціоналізації термінів. Для будь-якої групи термінів, особливо економічних, певна інтернаціоналізація понять природна і необхідна, оскільки вона сприяє міждержавним, міжгалузевим і міжособистісним економічним взаєминам. Необхідно брати до уваги те, що будь-які живі мови розвиваються в контакті одна з одною, а запозичення належать до одного зі способів номінації нових реалій і понять. Чим тісніше міжкультурне спілкування, тим більше виникає причин для мовного запозичення, бо лексика є найчутливішою до різних зовнішніх впливів. Більш того, тенденції до запозичення часто виявляються сильнішими, ніж бажання, що диктуються ззовні. Терміни, запозичені з англійської мови, складають значний відсоток сучасних терміносистем більшості мов, а сам процес запозичення характерний не тільки для загальноновживаної мови, але й для окремих термінологічних підсистем. Що стосується китайської економічної термінології, то вона досить повно спирається на внутрішній потенціал мови, не прагне до повного "очищення мови" від іноземних елементів, і не насаджує без потреби інтернаціональні слова. У такій

ситуації слід враховувати, що більшість фонетичних запозичень до цих пір є неологізмами (не зважаючи на те, що їх включено до словників). В умовах несформованої термінології залишається невідомим, чи стане термін частиною живої мови чи залишиться лише у сфері фіксації. Різна міра відкритості мов до запозичень слів і термінів багато в чому пояснюється природним прагненням країни до мовної самобутності. На цій основі з'являються твердження, що інтернаціоналізація термінології може призвести до спотворення національної мови. Однак позиція пуризму не зовсім продуктивна в сучасних умовах. Це свідчить про статичний підхід до мови і як результат – про її зайву архаїзацію. Процес інтернаціоналізації термінології не тільки сприяє економічному прогресу, він природним чином пов'язаний з розвитком мови, завдяки чому відповідає національним інтересам, не заважаючи збереженню мовної самобутності. Постійно зростаючий приплив запозиченої термінології відображає безперервний процес мовного взаємозбагачення. Економічна думка і норми економічної діяльності знаходяться в постійному розвитку, а успішне їх впровадження та інтеграція в національну мову стають надбанням не лише однієї країни. Однією з універсальних причин запозичення є необхідність позначення нових предметів, понять та явищ. Запозичені слова не тільки заповнюють "вільні ніші" в мові, а й витісняють іноді усталені або застарілі лексичні одиниці. Наявність запозиченої лексики в економічній термінології пояснюється, перш за все, міжнародним характером самої діяльності країни. Чим більше залучена та чи інша сфера діяльності у міжнародне співробітництво, тим більш відкрита лексика та термінологія цієї сфери іншомовним інноваціям. У китайській економічній термінології запозичені поняття знайшли широке поширення в мові в результаті соціальних, економічних і політичних змін, що відбуваються в світі, Азійсько-Тихоокеанському регіоні та країні, і які прийнято називати "глобалізацією".

Процес запозичення неодноразово ставав об'єктом дослідження. Існує велика кількість класифікацій, що характеризують запозичення за наступними параметрами: 1) час, 2) предметна співвіднесеність, 3) спосіб проникнення з мови в мову, 4) джерела, 5) сфери, 6) структурні особливості цього мовного явища. Питаннями запозичення у вітчизняній лінгвістиці займалися А.А.Реформатський, Л.П.Крисін, Н.М.Шанський, Е.В.Кузнєцова, М.Д.Степанова, Є.В.Розен та ін. У деяких вітчизняних роботах з термінознавства зустрічається різне розуміння терміна "запозичення". Іноді під запозиченням розуміється процес термінологізації слів загальноновживаної мови або запозичення з професійних сфер. Такий вид запозичення, згідно з класифікацією відомого канадського термінознавця Г.Рондо, називають "внутрішнім" [3, с.196]. У даній роботі під запозиченням розуміється "зовнішнє запозичення", оскільки запозичення із загальноновживаної мови та іноземної мови не є явищами одного порядку. Незважаючи на те, що в українській мові запозичена лексика часто позначається як "іноземне слово", "запозичене слово", "лексичне запозичення", ці терміни не розкривають суть процесу запозичення в китайській мові. Розглянемо причини запозичень. Перш за все, виділяють причини немовні і власне мовні. До лінгвістичних причин відносять: 1) відсутність у рідній мові еквівалентного слова для вираження нового поняття; 2) тенденцію до використання одного запозиченого слова замість описового звороту; 3) семантичну завантаженість слів рідної мови; 4) добре виражену здатність до термінотворення запозиченого слова у поєднанні з елементами рідної мови [1, с.112]; 5) прагнення носіїв мови поповнити, поглиби-

ти і розширити уявлення про предмет, деталізувати поняття ознаки за допомогою розрізнення смислових і функціональних відтінків; 6) низьку частотність вживання старих термінів, прагнення позбавитися від омонімів, потребу надбати синоніми. До екстралінгвістичних причин відносять: 1) запозичення поняття з мови, де воно вперше виникло; 2) культурний вплив однієї мови на іншу; 3) авторитетність мови-джерела; 4) спрощення професійного міжнародного контакту; 5) наявність усних або письмових контактів; 6) підвищення інтересу до вивчення тієї чи іншої мови; 7) історично обумовлене захоплення певних соціальних шарів культурою чужої країни [1, с.112]; 8) різноманітні зв'язки народу з іншими народами. Однією з форм реалізації впливу таких зв'язків є запозичення слова одночасно із запозиченням предмета, явища, поняття, якості або дії. Цей процес найбільш характерний для ранніх стадій розвитку мови. Перш ніж перейти до власне генетичного аналізу лексики, слід виділити два основних види запозичень: фонетична адаптація і семантичне запозичення.

Фонетична адаптація – це запозичення іноземного слова у схожій з мовою-джерелом фонетичній та семантичній формі. У цьому випадку, зазвичай, фонетична структура слова дещо змінюється: відбувається адаптація звукового складу запозиченого слова відповідно до особливостей фонетики мови-рецептора. Проникнення слів з інших мов у китайську мову в різні історичні періоди обумовлено тим, що народ вступає в економічні, культурні, політичні зв'язки з іншими народами. Фонетична адаптація іноземних термінів є особливим способом поповнення лексики. Процес запозичення термінів не відрізняється суттєво від запозичення загальноживаних слів. Разом з тим, слід зазначити, що більшість з запозичених слів проникає в мову саме через термінологію, тому майже все досліджене у лінгвістичній літературі про запозичення загалом є справедливо і для термінів. Запозичення іноземних слів не є механічним переносом окремих слів з однієї мови в іншу. Це процес органічного засвоєння нових лексем і семантичного пристосування до системи словникового складу мови. Доля запозичених слів знаходиться у прямій залежності від ходу процесу адаптації і від того, наскільки введення нових слів виправдано потребою сприйняття нових значень і смислових відтінків. З числа фонетично адаптованих запозичень можна виділити підгрупу так званих "вимушених запозичень", які містять власні імена (деякі вчені відносять такі лексеми до епонімів), назви валют і не можуть ніяк бути трансформовані, наприклад: 道琼斯股票指数 [dao4qiong2si1gu2piao4zhi3shu4] – індекс Доу-Джонса; 纳斯达克指数 [na4si1da2ke4zhi3shu4] – НАСДАК (NASDAQ); 菲利普斯曲线 [fei1li4pu3si1 qu1xian4] – крива Філіпа.

Деякі вчені виділяють лексичні одиниці, що містять імена відомих людей в окремий клас – епоніми, що є окремим від термінів. Вважається, що фонетично адаптовані терміни, як правило, немотивовані для носіїв мови, а незапозичені – мотивовані. Однак при більш детальному розгляді виявляється, що це не настільки очевидно. З одного боку, економічна термінологія вживається в текстах, призначених для спеціалістів; для них запозичений термін виявляється часто мотивованим знанням іноземних терміноелементів. З іншого боку, такі терміни можуть бути зрозумілими у загальноживаній мові, хоч і є іноземними за походженням словами, а також термінами, побудованими на базі інтернаціональних формантів. Серед фонетично запози-

чених економічних термінів значний відсоток становлять терміни, запозичені з англійської мови в її американському варіанті. Багато термінів запозичуються з англійської мови, навіть коли наявні не менш точні китайські еквіваленти. Аналіз термінологічних одиниць показав наявність серед фонетичних запозичень групи так званих недоцільних запозичень, які, на наш погляд, цілком успішно можуть бути замінені засобами рідної мови, наприклад, термін "фірма" або "компанія" може виражатися суто китайським словом, а також має три фонетично адаптовані кальки: 公司 [gong1si1], 甘巴尼 [gan1ba1ni2], 公班牙 [gang1ban1ya2], 公班衙 [gong1ban1ya2]. Так само термін "комерсант" може мати два суто китайських синоніми і одне фонетично адаптоване запозичення: 经济人 [jing1ji4ren2], 买办 [mai3ban4], 马占 [ma3zhan4].

Наведені приклади можемо віднести до фактів демонстрації "мовного престижу". Іноземні слова часто мають перед рідними синонімами ту перевагу, що позиціонують мовця більш високо в соціальному плані. За допомогою таких слів людина стверджує свій культурний і громадський авторитет, заявляє свої претензії на культурну і ділову перевагу. Їх уживання диктується бажанням підкреслити рівень інформованості про нове, сучасне, технічно пріоритетне.

Усі іноземні поняття переживають процес адаптації у мові-рецепторі і в термінологічній системі економіки. Адаптація іноземних слів є питанням часу. У процесі адаптації запозичень виділяються два види асиміляції: формальна й функціональна. У свою чергу, формальна асиміляція має на увазі фонетичну, графічну й граматичну адаптацію. При прямому запозиченні термін на першій стадії зазнає графічних, фонетичних, граматичних змін, однак асиміляція закінчується лише тоді, коли він стає частиною лексичної системи мови, пройшовши функціональну адаптацію. Тому поряд із формальними ознаками виділяють функціональні зміни, які проходить запозичення у мові-рецепторі. Лексико-семантична асиміляція включає в себе визнання запозиченого терміна і його регулярне використання, сполучуваність з іншими словами даної мови, а також словотвірними і словозмінними морфемами. Часто фонетично адаптовані слова залишаються чужими елементами в китайській мові. Тому ми говоримо лише про умовну адаптацію і, тим більше, асиміляцію фонетичних запозичень у китайській мові. Наші приклади термінів "компанія" та "комерсант" слугують яскравим підтвердженням цієї тези.

Таким чином, завдяки ізолятивному характеру та іншим особливостям китайської мови, вона зберігає "чистоту" і є досить закритою для проникнення запозичень. Проте китайська мова замість прямих запозичень включає до свого складу фонетичні адаптації – кальки. Також у китайській мові наявна невелика кількість графічних запозичень, які мають відповідні ієрогліфічні синоніми. Семантичні кальки також існують у китайській мові, але виникає проблема з їхньою ідентифікацією і вирішенням із числа суто китайських термінів.

1. Гринёв С.В. Терминологические заимствования // Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов. – М., 1982. 2. Китайгородская М.В. Современная экономическая терминология (Состав. Устройство. Функционирование) // Русский язык конца XX в. Языки русской культуры. – М., 1996.; 3. Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. Общая терминология: Вопросы теории. – М., 1989.; 4. Ухватов Б.С., Тянь Чжень, Лю Вей. Русско-китайский экономический и финансовый словарь. – М., 2008.

ДІАХРОНІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ ОДИНИЦІ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ – ЧЕН'ЮЙ

У статті досліджено структурні та кількісні аспекти історичних змін особливої фразеологічної одиниці китайської мови – чен'юй. На основі багатого лексичного матеріалу визначено частотність 77 чен'юй, які вважаються архаїчними. За допомогою частотного аналізу виявлено особливості процесу архаїзації чен'юй у сучасній китайській мові, а саме активне вживання архаїчних чен'юй поряд з неархаїчними.

В статье исследованы структурные и количественные аспекты исторических изменений особой фразеологической единицы китайского языка – ченьюй. Основываясь на богатом лексическом материале, определена частотность 77 ченьюй, которые считаются архаичными. С помощью частотного анализа выявлены особенности процесса архаизации ченьюй в современном китайском языке, а именно активное употребление архаичных ченьюй совместно с неархаичными.

The article deals with structural and quantitative aspects of historical changes of the special Chinese phraseology unit – chengyu. On the base of vast lexical material the frequency of 77 chengyu considered archaic was set. As a result of the analysis, the features of process of archaizing chengyu were determined. We came to the conclusion, that the use of archaic chengyu along with unarchaic is a typical phenomenon in Chinese.

Мова, як і будь-яке інше явище, постійно знаходиться у стані якісних, кількісних, структурних та інших змін. З чен'юй (далі – ЧЮ), як складової частини лексичного складу мови, незважаючи на тяжіння до архаїчної форми, також відбуваються подібні зміни. Під впливом як мовних, так і позамовних чинників ЧЮ зазнає кількісних, структурних та семантичних трансформацій. Основою нашого дослідження стала монографія видатного дослідника фразеологічного фонду китайської мови Ма Гофаня, частина якої присвячена саме діяхронічному аспекту ЧЮ [1, с.131-135].

На наш погляд, будь-які твердження про вживання лексичної одиниці в цілому та ЧЮ зокрема у діяхронічному аспекті повинні спиратися на аналіз частотності їх уживання впродовж певних історичних періодів. Це дасть змогу досліднику побачити динаміку семантичних, структурних та кількісних змін певної лексичної одиниці. Провівши аналіз частотності вживання кожного ЧЮ, наведеного Ма Гофанем у вищевказаному джерелі, ми помітили низку неточностей, виявивши які, можна претендувати на більш об'єктивні результати діяхронічного дослідження ЧЮ.

Постійний розвиток суспільства, а саме економічні, культурні, соціальні та інші зміни знаходять своє відображення в ЧЮ. Усі причини таких змін можна умовно розділити на два аспекти. Перший – позамовні причини. Основним чинником позамовних змін є глобальні соціальні трансформації: соціальні й науково-технічні революції, війни, зрушення у соціальній структурі суспільства тощо. Більш ніж 2300 років феодального ладу в Китаї залишили багатий спадок у фонді ЧЮ китайської мови. Це такі ЧЮ, як 人有十等, 九儒十丐, 礼不下庶人, 夫倡妇随, 三从四德 тощо. Ці ЧЮ відображали соціальну ієрархію суспільства, філософські доктрини, життєві реалії певної епохи, які з плином часу втратили свою актуальність і вийшли з активного вжитку. Ті ЧЮ, які залишилися, змінили свої семантичні характеристики, щоб відповідати потребам часу. Наприклад, в Шицзині є вислів "Розумною поведінкою оберігати себе" [1, с.136] Згодом з цього вислову утворився ЧЮ 明哲保身 ming zhe bao shen (досл.: "ясний розум охороняє тіло" /тут і далі – переклад автора – О.С./), тобто "розумна і талановита людина пройде небезпеку неушкодженою". У феодальному суспільстві цей вислів мав позитивне значення і застосовувався щодо консервативної, обережної людини. У наш час вислів застосовується щодо соціально пасивної людини і має негативне значення.

Другий аспект діяхронічних змін – мовний. Деякі ЧЮ з плином часу хоч і не зазнали семантичних змін, але зв'язок між їх структурними елементами послабшав чи зовсім зник. Наприклад, ЧЮ 揠苗助长 ba miao zhu zhang (досл.: "тягнути паростки, допомагаючи рости") похо-

дить від древньої притчі про те, що колись у царстві Сун жив нетерплячий селянин, якому здалося, що паростки рису ростуть занадто повільно. Він почав смикати їх, щоб вони росли скоріше. Звісно ж, паростки від такої "допомоги" загинули. На той час ієрогліф 揠 означав "тягнути", а у сучасній китайській мові цей ієрогліф не вживається, замість нього вживається ієрогліф 拔. Тож, сучасний вигляд цього ЧЮ – 拔苗助长.

Можна умовно виділити групу ЧЮ, зміни в яких викликані частково мовними чинниками, а частково – випадковістю. Наприклад, фразеологізм 目不识丁 (досл.: "очі навіть не знають ієрогліф 丁") у значенні "бути невігласом, неписьменним". Виникає питання, чому на позначення найпростішого ієрогліфа було вибрано саме ієрогліф 丁, попри те що в китайській мові існують і простіші ієрогліфи – "一" та "二", наприклад. Цьому є історичне пояснення: у стародавньому китайському письмі "чжуаньшу" написання ієрогліфів 个 та 丁 було дуже схоже і їх часто плутали. У трактаті "俗考" ("Су Као") читаємо: "Виникають труднощі з ієрогліфами 个 та 丁". Упорядковуючи танські трактати, важко їх розрізнити. Тож ієрогліф 丁 виступає в даному ЧЮ як узагальнений символ труднощів китайського письма.

У ЧЮ 逃之夭夭 ієрогліф 逃 означає "бігти, утікати", а 之夭夭 – звуконаслідування. ЧЮ 桃之夭夭 має значення "персикові квіти, густі і прекрасні, схожі на вогонь". Як ми бачимо, ієрогліфи 逃 (tao) та 桃 (tao) різні за значенням, але вони однакові за звучанням – навіть збігається етимологічний тон. Тож на певному етапі, скоріше за все, через мовну помилку ієрогліф 逃 замінив ієрогліф 桃, змінивши значення всього ЧЮ: 逃之夭夭 означає "зникнути без сліду, як крізь землю провалитися".

Розглянемо кількісні трансформації ЧЮ на прикладі фразеологізмів, що виникли за династій Цинь та Хань. Для більшої наочності матеріалу, що досліджується, наведемо показники частотності вживання кожного ЧЮ у дужках. Перший показник відповідає частотності вживання у сучасній китайській мові [2], другий – у мові "веньянь" [2]. Наприклад: 似是而非 (308/92) "на словах одне, – на думці інше"; 深沟高垒 (11/221) "стрімки гори, глибокі урвища"; 一叶障目, 不见泰山 (7/0) "не бачити головного через дрібниці"; 半途而废 (249/52) "не довести справу до кінця"; 南其辕, 北其辙 (0/0) "невпорядкованість, хаос". В епоху Трьох Царств, Шести династій, династій Сун та Тан з'явилися наступні ЧЮ: 大势所趋 (498 /7) "величезна влада"; 草木皆兵 (53/31) "боятися своєї тіні"; 声东击西 (93/48) "потужні атаки"; 束之高阁 (205/17) "жити у пишних палатах".

Усі кількісні трансформації ЧЮ бувають двох типів – збільшення і зменшення кількості ЧЮ у лексичній сис-

темі китайської мови. Причиною цих кількісних змін є вплив нових суспільних реалій на структуру ЧЮ: нові елементи можуть змінювати застарілі, або вони взагалі виходять зі складу фразеологічної одиниці. З утворенням КНР (1949 р.), з'явилась велика кількість нових ЧЮ. Вони виникли, щоб адекватно відобразити нові життєві реалії. Це такі ЧЮ, як: 奋发图强 (332/0) "потужно вириватися вперед"; 百家争鸣, 百花齐放 (6/0) "хай розквітають сто квіток, нехай змагаються сто (філософських) шкіл"; 见缝插针 (134/0) "виправляти помилки". Проведені нами дослідження частотності вживання зазначених ЧЮ підтверджують дані Ма Гофаня [1, с.133].

Одночасно з цим процесом відбувався процес повного зникнення або часткового зменшення частотності вживання архаїчних ЧЮ, передусім, тих ЧЮ, які відображали реалії попередніх суспільних формацій, її ідеологію, звичаї, особливо – її жорстку ієрархічну структуру суспільства. Наприклад, ЧЮ, які відображають фаталізм як одну з основних ідеологічних складових тогочасного суспільства – 守分安命 (0/2), пануючу мораль тогочасної верхівки – 衣锦还乡 (74/104), 鸟为食亡 (10/5); стародавні звичаї – 歃血为盟 (19/59), 指腹为婚 (12/16), 三姑六婆 (13/17), а також естетичні ідеали жіночої вроди – 闭月羞花 (12/88), 沉鱼落雁 (18/78). Вищезгадані ЧЮ хоч і мають величезне культурно-етнографічне значення, частково втратили свою актуальність і не відповідають реаліям сучасного життя Китаю.

До другої групи входять ЧЮ, які вийшли з широкого вжитку, або частотність вживання яких скоротилася, тому що деякі ієрогліфи-структурні елементи, які входили до їх складу, застаріли. Це такі ЧЮ, як 饭糗茹草 (2/9), 鸱目虎吻 (0/4), 鹰瞵鹗视 (0/3) тощо. Наприклад: 饭糗茹草 (досл.: "їсти сухе зерно, жувати сіно") означає "їсти й пити погану їжу та напої, вести жалюгідне життя, животіти". У цьому випадку 糗 (сухе зерно) – архаїчний елемент; 鸱目虎吻 (досл.: "совині очі, паща тигра") має переносне значення "страшний, небезпечний та потворний вигляд". Тут 鸱 (вид сови) – маловживаний ієрогліф. 鹰瞵鹗视 (досл. "погляд орла, грізний погляд скопи /орел-риболов – О.С./") означає "вдивлятися у щось чи когось пильно й грізно – як орел чи ско-

па). У даному ЧЮ два архаїчні маловживані елементи – 瞵 "дивитися" та 鹗 "скопа".

До другої групи можна віднести ЧЮ, які вийшли з ужитку, але ця лексична "втрата" була заповнена іншими, семантично подібними ЧЮ. Наприклад, це такі ЧЮ, як 袒裼裸裎, 跋前踖后, 高睨大谈, 洗垢索瘢 та інші. Фразеологізм "袒裼裸裎" (досл.: "袒裼" – "оголювати руки" і "裸裎" – "оголити тіло") означає "роздягатися" і має синонімічні відповідники у сучасній китайській мові – "赤身露体" (досл.: "оголювати тіло"); ЧЮ 跋前踖后 (досл.: "борода спереду, хвіст ззаду"), має переносне значення "мати подвійні труднощі, вперед і назад важко йти" і близькі за семантикою відповідники у сучасній китайській мові – 进退维谷 (досл.: "і вперед, і назад важко йти"), та 进退两难 (досл.: "вперед і назад – дві труднощі"). ЧЮ 高睨大谈 (досл.: "дивитися звисока, багато базікати"), описував у минулому манеру поведінки і означав самозакохану людину, яка "дивиться на інших гордовито і багато базікає", у сучасній китайській мові має відповідники 高视阔步 (досл.: "дивитися звисока, широко крокувати"), та 高谈阔论 (досл.: "просторікувати та базікати").

У процесі розвитку мови декілька синонімічних ЧЮ починають відрізнятися частотністю уживання. Одні з них починають вживатися рідше і поступово виходять з ужитку, інші – частіше. Прикладом цього можуть бути ЧЮ 洗垢索瘢 (досл.: "змивати бруд, уважно шукаючи шрами") який у значенні "придиратися, присікуватися" має сучасний відповідник 吹毛求疵 (досл.: "дмухати на одягу, шукаючи дірки"), з тим же значенням; ЧЮ 乌焉成马 (досл.: "ієрогліфи 乌 та 焉 сплутати з ієрогліфом 马), у значенні "бути неграмотним" має синонімічний відповідник 鲁鱼亥豕 (досл.: "не розрізняти ієрогліфи 鲁, 鱼, 亥 та 豕") з аналогічним значенням.

У зв'язку з цим потрібно зазначити, що однією з особливостей лексичної системи китайської мови є відносно невелика кількість ЧЮ, які стали архаїчними і не вживаються, порівняно з великою кількістю нових ЧЮ, які постійно поповнюють її склад.

Таблица 1

Частотність вживання архаїчних ЧЮ за матеріалами корпусу словників китайської мови [2], зазначених у монографії Ма Гофаня [1, 131-135]

№	Чен'юй	Кількість уживань за корпусом сучасної китайської мови	Кількість уживань за корпусом веньянь	Всього
1	捕风捉影	148	73	221
2	鲁鱼亥豕	4	2	6
3	乌焉成马	0	3	3
4	吹毛求疵	162	59	221
5	洗垢索瘢	0	1	1
6	高谈阔论	278	84	362
7	高视阔步	39	14	53
8	高睨大谈	0	1	1
9	袒裼裸裎	1	21	22
10	跋前踖后	0	1	1
11	高睨大谈	0	1	1
12	洗垢索瘢	0	1	1
13	赤身露体	89	57	146
14	进退维谷	134	76	210
15	系风捉影	0	0	0
16	惊弓之鸟	94	49	143
17	伤弓之鸟	0	20	20
18	人有十等	4	14	18
19	九儒十丐	6	4	10
20	礼不下庶人	8	13	21

Закінчення табл. 1

№	Чен'юй	Кількість уживань за корпусом сучасної китайської мови	Кількість уживань за корпусом веньянь	Всього
21	男尊女卑	99	5	104
22	夫倡妇随	0	3	3
23	三从四德	42	43	85
24	明哲保身	98	52	150
25	揠苗助长	20	0	20
26	拔苗助长	69	0	0
27	目不识丁	101	71	172
28	逃之夭夭	286	33	319
29	似是而非	308	92	400
30	深沟高垒	11	211	222
31	束之高阁	205	17	222
32	声东击西	93	48	141
33	草木皆兵	53	31	84
34	八公山上	7	6	13
35	大势所趋	498	7	505
36	无敌于天下	20	46	66
37	源源不绝	83	13	96
38	不遗余力	655	133	788
39	予则立，不予则废	0	0	0
40	兵不厌诈	34	30	64
41	一叶障目，不见泰山	7	0	7
42	相反相成	73	8	81
43	失道寡助	27	2	29
44	自以为是	556	64	620
45	南其辕，北其辙	0	0	0
46	犬牙相错	0	32	32
47	半途而废	249	52	301
48	又红又专	75	0	75
49	见缝插针	134	0	134
50	争分夺秒	230	0	230
51	多快好省	75	0	75
52	百家争鸣，百花齐放	6	0	6
53	一穷二白	87	0	87
54	奋发图强	332	0	332
55	守分安命	0	2	2
56	冰肌玉骨	14	54	68
57	沉鱼落雁	18	78	96
58	闭月羞花	12	88	100
59	三姑六婆	13	17	30
60	衣锦还乡	74	104	178
61	指腹为婚	12	16	28
62	歃血为盟	19	59	78
63	鸟为食亡	10	5	15
65	鹰瞵鹗视	0	3	3
66	进退维谷	134	76	210
67	高睨大谈	0	1	1
68	鲁鱼亥豕	4	2	6
69	乌焉成马	0	3	3
70	吹毛求疵	162	59	221
71	洗垢索瘢	0	1	1
72	高视阔步	39	14	53
73	进退两难	278	247	525
74	鸱目虎吻	0	4	4
75	跋前踬后	0	1	1
76	赤身露体	89	57	146
77	饭糗茹草	0	4	4

У ході роботи деякі твердження вищезгаданого автора після після більш детального дослідження виявилися неточними. Так, автор наводить ЧЮ 捕风捉影 (досл.: "ловити вітер, хапати тінь"), стверджуючи, що це – сучасна форма зі значенням "говорити і робити щось безпідставно", але дані, отримані нами, свідчать про досить

широке вживання даного фразеологізму у старокитайській мові. Таку ж ситуацію спостерігаємо з ЧЮ 惊弓之鸟 (досл.: "птаха, який боїться лука /без набіїв – О.С./") – "не-смілива людина, боягуз". Частотний аналіз показує, що даний ЧЮ теж не є неологізмом. У ході дослідження вдалося віднайти архаїчний варіант даного ЧЮ. У трак-

тати "荷生戴记" [1, с.132] цей ЧЮ вживається в іншій формі — 伤弓之鸟 з таким самим лексичним значенням: "птаха, який боїться лука, падає на землю без пострілу".

Наводячи приклад структурних трансформацій ЧЮ, Ма Гофань подає сучасний ЧЮ 神出鬼没 shen chu gui mo (досл.: "духи ходять, демон зникає") зі значенням "невловимий, як привид", який, на думку автора, у веньяні мав форму 神出鬼行 — "вчинки добропорядної людини непомітні". Однак, як видно з показників частотності, ЧЮ 神出鬼没 широко вживався на всіх етапах розвитку китайської мови. ЧЮ 神出鬼行 є, найвірогідніше, маловживаною синонімічною ідіомою, яка стала структурним прототипом, при цьому вийшовши з активного вжитку. У результаті складної структурної трансформації виникли нові структурні пари: 神出 та 鬼没. Тож дана трансформація виникла не на сучасному етапі, а значно раніше.

Як приклад випадкової трансформації автор наводить ЧЮ 平分秋色 (досл.: "поділити порівну осінні кольори") у значенні: "ділити порівну" (200/5). ЧЮ 平分秋色 походить з вірша 《昌黎集·卷二·合江亭》 танського поета Хань Юя: "穷秋感平分; 新月怜半破". Через мовну помилку ієрогліф 春 ("весна") замінив ієрогліф 秋 ("осінь"), і в результаті утворився ЧЮ 平分春色 з аналогічним значенням, який, проте, залишився маловживаним.

Автор наводить ЧЮ 神佛不佑, 天打雷轰, 飘茵落溷 як приклад архаїчних ЧЮ, що не вживаються у СКМ. Однак очевидно, що ці ЧЮ не вживалися і у веньяні. Тож причина зникнення даних ЧЮ зі словникового фонду китай-

ської мови лежить не у позамовних (зміна життєвих реалій), а, очевидно, у мовних факторах (перебування на периферії узусу ЧЮ). ЧЮ 劳心者治人, 人穷志短, 国色天香 теж були вказані, як такі, що вийшли з активного вжитку. Однак зазначені ЧЮ не тільки не вийшли з широкого вжитку, а стали більш вживаними, знайшовши своє місце у нових життєвих реаліях китайського етносу.

Таким чином, у результаті проведеного дослідження із заявлених 77 ЧЮ тільки 17 не вживаються у сучасній китайській мові (див. табл. 1, № 3, 5, 8, 10-12, 15, 17, 22, 45, 46, 55, 65, 67, 69, 71, 74, 75, 77). З них тільки 2 ЧЮ (табл. 1, № 17, 46) не вживаються з причин, вказаних Ма Гофанем — складні суспільно-історичні процеси, що призводять до архаїзації значення ЧЮ, а ЧЮ (див. табл. 1, № 5, 8, 10-12, 67, 71, 74, 75, 77) вживаються у веньяні всього один раз. Указані ЧЮ належать до групи авторських ЧЮ, які вживалися лише раз у певному контексті, і не були прийняті мовною спільнотою. Тож дані ЧЮ не є ЧЮ у прямому розумінні цього слова — йдеться про авторські ЧЮ, які не набули широкого розповсюдження у мові.

1. 马国凡。成语。内蒙古人民出版社。- 1978年; 2. 现代/ 古代汉语辞库。Корпус одномовних словників китайською мовою/http://ccl.pku.edu.cn/YuLiao_Contents.Asp.; 3. 成语点击排行。Словник чен'юй/http://chengyu.itlearner.com.

Надішла до редколегії 07.09.10

К. Тищенко, д-р філол. наук, проф., М. Іжик, студ.

МАЛАЙСЬКО-ПОЛІНЕЗІЙСЬКИЙ ПЛАСТ ТОПОНІМІЇ МАДАГАСКАРУ

Стаття продовжує дослідження мовно-культурних аналогій між Мадагаскаром та островами Малайського архіпелагу. Аналіз назв населених пунктів, який проведено вперше, доводить гіпотезу заселення острова зі сторони Індонезії, відкриваючи перспективне поле для подальших досліджень.

Статья продолжает исследование языковых и культурных аналогий между Мадагаскаром и островами Малайского архипелага. Анализ названий населённых пунктов, который был проведён впервые, доказывает гипотезу о заселении острова Мадагаскар со стороны Индонезии, открывая перспективное поле для дальнейших исследований.

The article continues the research of Malagasy-Austronesian linguistic and cultural correspondences. Performed for the first time, analysis of place names proves the hypothesis of settlement of Madagascar by Indonesians and creates a prospective field for further research.

1. Топонімія — наука, що вивчає географічні назви, їхнє походження, розвиток, сучасний стан, написання й вимову. Вона є інтегральною науковою дисципліною, що використовує дані трьох областей знань: географії, історії та лінгвістики [5].

Топонімія Мадагаскару являє собою перспективне поле для дослідження, оскільки якнайкраще ілюструє провідну роль малайців та даяків (а не африканців) у формуванні історії острова. Навіть при поверхневому ознайомленні з картою Мадагаскару можна помітити, що значна кількість топонімів має яскраве малайсько-полінезійське забарвлення. У першу чергу це стосується східного узбережжя і центральної частини острова, що в черговий раз підтверджує теорію заселення Мадагаскару саме з боку Малайського архіпелагу.

Більшість топонімів утворені на основі слів з мови ма'аньян (rapu, ma'intem, watu), хоча трапляються і малайські слова (besar, putih). [2, с. 28].

2. Мовні дарунки, які відважні предки-мореплавці залишили сучасним малагасійцям, можна класифікувати таким чином.

Найчисленнішу групу становлять топоніми з назвами предметів природи. Зокрема, з основою rapo (малаг. 'вода'), що походить від rapu з мови даяків ма'аньян (табл. 1).

Чимало топонімів в своїй основі мають слово 'камін', (малаг. vato). Причому, зустрічаються як малайський (batu), так і ма'аньянський (watu) варіанти (табл. 2).

Слово bolo, яке одночасно використовується для позначення декількох споріднених понять (волосся, хутро, пір'я) частіше зустрічається у варіанті ма'аньян (wulu) (табл. 3).

3. Окремий тип складають топоніми, у яких використовуються назви частин тіла — рука, голова, рот, око тощо.

Цікаве спостереження: у цілому більшість назв частин тіла малагасійською мовою запозичені з індонезійської, проте в топонімії зустрічаються якраз ті нечисленні запозичення з мови ма'аньян. Індонезійські слова в цій групі представлені вкрай скромно (табл. 4).

4. Назви населених пунктів, у яких використовуються кольори — Ranomena ('Червона Вода'), Anbatofotsy ('Білий Камінь'), Andranofotsy ('Біла Вода') та ін. Усі топоніми, де вживається слово 'білий' — індонезійського походження. У більшості з них фонетична адаптація putih(інд.)-fotsy(малаг.) вже відбулася і морфема відповідає сучасній малагасійській мові. Але можна зустріти і давніший, значно ближчий до індонезійської варіант, який зазнав мінімальних змін Ampasimpotsy (табл. 5) [2; с. 30-31].

5. Група "нових" (vao) населених пунктів. Напр.: Volovao — 'Нове пір'я/хутро/волосся' (табл. 6).

На перший погляд, суто африканськими є назви міст, що закінчуються на -be. Проте, при детальнішому аналізі стає зрозумілим, що be (малаг. 'великий') походить від індонезійського besar (табл. 7).

Таблиця 1

Малагасійські топоніми від ма'аньянського кореня ranu'

Вихідний корінь	Малагасійський відповідник кореня	Позиція кореня у топонімі	Топоніми Мадагаскару
ranu' (ма'ан.)	rano 'вода'	на початку	Ranohandatsa, Ranopiso, Ranobe, Ranomafana, Ranomena, Ranolalina, Ranomena avaratra.
		в середині	Andranofotsy, Andranomena, Andranovaka.
		в кінці	Anaovandrano, Anivorano, Morarano, Tambohorano, Mariarano, Ankadirano, Anahidrano, Amapandrano, Ambakirano, Soarano, Fararano, Maintirano, Lampirano, Loharano, Anosibe-trimoloharano, Marerano, Ambinanindrano, Vangaindrano, Tsararano.

Таблиця 2

Малагасійські топоніми від індонезійського кореня batu та ма'аньянського кореня watu

Вихідний корінь	Малагасійський відповідник кореня	Позиція кореня у топонімі	Топоніми Мадагаскару
batu (індон.)	vato 'камін'	в середині	Ambatoborodamba, Ambatofotsy, Ambatolahitelo, Andovobafotsy, Ambatomanga, Ambatonapoaka, Ambatobe, Ambatonakanga, Ambatoloaka, Ambatolampy, Ambatolahitelo, Ambatomainty.
		в кінці	Tsangambato, Fotobato, Maintimbato, Alakambato, Manambato, Tetezambato, Ankaraobato, Antsirabato.
watu (ма'ан.)		на початку	Vatohandrana, Vatomandry.
		в кінці	Evato, Mafivato, Ambodivato, Marovato, Andanivato, Ivato.

Таблиця 3

Малагасійські топоніми від індонезійського кореня bulu та ма'аньянського кореня watu

Вихідний корінь	Малагасійський відповідник кореня	Позиція кореня у топонімі	Топоніми Мадагаскару
bulu (індон.)	bolo 'волосся, хутро, пір'я'	в кінці	Manambolo.
wulu (ма'ан.)		на початку	Volovao, Volovandana, Volohosy.
		в кінці	Antsenavolo, Manaravolo, Fotivolo, Ambodimangavolo.

Таблиця 4

Малагасійські топоніми від індонезійських коренів tangan і mata та ма'аньянських коренів tañan, ulu', aru wawa, ta'ulañ

Вихідний корінь	Малагасійський відповідник кореня	Позиція кореня у топонімі	Топоніми Мадагаскару
tangan (індон.)/ tañan (ма'ан.)	tànana 'рука'	на початку	Tananava.
		в кінці	Maevatanana, Manatanana, Betanantanana.
ulu' (ма'ан.)	loha 'голова'	на початку	Loharano.
aru wawa (ма'ан.)	vava 'рот'		Vavalovo.
mata (індон.)	maso 'око'	в кінці	Besamata, Ampamata.
ta'ulañ (ма'ан.)	taolana 'кістка'		Marotaolana 2.

Таблиця 5

Малагасійські топоніми від індонезійських коренів putih, merah та ма'аньянського кореня ma'item

Вихідний корінь	Малагасійський відповідник кореня	Позиція кореня у топонімі	Топоніми Мадагаскару
putih (індон.)	fotsy 'білий'	в кінці	Amborompotsy.
			Kalafotsy, Andranofotsy, Belefotsy, Efoetsy, Andovobafotsy, Anbatofotsy, Antanifotsy, Ampasimpotsy, Zazafotsy.
ma'item (ма'ан.)	mainty 'чорний'	на початку	Maintirano, Maintinandy, Maintimbato.
merah (індон.)	mena 'червоний'	в кінці	Ranomena, Andranomena, Ranomena avaratra.

Таблиця 6

Малагасійські топоніми від індонезійського кореня baru та ма'аньянського кореня ba'u

Вихідний корінь	Малагасійський відповідник кореня	Позиція кореня у топонімі	Топоніми Мадагаскару
baru (індон.)	vaovao 'новий'	в кінці	Lambaro.
ba'u (ма'ан.)		в кінці	Ambalavao, Antanambao, Vinanivao, Tanambao, Antaribao, Antanambao, Volovao, Ambalavao.

Таблиця 7

Малагасійські топоніми від індонезійського кореня *be*

Вихідний корінь	Малагасійський відповідник кореня	Позиція кореня у топонімі	Топоніми Мадагаскару
besar (індон.)	be 'великий'	в кінці	Ambilobe, Mandabe, Antsirabe, Ambovombe, Tsiombe, Antsahabe, Rantabe, Ambalabe, Antanambe, Ankosibe, Sakoabe, Tondabe, Vohibe, Ambalabe, Amborobe, Antondabe, Mahabe, Ampatrambe.

6. Таким чином, понад сотню назв населених пунктів Мадагаскару наочно доводять провідну роль предків сучасних індонезійців та малайзійців у формуванні малагасійського суспільства. Окрім того, після детального аналізу стало помітно, що на східному узбережжі та центральній частині острова топонімічна сітка набагато щільніша, ніж, скажімо, зі сторони Африканського континенту.

1. Зубов А. Человек заселяет свою планету. – М., 1963.; 2. Їжик М. Мадагаскар та Індонезія: мовна стежка між родичами. – К., 2010. ; 3. Козлов С.Я. Малайский мир у берегов Африки, 2008 : http://www.ng.ru/science/2008-07-09/14_madagaskar.html ; 4. Порядаев В. А. Индонезийско-русский и русско-индонезийский словарь. – М., 2008. ;

5. Поспелов Е.М. Географические названия мира: Топонимический словарь. – М., 1998. 6. Тищенко К.М. Основы мовознавства. – К., 2007 ; 7. Ярцева В.Н. Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990. ; 8. Adelaar, K.A. The Indonesian migrations to Madagascar: Making sense of the multidisciplinary evidence – Melbourne, 2006. ; 9. Blench R. Musical instruments as markers of Austronesian prehistory. – Cambridge, 2007.; 10. Dahl, O. Ch. Malgache et Maanyan. Une comparaison linguistique // Avhandlingar utgitt av Instituttet 3. – Oslo: Egede Instituttet, 1951. ; 11. Hudson A., Blust R. The Austronesian Basic Vocabulary Database. <http://130.216.189.34/austronesian/language.php?id=215>, (2003-2008). ; 12. Michaud D. Dictionnaire en ligne Malgache-Français, <http://www.freelang.com/enligne/malgache.php> ; 13. Serva M. Automated languages phylogeny from Levenshtein distance. Universit'a dell'Aquila, I-67010 L'Aquila, Italy, 2009.

Надійшла до редколегії 27.09.10

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

О. Асадчих, канд. пед. наук, Л. Чебан, студ.

ТЕМАТИКА ПОЕТИЧНОЇ АНТОЛОГІЇ "ХЯКУ-НІН-ІС-СЮ" ("ПО ОДНОМУ ВІРШУ СТА ПОЕТІВ")

У статті зроблена спроба авторів проаналізувати вірші поетичної антології "Хяку-нін іс-сю" та визначити основну тематику антології. Проаналізована структура антології. Наводяться переклади прикладів поезій, зроблені І. Шанковським та І. Бондаренком.

В статье сделана попытка авторов проанализировать стихи поэтической антологии "Хяку-нин ис-сю" и определить основную тематику антологии. Проанализирована структура антологии. Приводятся переводы примеров поэтических произведений, сделанные И. Шанковским и И. Бондаренко.

Authors of the article made an attempt to analyze the poetry of poetic anthology "Hyaku-nin is-shu" and detect its subject matter. The structure of anthology was analyzed. There are some examples of poetry which were translated by I. Shankovskii and I. Bondarenko.

Від часу виникнення писемної літератури до кінця XII ст. японська художня література пройшла два великих етапи: давній, що відобразив послідовне пояснення світу, починаючи від його виникнення і облаштування і закінчуючи історичними переказами про початок державності на ритуальному та естетичному його освоєнні; і ранньосередньовічний, що дав художнє втілення уявлень про моральні та естетичні ідеали різних верств японського суспільства.

Найдавніша поезія, молитви, міфи, початкові хроніки, написані на першому етапі, заклали основи для подальшого розвитку не тільки літератури та історіографії, але і її естетичного освоєння світу протягом багатьох століть. На першому етапі можна виявити дописемні контакти давніх японців із зовнішнім світом, їх ареальний зв'язок, а також той культурний субстрат, який на китайському ґрунті розвинувся у культовий і філософський даосизм, на корейському – в місцевий різновид шаманізму, а на японському – в протосинтоїзм, також колишній різновид шаманізму.

Японська поезія є невід'ємною частиною життя кожного японця. Переживши тисячоліття, вона не змінила своєї ідейної направленості, філософії: вона вчила жити і розуміти сенс життя, вона була людиною за родича, якому розкривалися усі таємниці. Саме завдяки поезії Японія залишилася неповторною країною, де й сьогодні вшановуються традиції старовини. Здається, що протягом усього свого існування японці любили поезію. Вони були впевнені, що всі живі істоти на землі, починаючи з маленької комахи і закінчуючи людиною, розумні і здатні переживати та хвилюватися, любити і радіти, і таким чином

для всіх нас світ однаково тлінний. "Уміє цінувати мале", – говорить японське прислів'я, а тому філософія життя японського народу – це філософія милування зовнішнім лаконізмом, за яким стоїть внутрішнє безмежжя. Саме такою і є японська поезія, що увібрала в себе не просто слова й думки письменників, а й саму душу Японії.

Мета дослідження полягає у вивченні та аналізі структури поетичної антології. У тих європейців, які вперше знайомляться з творами японських поетів VIII-XIX ст., складається враження, що протягом багатьох століть майстрів поетичного слова Японії хвилювали та надихали на творчість лише дві теми – природа і кохання. Однак це було б занадто спрощене судження й досить далека від об'єктивності оцінка дійсного стану речей у такій витонченій і делікатній сфері творчої діяльності, як поезія, а тим паче – поезія японська [3, с.88]. Це і зумовило актуальність теми нашого дослідження – тематика класичної японської поезії. Практичне значення дослідження полягає у можливості використання матеріалів дослідження у навчальному процесі вищих закладів освіти на заняттях з японської літератури.

"Хяку-нін іс-сю" (яп. 百人一首, "По одному віршу ста поетів") – це вид антології японських віршів-вака, що була укладена 1235 р. Принцип, за яким складалась ця антологія, це сто кращих віршів ста японських поетів, що жили з другої половини VII ст. до першої третини XIII ст. Ця антологія була укладена поетом Фудзіварою Тейка (1162-1241 рр.) на прохання його родича – Уцуномія Йоріцуна, що був багатим і відомим самураєм.

Уцуномія Йоріцуна побудував новий палац у місцевості Оґура і запропонував прикрасити розсувні папе-

рові перебірки сьодзі між кімнатами малюнками відомих художників тогочасної Японії, і ті малюнки повинні були супроводжуватись найкращими віршами японських поетів. Сам укладач антології Фудзіварі Тейка віддав перевагу художній цінності кожного окремого вірша перед іменем поета, який його написав.

Виняткова популярність антології "Хяку-нін іс-сю", вірші з якої знає сьогодні напам'ять чи не все доросле населення країни, сприяло знайомству її мешканців з грою в карти після появи в Японії перших європейців. Народилась нова захоплююча гра, що отримала назву "ута-гарута" ("карти-пісні") [1, с.643]. Під ута-гарута малася на увазі широко відома гра в карти за мотивами поетичної антології "По одному віршу ста поетів". Походження ж цього змагання вбачається у переробці елітарної розваги аристократів епохи Хейан (794-1185 рр.).

Учасники гри повинні були якомога швидше скласти разом дві частини одного вірша. Ці частини (відповідно – 3-й і 2-й рядки) записувались на різних картах. Перетасовану колоду карт з початковими рядками вірша тримав і читав уголос ведучий, а слухачі мусили швидко знайти продовження вірша серед карт розкладених на підлозі. Особливо популярною ця гра була в новорічну ніч [1, с.643]. Особливістю другого способу було те, що всі карти роздавались присутнім учасникам порівну, і той, у кого карти закінчувались раніше, вигравав. Якщо було занадто багато гравців, відбувалось ділення на дві команди, далі грали за тим самим принципом. Такий спосіб називався 源平 ("генпей"; з яп. букв.: "Дві ворожі партії Мінамото й Тайра"). З метою обіграти суперників, гравці вчили вірші напам'ять.

Головною строфічною формою антології "Хяку-нін іс-сю" була танка. Танка (яп. 短歌, "Коротка пісня"), — п'ятивірш, що складається із чергування п'яти- та семи-складових рядків (5-7-5-7-7). Танка виникла в японській поезії у VIII ст., досягла розквіту у IX-X ст., ставши класичною строфічною формою, тоді як інші зникли (нагаута, седока тощо), розкрила свої можливості у творчості шести безсмертних ліриків (Наріхірі, Коматі, Гендзю, Ясу-хіде, Кісена, Куронусі та ін.). Осмислення краси природи з давніх-давен стало жанротворчим чинником японської поезії. У віршах танка три перші рядки висловлюють певне почуття, переживання, тобто виражають головну думку, а четвертий і п'ятий містять думку-висновок. У танка існує чітко окреслене коло тем, серед яких природа, перебіг пір року, кохання та розлука, мандрівка. Спроможність передати в лаконічному вислові через зображення зовнішніх реалій розмаїття тонкощів почуття людини зумовила такі головні риси жанру: сконденсована образність, сугестивність, наявність підтексту. Зауважимо, що жанри японської поезії пов'язані зі своїми суто формальними ознаками набагато тісніше, ніж жанри української. Дослідник і перекладач японської лірики Іван Бондаренко вважає: "Українському поетові байдуже – співати про кохання ямбом чи хореєм... Головне для нього – описати свої почуття й примусити читача пережити те, що переживає він сам". Якщо ж про кохання писатиме японець, то він обере жанр танка, а для філософської чи пейзажної лірики – хокку [7]. Хайку (яп. 俳句) — жанр японської ліричної поезії, трирядковий неримований вірш на основі першої півстрофи танка, що складається з 17 складів (5-7-5) і відрізняється простотою поетичної мови, свободою викладу. Оригінальне японське хайку складається з 17 складів (хоча вже у Басьо зустрічаються відступи від норми складового змісту), записаних в один стовпчик. Особливими розділовими словами – кіредзі (яп. 切れ字, "ріжуче слово") – текст хайку ділиться у відношенні 2:1 –

або на 5-му складі, або на 12-му. На заході хайку уособлюють собою тривірш складової структури 5-7-5.

Класичні хайку обов'язково будуються на співвіднесенні людини (автора), його внутрішнього світу, біографії з природою, при чому природа повинна бути визначена відносно пори року – для цього в якості обов'язкового елемента тексту використовується кіго (季語; "сезонні слова"). Найчастіше розповідь ведеться в теперішньому часі: автор показує свої переживання. Дуже важливим є те, скільки рисками пишуться ієрогліфи, які стоять поряд. Якщо кількість рисок рівна, то японці вважають, що вірш хайку написаний добре. А чим більша різниця в кількості рисок у суміжних ієрогліфах – тим він гірший.

Хайку виник у Японії, в XVI ст., що було зумовлено розвитком міської культури. Існувало кілька шкіл хайку: "Кофу" — "давня школа", пов'язана з іменем Мацунаги Тейтоку, школа Нісіями Соїна, школа "Сьофу" — "до-стеменна школа", де найпомітнішою постаттю був Мацуо Басьо, котрий реформував хокку у новий жанр хайку: відтоді суб'єктивний ліризм поступився перед безпосереднім зображенням природи [8].

Ці теми, які становлять жанрову пам'ять японської поезії, упродовж усього часу її розвитку, аж до початку XXI століття, одними авторами інтерпретуються по-новому, а в деяких – приєднують інші теми та мотиви. Зокрема, її формальні й змістові елементи переходять у поезію інших країн, де отримують індивідуально-авторське, неканонічне звучання (Е.Паунд, В.К.Вільямс, Р.Бротіган у США; К.Бальмонт, В.Брюсов у Росії) [7].

Ще у 1916 р. Костянтин Бальмонт у нарисі "Японські пісні" писав: "Японська танка – прихованою своєю силою, сконцентрованими пахощами, вишуканими барвами, голосом своїх маленьких дзвіночків... промовляє до всіх п'яти чуттів людської душі. І оскільки пелюстки завжди випромінюють сяйво, вона промовляє й до шостого чуття, яке можна назвати поетичним, і, мудро залишаючи багато речей невисловленими, пробуджує сьоме чуття – духовне" [7].

Побачити велике в малому й мале у великому – першооснова поезії танка та хокку. Визначає її японський філософський концепт "こころ" ("kokoro") – серце, який єднає слова в рядку та вірші в циклі. Він перегукується з українською кордоцентричною філософією, де серце визнається місцем зустрічі зовнішнього та внутрішнього, макрокосмосу та мікрокосмосу. За П.Юркевичем, серце "може виражати, знаходити і розуміти досить своєрідно такі душевні стани, котрі за своєю ніжністю, переважаючою духовністю і життєдайністю не доступні абстрактному знанню розуму" [7].

І зворушення, і враження, й осяяння – все це елементи сердечності як різновиду душевної діяльності людини. Звідси виникають поезії, які лише після написання піддаються осмисленню – причому не тільки розумом, а й серцем. Зокрема, це стосується багатой образної системи творів, їхньої мови, яка утворює підтекст вірша, внаслідок чого читач стає співавтором поета [7].

Вважаємо доцільним навести приклад вірша-танка з антології "Хяку-нін іс-сю":

(61)

Восьмипелюстка-сакура із Нари!
Столиці давньої
Сьогодні аромат
Аж за Дев'яту Брану
Просочився!

(伊勢大輔 – Ісе-но Тайфу) [1, с.704].

Варто зазначити, що поетична антологія "Хяку-нін іс-сю" була вперше перекладена українською мовою

І. Шанковським. І. Шанковський – український літературознавець, поет і перекладач родом зі Стрия (Галичина), син Лева Шанковського. Він вивчав славистику й порівняльну літературу в Токіо. Переклад був надрукований у Мюнхені 1966 р.

Як приклад, хотілось би навести вірш перекладений І. Шанковським:

Вертаючись в село, де я зростав:
нових облич мій зір уже не знає.
Та запах пелюсток, що долітає
З-за брам твоїх, – незмінний: унаєв
він пахощі дитинства навіває!
(№35, Кі-но Цураюкі)

Темніє вечір, лагідний вітрець,
І потічок дзюркоче коло Нари,
І плюскіт богомольців... Як примари!
Купаються при храмі. Під кінець –
Здається літній сон з небес, із хмари
(№98, Дзюніі Іеака) [2, с.504].

Сама назва поетичної антології "Хяку-нін іс-сю" ("По одному віршу ста поетів") дає чітке розуміння тематичної структури цієї збірки. Були відібрані найкращі вірші ста поетів, і, як ми вже зазначали вище, на вибір віршів, що увійшли до збірки, не вплинула іменитість поетів – Кі-но Цураюкі, відбираючи вірші, керувався тільки їх художньою цінністю.

Всі вірші у збірці написані однією строфічною формою – танка [6]. Найбільшу кількість танка складено про "природу" і "любов", але якщо уважно дослідити тематику збірки, то можна знайти й вірші, написані на інші теми.

Вірші про "природу" завжди займали особливе місце у творчості японців. У японської нації є своє, унікальне ставлення до природи, японці завжди намагаються зберегти природу у її первозданній красі, в той час, як ми, європейці, намагаємось зробити так, щоб вона "відповідала" всім нашим примхам, часто завдаючи неправну шкоду навколишньому середовищу. Можливо, таке ставлення дещо зумовлене й національною релігією японців – синтоїзмом. Для прикладу наведемо декілька танка про природу з "Хяку-нін іс-сю":

(32)

В ущелині гірській
Осінній вітер
Кленовим листям річку загатив,
Знесиливши
Води потік бурхливий.
(Харуміті-но Цураюкі) [1, с.675].

(69)

Осінній буревій
З гори Мімуро
Багрянний лист зриває
І в парчу
Ріку Тацута щедро одягає.
(Ноін – Хосі) [1, с.712].

(87)

Не встигли висохти
Росинки від дощу короткого
На листячку у лісі,
Як сутінки осінні з долин
Уже туман угору підіймають.
(Дзякурен-хосі) [1, с.730].

За кількістю віршів одної тематики друге місце у збірці посідають танка про кохання з відповідним описом почуттів:

(51)

Про те,
Як палко я тебе кохаю,
Можливо, краще розповість полин,
Що на горі Ібукі
Пломеніє!
(Фуздівара-но Санеката асон) [1, с.694].

(54)

Якщо для тебе клятва "Не забуду!"
Колись, коханий,
Стане тягарем –
Той день в моїм житті
Останнім буде!
(Гідосансі-но хаха) [1, с.697].

Але крім розповсюдженої тематики кохання і природи, в "Хяку-нін іс-сю" наявна тема смерті, складність людської долі й швидкоплинності життя, наприклад:

(45)

Сумнівний кінець
Нікчемного життя!
Мабуть, ніхто
Не буде жалкувати,
Ніхто не скаже й слова співчуття!
(Кентоку Ко) [1, с.688].

(66)

Давай удвох
На долю нарікати!
Мене так само,
Сакуро гірська,
Ніхто не хоче бачити і знати [2, с.524].

(84)

Як житиму,
То, може, й ці часи
Колись згадаю з тугою у серці!
Як згадаю з любов'ю я тепер
Печаль колишню.
(Фудзівара-но Кійосукі асон) [1, с.727].

А цей вірш присвячено темі старіння:

(96)

Не цвіт вишневий
Крутить в заметілі
В саду моєму лютий буревій,
Мої літа –
В тій хуртовині білій!
(Нодо Сакі-но дайdzьо дайdzін, 1171-1244)
[2, с.531].

Підсумовуючи дослідження, можна сказати, що схожі філософсько-ліричні мотиви (мінливість людської долі, швидкоплинність життя, неминучість старості, смерті тощо) відчужаються також у багатьох віршах про природу і навіть про кохання, коли те чи інше природне явище, предмет тощо асоціюється з людською долею, почуттями, емоціями, а саме вірші: №8, 9, 23, 28, 33-35, 47, 70, 75, 78, 83, 85, 86, 93 [2, с.506].

1. Бондаренко І.П. Антологія японської класичної поезії. Танка. Ренга. (VIII—XV ст.). / Переклад з японської, коментарі, упорядкування, передмова І. Бондаренка. — К.: Факт, 2006. — 912 с. 2. Бондаренко І.П.,

Осадча Ю.В. Японська література: Хрестоматія. Том I (VII-XIII ст.) / Упорядники Бондаренко І.П., Осадча Ю.В. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2010. – 562 с. 3. Бондаренко І.П. Розкоші і злидні японської поезії: японська класична поезія в контексті світової та української літератури. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2010. – 555 с. 4. Бондаренко І.П. Антологія японської поезії. Хайку XVII – XX століть /

Пер. І.Бондаренка. – К.: Дніпро, 2002. – 368 с. 5. Іванюк Б.П. Жанрологічний словник. – Чернівці: Рута, 2001. – 91 с. 6. [http://en.wikipedia.org/wiki/Hyakunin Isshu]. 7. [http://www.bdp.org/scientific_published/akt_prob1_sl_filol-11/113.doc]. 8. [http://en.wikipedia.org/wiki/Haiku].

Надійшла до редколегії 04.10.10

М. Величко, асп.

ПАНЕГІРИК У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ АНТИЧНІЙ ТА АРАБСЬКІЙ СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРНИХ ТРАДИЦІЯХ

Проведено аналіз жанру панегирика в європейській та арабській літературах, визначено особливості використання поетичних засобів залежно від усталених традицій та історичної епохи.

Проведен анализ жанра панегирика в европейской и арабской литературах, определены особенности использования поэтических средств в зависимости от устоявшихся традиций и исторической эпохи.

This article analyzes the peculiarities of the literary panegyric genre in the European and Arabic traditions.

Останнім часом зростає інтерес наукової спільноти до арабістичних студій. Особливо актуальним видається порівняльний аналіз літературних традицій Сходу та Заходу як самобутніх, унікальних культур, які в той же час мають багато спільних рис у становленні і розвитку поетичних жанрів. У європейській традиції панегирик досяг вершини свого розквіту ще в добу античності, на території Древньої Греції та Риму. В арабській літературі панегирик, або мадх (арабський термін-відповідник), є досить старим жанром, який склався ще у доісламський період становлення арабської літератури. Тому саме ці дві історичні епохи, різні за хронологією, але рівні за силою таланту їх представників, стали об'єктом нашого дослідження.

Греки були першим народом, який дав людству філософію. На Стародавньому Сході наука всіх наук – філософія – ще не відокремилася від суміжних ідеологічних форм – релігії, науки та мистецтва. Лише давні греки зробили цей сміливий крок. Великий вплив на розвиток науки й поезії мали твори Платона та Аристотеля.

Гомерівські поеми лише віддалено нагадували жанр панегирика, не були присвячені певній особі, але героїчні битви, прославляння військових подвигів людей і богів Олімпу стали першими панегиричними мотивами в поезії, що потім протягом тисячоліть наслідувалися поетами Європи.

Авторська форма поезії довгий час ще залишалася пісенною, в тому числі й поезія стародавніх греків. Засновник ямбічної системи Архілон (VII ст. до н.е.) та лірик Симонід Кеосський (556-468 рр. до н.е.) ще в однаковій мірі вважалися як поетами, так і музикантами. Згодом, відокремлюючись від "того, що співалося", поезія довгий час виступає як єдина форма мистецтва слова. Усі провідні жанри античності, Середньовіччя і навіть епохи Відродження та класицизму (епічні поеми, трагедії, комедії, лірика) – це тексти, написані у віршованій або у близькій до віршованої формі. Відокремлення віршів із поезії відбулося за доби Відродження, а у слов'янських літературах термін "поезія" на позначення віршованої форми входить вжиток з кінця XVIII ст.

Грецька філософія й література розвивалися до III-II ст. до н.е., до підкорення греків Римом. З моменту завоювання Греції Римською імперією всі науки та література країни занепадають. У той же час стрімко розвивається римська література, яка бере за зразок еллінські твори.

У панегириках грецькі та римські поети прославляли імператора чи героя, їх подвиги, милосердя, щедрість. Але у Греції та Римі такий жанр мав значно менше поширення, оскільки поетами часто були самі патриції та вельможі, у яких не було потреби прославляти монарха чи сюзерена.

Найбільшого розквіту панегирик досяг за доби імперії, або "віку Августа". Цей період називається золотим віком римської літератури. Причина такого піднесення – поява нової форми управління державою: принципат (сенат). Правителем імперії проголосили Октавіана і назвали Августом (близьким до бога). До цього часу, у період громадянської війни, панегириків не писали, під час занепаду держави цей жанр також не користувався попитом.

Панегиричні твори писали такі поети як Вергілій, Гораций, Овідій. Їх панегирики прославляли Августа і державу, битви, у яких Август переміг, але написані вони не за певним каноном, а віршами, їх поетичні засоби не наслідуються так чітко, як ми це простежуємо у творах арабських поетів.

Вергілій для прославляння імператора Августа використовує не малу поетичну форму – вірш-панегирик – , а велику форму – поему. В "Енеїді" наявна величезна кількість міфів і міфологічних образів. Деякі художні засоби Вергілій запозичив у Гомера: двоплановість, поширені порівняння, протиставлення. У поемі Вергілія налічується 120 порівнянь, у тому числі й запозичених: Меркурій порівнюється з чайкою, град стріл – з хмарою, Енея автор порівнює з могутнім звіром, його краса порівнюється з Аполлоном:

...Та серед усіх сам Еней найпишніший...

Мов Аполлон, що додому з зимівлі з-над Ксанту вертає... [7, с.604]

У "бойових" епізодах порівняння підкреслюють звичайну для героїв жорстокість:

Трупами ціле поле так вождь засіває дарданський
В шалі своєму, мов струмінь гірський, мов та чорна буря! [7, с.605]

Панегирики Горация відрізняються від панегиричних тем Вергілія тим, що вони позбавлені пафосних висловів, містять гіперболи, порівняння, епітети, які підкреслюють аристократичне походження Августа. Похвали, які поет розсилає імператору в офіційних одах-панегириках, настільки улесливі, що Август стає рівним міфологічним богам і героям:

Юпітер – вірим, чуючи грім його, -

На небі править. Тут – буде Август нам

За бога сущого, як тільки

Персів жорстоких здолає і бритів [7, с.626].

В українській літературі панегирик з'явився наприкінці XVI ст. ("Просфонема", 1591). Серед видатних поетів-панегиристів ми можемо назвати Григорія Бутовича, Івана Величковського, Феофана Прокоповича. Після доби бароко цей жанр занепадає, проте він знайшов для себе сприятливий мікроклімат у Росії, а потім у СРСР (від М. Ломоносова і до В. Маяковського).

© Величко М., 2011

Стародавня усна ліро-епічна традиція арабів пов'язана з обрядово-магічною практикою бедуїнських племен, в яких поет займав центральне місце: йому приписувалася здатність творити магічні заклинання, знаходити у пустелі джерела води; поет був "історіографом племені, захисником його честі в міжплеменних збірках, хранителем законів і обрядів" [6, с.125]. Кожен воїн, який вступав у поєдинок з ворогом, виголошував "богатырське звеличення" – вірш, у якому хвалив свою хоробрість та інші бедуїнські чесноти, проклинав ворога, а його супротивник відповідав йому тим же, часто зберігаючи той самий поетичний розмір і риму.

Ці звеличення, а також оплакування – траурні пісні – в яких родичі, головним чином жінки, оплакували загиблого воїна, перелічуючи його перемоги і закликаючи до помсти, були, напевне, найдавнішими поетичними жанрами.

З VII ст., після прийняття ісламу й утворення Арабського халіфату стрімко розвивається поетична творчість, і особливо такий жанр як мадх (панегірик). Особливості мадха вивчали Кудам Ібн Джафар, Ібн Рашик, Ібн Кутайба, Р. Блашер, І.Ю. Крачковський, А. Перес.

Зокрема Кудам Ібн Джафар, середньовічний арабський літературознавець, писав, що у панегірику повинні возвеличуватися лише моральні якості людини, оскільки саме вони й роблять їй честь. Не можна оспівувати фізичні якості або аристократичне походження людини, досягнення її предків, оскільки особистої заслуги у цьому немає. Поет повинен оспівувати власну доброчесність і вчинки свого мецената. Кудам визначає чотири чесноти, які повинен возвеличувати мадх: розум, хоробрість, справедливість і доброчесність.

Панегірик мав бути написаний у залежності від того, ким є та особа, яку оспівують, яка її посада, яким ремеслом займається, який спосіб життя веде – ослий чи кочовий. Вищий ранг панегірика – прославляння царів. Їх необхідно було порівнювати із сонцем, морем, дощем. Поет мав перебільшувати їх якості, не зупиняючись ні перед чим.

У панегіриках на честь державних діячів (міністрів, чиновників) оспівувався їх розум, інтуїція, швидке виконання прийнятих рішень.

Причина суворого канону пояснюється тим, що вся класична поезія залежала від мецената або писалася на замовлення з огляду на соціально-економічні обставини. Стереотипність панегіриків давала можливість зачитувати один і той самий панегірик різним адресатам.

Унаслідок взаємодії арабської культури та культур підкорених народів, особливо персів, змінюється зовнішній вигляд завойовників, їх інтереси й смаки. Ці зміни знаходять своє відображення і в поезії. Різноманітнішими стають художні засоби, більшає фантазії та живої поетичного уявлення.

Представниками "золотого віку" арабської поезії, придворними панегіристами, були такі поети як Башшар, Ібн Бурд і Абу Нувас (перси за походженням). В панегіриках авторів IX ст. важливе значення мали героїчні мотиви. Абу Таммам, грек-християнин, який прийняв іслам, придворний панегірист аббасидських халіфів прославляв могутність арабо-мусульманського війська, його перемоги над візантійцями і оспівував чесноти своїх покровителів – хоробрість і щедрість. У панегірику "Звістку, яку приніс..." описується взяття візантійської фортеці Апорія у 838 р. халіфом аль-Мутаситом, сином Гарун ар-Рашида. Поет використовує традиційні для панегірика поетичні засоби: гіперболу ("Ти зірка всіх халіфів"); ("І Аллаха самого виконавець волі ти..."), порівняння ("Він, як грізний шторм, у здригання привів стан язичницьких дружин...") [6, с.122].

Найвідоміший поет X ст. – аль-Мутанаббі, син бідного мешканця Куфи. Більшість віршів поета – панегірики високопоставленим особам, написані у традиційній формі з використанням арабської поетичної техніки. Аль-Мутанаббі жив при дворі хамданідського еміра Алеппо Сайфа ад-Давла (роки правління – 944-967). За цей час він написав близько 30 панегіричних касид, у яких вихваляв еміра.

Перший бейт (дворядок) касиди – любовний зачин (насиб): "Моє серце палає через того, чиє серце холодне мов камінь, чиє ставлення до мене зранило моє тіло..." [6, с.185]. Читач сприймає насіб як звернення поета до коханої жінки. Однак вже у другому бейті розкривається ім'я особи, до якої звертається поет: "Чому я буду приховувати любов, яка висушила моє тіло, в той час коли численні лицеміри демонструють показну любов до Сайфа ад-Дауля?" [6, с.199].

Аль-Мутанаббі прославляє Сайфа ад-Дауля як монарха-воїна: "Ти взяв на себе обов'язок, який не беруть інші: не давати ворогам сховатися від тебе ні в долині, ні за високою горою..." [6, с.233]. Поет не зупиняється на портретній характеристиці монарха, щоб швидше перейти до важливішої для нього теми, відносно типу "звеличуваній – звеличувач": "О найсправедливіший серед людей, та тільки не у ставленні до мене, з тобою моє прохання, ти мій покровитель і мій суддя" [5, с.385].

Особливість панегіриків аль-Мутанаббі у тому, що він звеличує не лише свого покровителя, а й самого себе: "Я людина, знання якої побачить і сліпий, слово якого почує навіть глухий" [5, с.148].

До середини XIII ст. араби володіли Андалузією (саме так вони називали Іспанію). Найвищого розквіту культура Андалузії досягла у XI-XII ст. У перші роки завоювання андалузська поезія мало чим відрізнялася від поезії східних областей халіфату. У традиційних касидах-панегіриках поети прославляли подвиги арабів-завойовників. Суворе дотримання правил – домінуюча риса всієї арабської поезії. Своєрідність, як індивідуальна, так і регіональна, проявляється лише "всередині" канону, в його жорстких рамках. Тематична і стилістична оригінальність прослідковується в андалузській поезії лише з XI ст., у мові відчувається більше свободи й образності.

Ібн Замрак не лише звеличує одне з найкрасивіших міст Андалузії, але й оспівує еміра, правителя Гренади. Творчість андалузських поетів хоч і була тісно пов'язана з арабською поетичною традицією, але містила багато новацій, зумовлених відмінностями у природі та соціальними умовами життя. Іспанія мала чудові краєвиди, що так контрастували з суворістю арабської пустелі, прекрасні рукотворні сади, парки, алеї, озера і фонтани. Андалузці прагнули створити на своїй батьківщині рай і досягли неабияких успіхів у цьому. Ібн Хафаджа оспівує свою Андалузію у таких рядках:

فما الفمام الا من الغلط يا اهل اندلس شدوا رحالكم
الشوب ينسل من اطراف واء شوب الجزيرة منسولا من الوسط
من جاور الشر لا يا من عوافبه كيف الحياة مع الحيات في سفت

О, народ Андалузії, який щасливий ти!
Вода, садів прохолода, ріки і дерева,
Рай земний, лиш ти володієш ним,
Скажи мені: вибирай, – але я вибір зробив

Придворні панегіристи поступово замінюються мандрівними поетами, які свої твори виконували на вулицях і площах міст. Такими мандрівним поетом був Ібн Кузман, який оспівував героїчне минуле, але з'явилося і нове у касиді – звернення до слухачів з проханням про винагороду.

Отже, у процесі дослідження здійснено порівняльний аналіз історичних умов виникнення і становлення жанрів європейського панегірика й арабського мадха, особливостей використання поетичних засобів різними авторами, які жили у різні історичні епохи. Між згадуваними жанрами є багато спільного. Тематика творів – прославлення правителів держав, полководців, міністрів славетних державних діячів; оспівування краси великих міст, природи країни; звеличування народу, воїнів, які отримали перемогу над ворогом, при чому називались реальні події та імена. Структура європейського панегірика і мадха досить чітка, включає вступ (до кого звертається автор), основна частина (розгорнута характеристика героя) та заключна частина, у якій автор прославляє себе як поета, свою діяльність та висміює недругів.

Арабські поети суворо дотримувалися традицій написання творів даного жанру, яка сягала далекого минулого – часів арабів-кочовиків; європейський панегірик, у свою чергу, не визнавав ніяких чітких канонів.

Часто ми зустрічаємо у панегіриках Стародавньої Греції та Риму не чітко визначений вірш, як у арабських поетів, а лише панегіричні мотиви, вплетені у певний сюжет, який може бути навіть описом природи чи життя селян. Європейські поети створювали великі поеми, у яких чітко просліджуються панегіричні мотиви – про-

славляння імператорів, полководців, героїчні подвиги народу; завжди описували небесну красу та божественне походження імператорів.

У жанрі мадха арабські поети, відповідно до усталених традицій, не оспівували фізичні характеристики та походження особи, яку звеличували.

Отже, жанр панегірика в арабській та європейській літературах мають багато спільного, а різниця у їх написанні залежала від існуючих традицій, суспільного положення поета та від вимог суспільної свідомості.

1. Аверинцев С. С. Риторика как подход к обобщению действительности // Поэтика древнегреческой литературы. М., 1981; 2. 'Аскары, ал-Диван ал-ма'ани. Т. 1–2. Каир, 1933; 3. 'Аскары, ал-Китаб ас-сина'тайн. 2-е изд. Каир, 1971; 4. Бади'и, ал-Ас-Субх ал-мунабб'и 'ан хайсийат ал-Мутанабб'и. Каир, 1963; 5. Куделин А. Б. Классическая арабо-испанская поэзия (конец X — середина XII в.). М., 1973; 6. Куделин А. Б. Средневековая арабская поэтика (вторая половина VIII–XI вв.). М., 1983; 7. Пашенко В. И., Пашенко Н. И. Античная литература. К; Либідь 2004; 8. Тронский И. М. История античной литературы М; Высшая школа 1983г; 9. Фильштинский И. М. История арабской литературы. V — начало X века. М., 1985; 10. Шидфар Б. Я. Образная система арабской классической литературы (VI—XII вв.). М., 1974; 11. Blachère R. La vie et l'oeuvre du poète-épistolier andalou Ibn Darrag al-Qastali// Hespéris. T. XVI (1933). P., 99—121; 12. Blachère R. Un Poète du IVe siècle de l'Hégire (X siècle de J.-C.): Abou t-Tayyib al-Motanabbi (Essai d'Histoire littéraire). P., 1935.

Надійшла до редколегії 02.06.10

О. Козоріз, асист., М. Завістовська, студ.

ОСОБЛИВОСТІ САТИРИЧНОГО ЗМАЛЮВАННЯ ХУДОЖНЬОЇ ДІЙНОСТІ У РОМАНІ ЛАО ШЕ "ЗАПИСКИ ПРО КОТЯЧЕ МІСТО"

У статті проаналізовано особливості сатиричного змалювання художньої дійсності та літературні прийоми, які Лао Ше використовує у своєму романі "Записки про Котяче місто". Також розглядається вплив європейської літератури на формування творчої манери письменника.

В статье проанализированы особенности сатирического изображения художественной действительности и литературные приёмы, которые Лао Шэ использует в своём романе "Записки о Кошачьем городе". Также рассматривается влияние европейской литературы на формирование творческой манеры писателя.

In the article there have been analyzed special satirical means of describing reality and literary techniques used by Lao She in his novel "Notes on Cat City". Also, great attention is devoted to the influence of European literature to formation of the writer's creation manner.

Художня література – це один із засобів пізнання людини, потужний інструмент впливу на дійсність. Твір, написаний геніальним письменником, відіграє величезну суспільно-політичну, виховну і пізнавальну роль, оскільки віддзеркалює життя в усіх його виявах, формує розум людини, її волю і психіку, її почуття і характер, формує світогляд. На думку Стендаля, художня творчість існує для того, щоб служити народові [8, с.496]. Поки існуватиме особистість, яка говорить, працює, просто живе згідно зі своїм власним розумінням, поміляючись або здійснюючи героїчні вчинки, матиме власні, притаманні саме їй звички, доти письменнику буде про що писати.

Літературна творчість – це складний процес, адже письменник узагальнює різні життєві ситуації, продумує образи і при цьому демонструє своє особисте ставлення до подій чи явищ. Особливу роль у цьому процесі відведено письменникам-сатирикам, які не можуть бути людьми байдужими, бо надто гостро сприймають дійсність. Їх покликання – викривати і засуджувати зло, як би воно не маскувалося, а така діяльність вимагає мужності, сили думки, розвинутого почуття справедливості. Зазвичай вони обирають для змалювання життя сатиру як специфічний засіб художнього відображення дійсності, який розкриває її як щось неправильне та недолуге за допомогою сарказму, іронії, гротеску, алегорії, гіперболи, пародії; як особливо гостру і дошкульну форму комедійної, тобто емоційно-естетичної критики [11, с.307]. Специфіка сатири в тому, що вона розкриває негативні або ганебні явища, здійснюючи це засо-

бами особливого комічного закону, де обурення становить єдність із комічним викриттям, а те, що викривають, показується як нормальне, щоб потім виявити через смішне, що ця норма – тільки видимість, за якою ховається зло [6, с.370].

Особливо бурхливий розвиток сатири у європейській літературі припадає на XVIII–XX ст. Саме в цей період з'являються такі визначні майстри сатиричної літератури, як Рабле, Свифт, Салтиков-Шедрін, Франс, Булгаков та ін. Саме ці письменники з притаманними їм індивідуальними особливостями створювали тип суспільно-політичної сатири, в якій заперечували соціальну дійсність своєї епохи.

Китайська література також має своїх представників у сатиричному жанрі. Перші твори викривального характеру починають з'являтися ще за епохи Тан, особливої популярності набувають памфлети й афоризми. Однією з перших сатиричних спроб можна вважати новелу Шень Цзіцзі "Чарівна подушка", де розвивається даоський мотив "віщого сну", відомий з життя монаха Люй Дунбіня. Головна ідея – це відмова від гонити за почестями і багатством, від служби імператору, тобто від усіх засад успіху у тогочасному китайському суспільстві. З проповіддю даоських поглядів тут поєднується розвінчання принципу кар'єризму конфуціанців. На тому ж мотиві "сну" будується і новела Лі Гунцзо "Правитель Наньке" – пародія на двір імператора.

Інший вид прози – афоризм – відомий за "Зібранням" Лі Шан-ін, який створив сотні афоризмів, лаконізмом і відточеністю схожих на прислів'я, а гумором – на анекдот.

© Козоріз О., Завістовська М., 2011

Першим значним твором китайської літератури в жанрі реалістичної соціальної сатири прийнято вважати "Неофіційну історію конфуціанців" – китайський роман, написаний У Цзінцзи. Книга описує повсякденне життя освіченого класу: випадкові заробітки, зіткнення з представниками різних соціальних верств, заплутані сімейні зв'язки, корумпованість чиновників, події на державних іспитах. Дія роману з цензурних міркувань формально віднесена до епохи правління останньої національної династії Мін і охоплює період з 1487 по 1595 роки, але фактично в романі відображений час самого У Цзінцзи – державне життя епохи Цін [10]. Літературознавці визначали "аморфність" сюжетної лінії "Неофіційної історії конфуціанців", адже лінійний причинно-наслідковий зв'язок подій у творі майже відсутній, епізоди розміщені поруч ніби випадково, а кожен розділ фокусує увагу читача на якомусь одному персонажі або одній соціальній групі, які у наступному розділі відступають на задній план або взагалі сходять зі сцени.

Таким чином, китайська сатирична традиція була сформована вже давно. У глибинах китайського народу іронія і сатира існували як спосіб оцінки життєвих реалій, прикрих за своєю суттю, але таких, які б не призвели до занадто сильного покарання за висловлену щодо них іронію. Проте китайські письменники-сатирики і їхня творчість залишилися невідомими для світової літератури, адже їхня сатира занадто сильно відрізнялася від європейського розуміння цього поняття.

Перша декада ХХ ст. для Китаю є надзвичайно складним періодом змін та перетворень. Ці зміни відбувалися в усіх галузях життя: у політиці країни починається переворот, запроваджуються реформи, які кардинально впливають на націю, формуючи інший світогляд. Китай намагається відійти від традиційного суспільного устрою та застарілих переконань. Кардинальні перетворення відбуваються й у культурі. Тогочасна китайська література демонструє революційні ідеї, адже саме в цей час на неї починають впливати західні літературні зразки. На хвилі цих змін з'являється ціла плеяда письменників, що визначили обличчя нової китайської літератури і зробили значний внесок у скарбницю світової літератури [13, с.82-83].

Лао Ше серед них є однією з найяскравіших постатей, адже його творчості притаманний особливий свіжий індивідуальний стиль, не схожий на роботи його співвітчизників. Письменник дотримувався своїх стійких поглядів на життя, мав певне відсторонення від палких політичних подій, принципово не брав участі у численних політичних партіях й організаціях, не підтримував жодних літературних угруповань, що діяли у той час на території Китаю. Також він довго прожив в Європі, що й вплинуло на його роботи [12, с.102].

1933 р. Лао Ше створює роман "Записки про Котяче місто", який і досі читається так, ніби його написав наш сучасник. Написанню книги передувало розчарування автора воєнними та політичними невдачами країни [14, с.60-61]. Письменник у своїй роботі відображає дійсність, розкриваючи її як щось нереальне та неправдиве. Він бажає продемонструвати суспільству дійсний стан речей. Для цього автор обирає сатиру як найкращий засіб суспільної боротьби, детально і правдиво відтворює свої враження від предмета, грає роль добре відполірованого скла, що відображає дійсність. Лао Ше у "Записках про Котяче місто" надав китайській сатирі принципово нового вигляду, його сатира зовсім не китайського типу. На його твір вплинула західна літературна сатирична традиція, де дійсність зображується алегорично, через відтворення людських характерів та взаємин в образах тварин, предметів, явищ природи та

фантазмагорично, через фантастичні уявлення, нереальність, дивні видіння, а до цих засобів найчастіше зверталися європейські письменники.

Чудові приклади фантазмагорії ми бачимо у Гофмана, який у своїх казках поєднував реальність з найнеймовірнішою фантазією, та дивний витвір уяви Льюїса Керролла, який створив роман "Аліса в країні чудес", де описав вигаданий світ, населив його фантастичними образами та вдихнув у них життя.

Російський письменник Салтиков-Шедрін обрав інший спосіб дослідження дійсності. Він написав цикл казок, у яких нищівно критикував правлячі кола, аналізував поведінку та психологію представників усіх верств російського суспільства, розмірковував над питаннями моралі й моральності. У "Казках", більшість з яких написано з 1883 по 1886 рік, глибокий розвиток отримав алегоричний прийом зближення людських рис з рисами тварин. Так чи інакше, всі "Казки" описували "порядок речей", який панував у державі та суспільстві. Постійним прийомом у сатирі Салтикова-Шедріна є гротеск, основною соціально-політичною мішенню якого було самодержавство та існуюча реальність, в якій давно була втрачена етична норма [7, с.9-10].

Згадуючи про письменників-сатириків, які залишили яскравий слід у світовому літературному процесі, не можна обійти увагою Михайла Булгакова, який був одним з перших, хто описав потворність "нового життя", контрасти, характерні для постреволюційної країни. Його сатиричні твори "Пригоди Чичикова", "Дияволиада", "Собаче серце" народжені фантазією і реальною дійсністю. Письменник показав себе блискучим послідовником Гоголя і Салтикова-Шедріна, але об'єкт сатири Булгакова – соціальна політика та соціальна психологія. Перша частина всесвітньо відомого роману "Майстер і Маргарита" – це сатирична фантазмагорія. Твір майже реалістичний, незважаючи на те, що фантастика тут починається з перших же сторінок – з появи диявола в Москві і схрещення епох, розділених двома тисячоліттями.

"Острів пінгвінів" Анатолія Франса – ще один з найцікавіших зразків європейської сатиричної літератури початку ХХ ст., адже є витонченою пародією на французьку історію. В "Острові пінгвінів" короткозорий абат Маель помилково прийняв пінгвінів за людей і охрестив їх, що створило купу проблем на небесах і на землі. У притаманній саме йому сатиричній манері Франс описує виникнення приватної власності і держави, появу першої королівської династії, середньовіччя і Відродження, розкриває недосконалість людської натури, моральне падіння та потворність суспільного життя, але у свою критику він вносить особливу філософську споглядальність і безтурботність, зіріту почуттям любові до слабкості людства.

Особливо часто "Записки про Котяче місто" порівнюють саме з "Островом пінгвінів", адже в обох творах автори, користуючись такими методами як алегорія, фантазмагорія та гротеск, через детальний опис життя вигаданих народів та фантазмагоричних суспільств зображують недоліки й вади реальних народів і суспільств, звертаються до їхньої історії.

Використовуючи західні концепції змалювання художньої дійсності, Лао Ше створив новаторський для китайської літератури твір, написаний у європейській манері, яка мала принципову відмінність від класичної китайської сатири. Безумовно, це є свідченням того, що на автора "Записок про Котяче місто" впливали найкращі зразки західних сатиричних творів.

Після повернення на батьківщину з Європи Лао Ше застав країну, яка конче потребувала перетворень. Відоме давнє китайське прокляття "Щоб ти жив у період

змін!" найбільш точно передавало стан речей. Письменник розумів всю небезпеку ситуації, яка склалася у Китаї в першій половині XX ст., адже розпочаті реформи внаслідок хибних дій тогочасного китайського уряду, зазвичай, не призводили до позитивних перетворень. Його бентежив такий стан речей, йому було болісно дивитися на наляканих та пасивних громадян.

Розчарувавшись у політичному та соціальному становищі країни, письменник створює твір-критику на тогочасне китайське суспільство – "Записки про котяче місто" [14, с.61]. Лао Ше хвилювала доля народу, тому він пристрасно шукав відповідь на питання "що робити?" У книзі "Старий віл, зламаний віз" у розділі про роботу над "Записками про Котяче місто" автор зізнався у тому, що у нього, як і у більшості сатириків, не було позитивних концепцій і пропозицій, і що він не підходив на роль ідейних керівників народу. Його любов до людей виразилась у тому, щоб "одним ударом" оголити вади суспільства, виявити їхнє коріння [5]. І незважаючи на те, що письменник вважав свій роман не надто вдалою спробою пробудити співвітчизників, саме у цьому завданні він досягнув поставленої мети, а його книга залишилася одним з найбільш величких та гуманістичних творів у китайському літературному процесі.

"Записки про Котяче місто" – єдиний роман у китайській літературі, який визначається як класичний зразок роману-антиутопії. Якщо утопію зазвичай пишуть у мирний час існування країни, то антиутопію – у період змін, який і переживав Китай на початку XX ст. В антиутопіях зображаються вигадані суспільства, які в одному разі не можуть вважатися ідеальними, не захоплюють, а обурюють. Для таких творів характерний мотив застереження, їм властивий тверезий, раціональний погляд на утопічні ідеали, вони пов'язані з реальним життям, тому завжди будуються на гострому конфлікті, мають драматичний напружений сюжет, яскраві образи героїв. Антиутопії полемізують з утопічними ідеалами, використовують фантастику для критики справжнього світу, виявлення його нелогічності та абсурдності [6, с.29-30].

Соціальна сатира сконцентрована на зображенні подій з життя суспільства, тому змалювання індивідуальних рис персонажів тут обмежене, широко застосовується фантастичне припущення. Таким чином, у жанрах сатиричного роману, антиутопії або памфлету, протистоять один одному можуть філософські системи й суспільні ідеології. У таких творах найчастіше присутній герой-спостерігач, увага якого переміщається з предмета на предмет і формує сюжет, як правило, ілюзорний, майже казковий. Герой може відвідувати неіснуючі країни, щоб стороннім поглядом оглянути тамтешні умови життя і несподівано зрозуміти їх безглуздя. Чим універсальніші питання ставить у творі автор, тим фантастичнішими виявляються маршрути героя-спостерігача, який інколи вільно подорожує у просторі й часі [1, с.208-209].

"Записки про Котяче місто" – соціальна сатира, оскільки цей жанр якнайкраще допомагає письменнику шляхом висміювання та засудження створеного ним світу продемонструвати реальну небезпеку, яка може очікувати на його співвітчизників. Лао Ше у романі створив фантазмагоричний образ Котячої країни, яка переживає період занепаду. Розуміння тогочасного китайського суспільства письменник за допомогою художніх засобів та прийомів передав через образи людей-кішок, які живуть у Котячому місті на Марсі. Лао Ше зображає цілу низку образів, які демонструють моральну руйнацію китайської нації та її керівників.

Так яким же бачив тогочасне китайське суспільство Лао Ше?

Описуючи Котяче суспільство, автор, думки якого у творі озвучує Оповідач, ставить найголовніше питання, яке і розкриває суть "Записок про котяче місто": чи бути китайській нації як такій взагалі? Основною проблемою китайського народу і влади була відсутність потенції до розвитку, адже китайське суспільство надто погрузло у старому устрої, прихід нової влади нічого не змінив, найбільш характерними для китайської нації були конформізм та пристосуванство. І державний мужі, і правляча верхівка, і простий народ демонстрували повну нездатність мислити та знаходити нові способи й можливості для розвитку країни.

Культурне та освітнє життя Котячого міста повністю занедбане. Мешканців не хвилює нічого, крім розпусти і наживи, їм байдуже до моральних та духовних цінностей. "Занепад нашої системи освіти викликаний втратою людяності. Навіть на початку знайомства з новими науками вони знадобилися тільки для наживи, для створення якихось цінних дрібничок, а не для пізнання істин, які можна передати нащадкам. Такий погляд на освіту позбавив вихователів головного – обов'язку виховувати, розвивати в учнях здатність до самостійного мислення" [4].

Опис культурного життя у творі – це віддзеркалення ситуації в реальному житті Китаю, системної відсталості освіти і політики, а також пристосованості всіх верств населення до такого стану речей. Неспокійна політична ситуація у країні змусила людей забути про свій культурний рівень, а це глибоко зачепило Лао Ше.

Кожен народ, кожна нація у різні періоди свого існування проходить певні етапи становлення. Не останнє місце у цьому становленні займає процес формування духовної культури громадян.

Повернувшись на батьківщину, Лао Ше споглядав картину духовного виродження й занепаду суспільства [14, с.61]. Думки письменника після повернення до Китаю найбільш точно передані у творі словами Оповідача, який описував перші враження від Котячого міста: "Тільки-но я побачив місто, як чомусь вирішив, що ця цивілізація повинна скоро загинути. Можна врятувати окрему людину, але не місто. Здається, ніби караючий перст долі нависає і над поганими, і над хорошими його мешканцями. Цей караючий перст я побачив і над галасливими та метушливими мешканцями Котячого міста – скоро від них залишиться лише порох і попіл!" [4].

Особливу роль у романі відведено іноземцям, адже вони є одночасно прокляттям та підтримкою Котячої країни. У соціально-економічному розвитку Китаю початку XX ст. вагому роль відігравали іноземні капіталовкладення, без підтримки яких економіка зазнала б відчутних збитків. Ще у першій половині XIX ст. Китай сам міг забезпечувати себе всім необхідним і отримувати прибуток від торгівлі всередині країни, імпорт іноземних товарів був просто непотрібний, а діяльність іноземних торговців суворо регулювалась, а вже у другій половині цього століття іноземний капітал починає експансію, поступово проникаючи на китайський ринок за допомогою опіуму, продаж та популяризація якого врешті призвела до краху благополучної економічної ситуації [2, с.297-301]. Залежна від іноземців країна опинилася на межі загибелі.

Лао Ше болісно сприймає таку тотальну залежність від іноземного впливу і неспроможність керівників самостійно вести справи у власній країні. Це також знаходить відображення у творі: "На нашій планеті недоліки військової сили ніколи не були причиною ослаблення міжнародного авторитету. Головною причиною зазвичай стає втрата гідності і честі. З такою державою ніхто не бажає співпрацювати. Хоча на Марсі ще чимало слабких держав, вони не втратили повагу сусідів. Адже слабкість породжується різними причинами: географічне положен-

ня, стихійні лиха – все відіграє роль. Але жодна з цих держав не втратила власної гідності, – це залежить від самих мешканців" [4]. На думку Оповідача, найголовнішою причиною зневаги іноземців до мешканців Котячого міста є те, що Люди-кішки втратили свою честь та гідність. Плазування перед іншими було нормальним явищем для них. Хоч іноземці визнають і свою провину в ослабленні Котячої держави, та все ж більше відповідальності лежить на плечах її мешканців. Так і в Китаї у 20-30-х рр. XX ст., уряд країни займався і внутрішніми сварками, і йшов на поступки іноземним загарбанням, замість того щоб разом об'єднатися і протистояти ним.

У Котячій державі кожен аспект суспільного життя – культурний, політичний, економічний – є занедбаним, і автор в образі Оповідача знає головну причину такої ситуації: "Дурість – наша головна біда, тому що ми зазвичай наслідуюмо інших, робимо вигляд ніби все знаємо й розуміємо, а насправді не знаємо і не розуміємо нічого. Якщо погано організовані економіка, політика, освіта, армія можуть знищити державу, то масова дурість здатна знищити всю націю, бо дурнів просто зневажають. Захопивши нашу країну, ворог повністю знищить нас, і ніхто з сусідів не обуриться" [4].

Письменник прекрасно усвідомлював, яка загроза насувалася на Китай, та закликав своїх співвітчизників зрозуміти серйозність ситуації. Епізод нападу на Котяче місто та страта всіх його мешканців – це застереження для громадян країни і для її правлячої верхівки, притаманне антиутопічним творам. Лао Ше спонукав їх до активних дій. Він сподівався, що шляхом засудження і відображення потворного майбутнього суспільства розбудить його совість.

На Котяче місто чекав жаклиний фінал – знищення міста і його мешканців: "У світі онімїла ще одна культура, яка більше ніколи не відродиться. Її останнім криком стала пісня свободі, яка була виконана запізно. Душа цієї культури може потрапити тільки у пекло, тому що саме її існування було чорною плямою на сторінці історії" [4].

Одного з найцікавіших образів твору – Оповідача – створено Лао Ше у кращих традиціях соціальної сатири. Оповідач – це китаєць, який висадився на Марсі та потрапив у невідому йому країну. Але, якщо ми поміркуємо над символікою, то розуміємо, що цей образ – сам автор, який почувається у рідному Китаї, ніби прибулець. Він постійно перебуває у протиріччї із самим собою, балансує на межі, намагаючись не нав'язувати власну думку, а зайняти об'єктивну позицію дослідника нації і дати читачу можливість уявляти, думати та робити власні висновки. У "Записках про Котяче місто" автор намагається стати іноземним прибульцем, як Оповідач, який просто займається спогляданням подій, ніби спостерігає за розвитком якоїсь трагічної п'єси, але у чужій країні на Марсі щиро сподівається, що Котяче суспільство заради виживання усвідомить необхідність поступу до прогресу.

Лао Ше ніби бореться сам з собою, намагаючись віднайти власну особистість, адже після повернення з-за кордону він не впізнав свою країну, все здалося йому чужим, та незважаючи на це, він вболіває за Батьківщину, щиро бажає змін. Він спостерігає руйнацію китайської держави, намагається відкрити очі китайському народу, допомогти віднайти шлях, знайти вихід. Письменник шукає відповідь на питання "що робити?" у творі саме через те, що чітко усвідомлює необхідність змінити середовище, змінити життя, адже проблема полягає в тому, що суспільство творять люди, впливаючи та структуруючи його за власними уподобаннями. Людина творить суспільство, але сама сформована в його умовах. Глибинні зміни в людській свідомості не можна відкладати на потім. Необхідно формувати сус-

пільні цінності: патріотизм, свободу і відповідальність, повагу до закону, людську гідність і віру в свої сили [3].

У "Записках про котяче місто" чітко простежується, які саме проблеми китайського суспільства бентежили автора, що саме він вважав найбільш небезпечним і неприйнятним для цивілізованого соціуму, а саме: нездатність громадян мислити самостійно; плазування перед іноземцями та бездумне звеличення їх; розпуста; надання переваги насиллю як засобу вирішення проблем; пристосуванство; зрада лідерами інтересів народу; неосвіченість та невігластво; профанація культури, виховання, освіти, просвіти; розпродаж національного надбання за кордон; непотрібність науки владі; бюрократичний егоїзм; відчуження народу від політики, влади, культури; бездуховність, безідейність; втрата важливості праці у житті суспільства; надмірна довірливість, наївність народу.

Гуманістична творчість Лао Ше давно вже перетнула національні кордони і завоювала міжнародне визнання. Роль письменника у створенні сучасного китайського роману й оповідання надзвичайно велика – він належить до покоління художників, які слідом за Лу Сінем прокладали в китайській літературі нові шляхи, освоювали справді життєвий матеріал, опановували демократичні літературні форми. У його романах, повістях, оповіданнях і п'єсах зображена ціла історична епоха падіння старого і виникнення нового устрою життя багатомільйонної країни [9].

"Записки про Котяче місто" – твір досить неоднозначний, суперечливий і багатограний. Адже літературознавці навіть не можуть чітко визначити жанр цього твору: доводилося читати про те, що це філософський, сатиричний або фантастичний роман, а деякі дослідники взагалі відносять його до жанру дитячих казок. Проте цей роман є яскравим зразком сатиричної літератури, де автор, змальовуючи дійсність у алегоричній та фантастичній формі, жорстко критикує політичну та соціальну ситуацію Китаю XX ст.

"Записки про котяче місто" – це один із шедеврів китайської літератури, який пережив свій час і не втратив актуальності донині, адже висвітлює ті проблеми, які переживає на певному етапі свого розвитку кожна країна. Цей твір є хорошим застереженням тим державам, які розбудовують власне громадянське суспільство і перебувають у пошуку шляхів його розвитку. Недаремно в анотації до роману йдеться: "У цьому творі, близькому за духом до "Історії одного міста" Салтикова-Щедріна чи "Острова пінгвінів" А. Франса, автор дотепно зобразив державні установи, армію, систему господарства й освіти, схоластичну науку, офіційне мистецтво, які ґрунтуються на порядках, хоча й згубних для країни, але, на жаль, досить живучих.

1. Бандура О.М. Теорія літератури. Посібник для вчителів. – К., 1969;
2. История Китая / Под ред. А.В. Меликсетова. – М., 2002; 3. Колодій А. Ми не "маса", а суспільство особистостей. Думки після "круглого столу" // "Високий замок". – 2003. – 20 жовт.; 4. Лао Ше. "Записки о Кошачьем городе" – "Библиотека современной фантастики", т.23. Пер. с кит. – Семанов В.И.; http://lib.ru/INPROZ/SHE/cat_town.txt; 5. Лао Ше. "Старый вол, разбитая повозка". – М.: Прогресс, 1981. <http://mx.esc.ru/~assur/ocr/she/she5.htm>;
6. Литературный энциклопедический словарь. /Под общ. ред. В.М. Коженикова и П.А. Николаева М., "Советская энциклопедия", 1987; 7. Покусаева Е.И. Шедевр социальной сатиры // Салтыков – Щедрин М. Е. Господа Головлевы. – М., 1978; 8. Стендаль. Красное и Черное. – М., 1979; 9. Федоренко Н.Т. Лао Ше. Избранное. Сборник. Пер. с кит. – М.: Прогресс, 1981; <http://mx.esc.ru/~assur/ocr/she/she0.htm>; 10. Фишман О. Л. "Неофициальная история конфуцианцев" – М.: Наука, 1983. <http://feb-web.ru/feb/ivl/vl5/vl5-5882.htm>; 11. Эстетика: Словарь/ Под общ. ред. А.А. Беляева и др. – М., Политиздат, 1989; 12. Alexander C. Y. Huang. Cosmopolitanism and Its Discontents: The Dialectic between the Global and the Local in Lao She's Fiction. N.Y., – 2008; 13. Bonnie S. McDougall, Kam Louie. The literature of China in the twentieth century. United Kingdom, 1997; 14. Ranbir Vohra. Lao She and the Chinese revolution. Cambridge, 1974.

ОБРАЗИ ПРИРОДИ У РАННІЙ ТВОРЧОСТІ ВЕНЬ ІДО

У статті досліджено вживання образів природи у творчості китайського поета Вень Ідо. Представлені як традиційні відомі символічні образи, так і авторські. У ранній поезії здебільшого зустрічаються традиційні образи природи, вживання яких проаналізовано на прикладах оригінальної поезії Вень Ідо.

В статье исследовано употребление образов природы в творчестве китайского поэта Вэнь Идо. Представлены как традиционные известные символические образы, так и авторские. В раннем творчестве в основном встречаются традиционные образы природы, употребление которых проанализировано на примерах оригиналов поэзии Вэнь Идо.

In the article the main features of using natural images in the poems of famous Chinese poet Wen Ito have been investigated. The article depicts the traditional, well-known symbolic images as well as those created by the author. There are a lot of traditional images in the early period of Wen Ito's poetry. The usage of some images have been analyzed on the examples of Wen Ito's poetry.

У творчості будь-якого поета важливою є цінність його поетичного доробку для суспільства та значимість зображуваних думок, але найголовнішою характеристикою залишається генеза тематики, її новизна, чарівність та чистота зображуваних почуттів. Розглядаючи творчість Вень Ідо, не можна залишити поза увагою його техніку написання, творчу композицію, форму рядка та мистецькі навички.

Як вважає дослідник Гао Гофань, у творчості Вень Ідо чітко виражена "мистецька форма, що включає в себе головну думку та почуття, зображені у поезії. Саме вони є напрекраснішими і вічними" [11, с.24]. Ці важливі характеристики поезії є індивідуальними для кожного поета, вони творять новизну кожного поетичного доробку.

Поезія у китайській літературі – це найперша рання літературна форма, що виникла завдяки народним пісням. Вже за часів династії Сун (907-1127) великий китайський мислитель і філософ Чжу Сі стверджував, що "у людському бутті мислення є вродженим, і воно виражається у образах і характері. Коли образів недостатньо для вираження внутрішнього світу, – з'являється пісня або поезія" [8, с.11]. Вона ж і змальовує те, що іноді не можна зобразити за допомогою самого мислення. Образи, виражені поезією, постають для нас у новому, досить неусвідомленому вигляді. Так і у творчості Вень Ідо природа набуває нового вигляду, постаючи у незвіданих перевтіленнях. Вень Ідо приніс у поезію "4 травня" новий погляд на любовну та пейзажну лірику, зобразив її новими фарбами, образами, почуттями.

У критичних дослідженнях поезії Вень Ідо досить інтенсивно були опрацьовані суспільна тематика, образи та символи, що стосувалися саме суспільно-політичних проблем. Образи природи розглядалися рідко, пейзаж вважався лише додатковим компонентом поезії і розглядався побіжно. Частіше усього в образах природи вишукували спільність із тогочасними політичними проблемами та ототожнювали природні стихії з тими явищами, з якими боролася тогочасне суспільство. Але, на нашу думку, пейзажні замальовки та образи природи у ранній творчості Вень Ідо відіграють важливу роль як у настрої поезії, так і у викритті головної думки, закладеної автором.

У той час, як такі поети, як Лю Баньнун, Лю Дабай зверталися у своїй творчості до важливих суспільно-політичних проблем, розповідали про сучасну людину з її турботами, тривогами, розчаруванням, горем, – Вень Ідо належав до прибічників іншого напрямку, орієнтованого на теорію "мистецтво заради мистецтва" (唯美主意) [11, с.28]. Так звані поети чистого мистецтва зверталися до світу філософських та психологічних проблем, відображали особисті, інтимні переживання, красу та витонченість оточуючої природи. Вень Ідо сповідував філософію того, що мистецтво вільне від будь-яких моральних, утилітарних та дидактичних функцій.

Приналежність до цієї концепції проглядається у поезії Вень Ідо, особливо у збірці "Червона свічка" ("红烛",

1923). Вірші з цієї збірки, такі як "Смерть Лі Бо" ("李白之死") та "Ящик з кинжалами" ("剑匣") є найяскравішими зразками вираження ідей концепції "мистецтво заради мистецтва". У вірші "Смерть Лі Бо" маємо рядки: 清寥的美! 莹澈的美! (Напрочуд чиста краса! Нефритова краса!), які передають відношення поета до прекрасного. Свої палкі почуття Вень Ідо розкрив у циклі віршів "Червоні боби" ("红豆"), що також має риси приналежності до ідей цієї концепції.

Про відношення Вень Ідо до мистецтва та дослідження цього питання можна спостерігати у його наукових статтях та есе. Наприклад, у статті "Закони поезії" ("诗的格律") поет висвітлює питання мистецтва та виражає своє відношення до способу написання поезії та шляхів її зображення і сприйняття. Він цілком підтримує і приймає ідеї концепції "мистецтво заради мистецтва", але у практичному доробку Вень Ідо не повністю розкривається як носій ідей того, що мистецтво слугує лише самому собі. У поезії Вень Ідо хоча й зустрічається багато робіт, що носять характер "чистого мистецтва", все ж, навіть у його ранній творчості розкриваються суспільно-політичні теми, особливо підіймається питання патріотизму та брутальності суспільства. Любовна та пейзажна лірика займала перше місце у поезії Вень Ідо лише у ранній період його творчості (1920-1925), що представлено у збірці "Особисті вірші" ("真我集") та частково у збірці "Червона свічка". Згодом поет переходить на суспільні теми, зображаючи болючі проблеми нерівності суспільства у збірці "Мертва вода" ("死水", 1928), і повністю віддаляється від ідей, сповідуваних концепцією "мистецтво заради мистецтва".

Збірка "Особисті вірші" – найперші вірші, написані Вень Ідо у період з 1920 по 1921 роки. До збірки входять п'ятнадцять ранніх віршів поета, що вже написані у новій формі. Щоправда, згодом чотири вірша "Дощова ніч" ("雨夜"), "Сніг" ("雪"), "Сутінки" ("黄昏") та "Місяць і людина" ("月亮和人") були старанно перероблені автором і включені у збірку "Червона свічка". У вірші "Місяць і людина" взагалі була змінена назва на "Сплячий" ("睡者") [11, с.43]. Хоча збірка "Особисті вірші" не викликала великого інтересу у дослідників через те, що ще не зовсім відповідала стандартам поезії "4 травня", все ж, це невід'ємна частина творчості Вень Ідо, де зображений світ молодого поета здебільшого за допомогою образів природи. Тогочасні критики вважали, що головною темою збірки є викриття темного суспільства, яке зневажає і проклинає поет. У деяких своїх віршах Вень Ідо дійсно зображає, яким темним, жорстоким та брутальним може бути суспільство. Але, на нашу думку, молодий поет більше ставить за мету змалювати свої душевні пориви та вирішити проблемні питання, що стосуються не лише його, а й усього суспільства, що перебувало на щаблі змін в період "руху 4 травня".

Розглянемо перші рядки вірша "Дождова ніч" ("雨夜"):

几多浮云，仗着雷雨底势力，
把一天底星月都扫尽了。
一阵狂风还喊着要来捉那软弱的树枝，
树枝拼命地扭来扭去，
但是无法躲避风地爪子。

На небі пливучі хмари, що тримаються на силі грому і дощу,
Місяць і зірки на небі вибиті із сил.
Сильний вітер свище, він налітає на гілку дерева.
Гілка., відчайдушно вивертаючись, намагається протистояти вітрові.
Але вона не в змозі уникнути пазурів вітру.

На початку вірша змальована картина грозової ночі. Далі йдеться про те, що ліричний герой не може заснути, усю ніч він бореться з безсонням. Пейзажна замальовка займає третину вірша, детально описуючи картину боротьби природи з негодою. Ця картина плавно переходить у змалювання боротьби автора з безсонням. У цьому вірші Вень Ідо використовує пейзажну замальовку, щоб надати настрій поезії, підготувати читача до подальшого розуміння головної мети. Таким прийомом часто користувались поети давніх епох, зокрема епохи Тан. Вони задавали настрій поезії, змальовуючи природні стихії, керуючи ними у напрямку свого душевного стану. Як правило, холодна, дождова ніч змальовувалася, щоб показати сум, важкість та погані настрій, що панували у душі поета. Таким шляхом іде й Вень Ідо, цілком наслідуючи своїх вчителів-попередників. Але тут він заходить далі у своєму, на перший погляд, простому описові природи.

Рядки вірша досить символічні. Такі образи, як пливучі хмари (浮云), вітер (风), дощ (雨), зорі та місяць (星月) є характерними для китайської класичної поезії. Наприклад, за часів епохи Тан вітер і хмари часто виступали образами загальнонаціонального або ж особистого лиха. Вітер – відомий символ руйнівної сили. У літературі часів епохи Хань часто зустрічались перифрази 风雨如磐 (вітер і дощ, ніби морок), а також 风雨如晦 (вітер і дощ, ніби морок), що мали значення непереборних труднощів. Таким, наприклад, поети вважали життя людей за часів цієї епохи [10, с. 145]. Сам же перифраз 风雨 означає випробування і труднощі. Але вислів пливучі хмари, що, як правило, виступає символом мандрівника у класичній поезії, у вірші Вень

太阳辛苦了一天，
赚得一个平安的黄昏，
喜得满面通红，
一气直往山洼里狂奔。
黑黯好比无声的雨丝，
慢慢往世界上飘洒……
贪睡的合欢叠拢了绿鬓，钩下了柔颈，

Сонце працювало важко цілий день,
тоді лише отримало собі спокійні сутінки,
потім, радіючи та наливаючись червоним,
шалено біжить у глибини гір.
Темінь схожа на безмовний легкий дощ,
що повільно розсипається по світу.

路灯也一齐偷了残霞，换了金花；

Дрімаюче шовковичне дерево схилилось зеленими скронями, вигинаючи донизу м'яку шийку.
Вуличні вогні в унісон цуплять недосконале зарево, перетворюючись на золоті квіти.

Так Вень Ідо змальовує сутінки. Багато китайськи дослідників трактували такі описи темноти у поезії Вень Ідо як змалювання негараздів у суспільстві, "темноти", як мовилось, народних мас. Але, на наш погляд, поет через певні замальовки зображає свої почуття і душевний стан, примушуючи нас у спокої темряви побачити те, що бачить він сам.

Вірш "Сутінки" безумовно сучасний, але у ньому відчувається вплив традиційної пейзажної поезії. Найперше – мова вірша ще досить складна, зустрічаються веньянізми, хоча рима і ритм вже мають у собі новизну, відпрацьовану Вень Ідо трохи згодом. "Сутінки" мають безліч образів, притаманних поезії попередніх епох. Тому цей вірш відносять більш до традиційного стилю, ніж до сучасного.

Ідо приймає негативного забарвлення, адже хмари є підтримуваними силою грому і дощу.

В цілому, в даному уривку маємо персоніфікацію. Адже тут у образі негоди і справді криється натяк на брутальне, темне суспільство, жертвою якого є і сам автор, хоча, напевно, він є поки що лише спостерігачем того, як суспільство ламає людину. Це змальовано в епізоді, коли гілка намагається протистояти силі вітру, але не в змозі стримати його сильних нападів. Надалі автор описує своє безсоння. Він не може так просто жити в такому оточенні, не може бути осторонь, він також страждає від таких суспільних негараздів. Але чи є з того вихід? Адже негоді не можуть протистояти навіть місяць і зорі, які завжди були споконвічними образами китайської класичної поезії. Вони символізують безсмертя і всемогутність, але навіть вони вибиті із сил перед стихією і нічим не зарадять.

Вважається, що Вень Ідо вживав образи природи з двох причин. По-перше, це древня китайська традиція. Згідно китайських літературних вчень, поет мав спочатку наслідувати традиційні твори, потім вже творити свій власний поетичний стиль. Як не скористатись величезним здобутком образів та символів, що були створені і наповнені багатим змістом поетами древніх епох ще задовго до XX століття. Друга причина – Вень Ідо у такий спосіб виражав приховані прагнення, що мав глибоко в душі. Через описи пейзажу він виражав своє ставлення до того чи іншого явища [9, с. 13]. Так, досить детальне зображення природи, що передає настрій автора, маємо у вірші "Сутінки" ("黄昏"):

Образи сутінок та заходу сонця досить часто зустрічаються у поезії Ван Вей. Але вони несуть відтінок суму, безмежної печалі. Чим ближче до сутінок – тим важче на душі. У поезії "Перебуваю послом на прикордонній заставі" ("使至塞上") Ван Вей описує свою безмежну печаль лише одним рядком – "Тече довга ріка, кругле сонце заходить" (长河落日圆), усі інші рядки описують лише перебування поета далеко від дому і причину від'їзду. Захід сонця символізує втрату надії, сум, такий безмежний, як довга ріка.

Древній образ сутінок завжди мав значення закінчення життя, старості. Але у поезії Вень Ідо немає такого натяку. Хоча на початку вірша "Сутінки" спостерігаємо захід сонця, що, напевно, означало б у давній поезії останні дні чогось. Та тут поет персоніфікує небесне

світило, яке ніби отримало сутінки, як винагороду за свою клопітку працю. Образ сутінок уже несе у собі значення спокою і миру. Сонце, змальоване Вен Ідо, таке радісне, що аж наливається червоним, воно шаленіє від радості. Картина досить весела. Далі змальована прекрасна картина сутінок, що вражає красою зображуваної деталі та образами природи, які Вен Ідо оживляє. Такі вирази, як безмовний, легкий дощ (无声的雨丝), схилилось зеленими скронями (叠拢了绿鬓), м'яка шия (柔颈), вуличні вогні перетворюються на золоті квіти

... 是花色底美丑? ...
是蜜味底厚薄?
是女王底专制?
是东风底残虐?
啊! 神秘的黄昏啊!
问你这首玄妙的歌儿,
这辈器喧的众生
谁个唱的是你的真义?

Вень Ідо присвячує низку запитань сутінкам, які, виходячи з контексту, знають більше від усіх. Тобто у поезії Вен Ідо сутінки є образом мудрості. Та мудрість така ж незвідана, як і сутінки. В останньому рядку Вен Ідо намагається знайти відповідь, – хто ж у світі говорить правду, хто правий? Сутінки теж залишаються незвіданими, бо для кожного вони мають своє значення.

У віршах Вен Ідо часто зображуються небесні світила, зокрема місяць і сонце. Використання таких обра-

灯光灭了,
月俄把银潮放进窗子里,
射到睡觉的人的双脸上。
把他脸上的感情的表象都扫净了,
只有那寂静灵幻的天真。。。

Вірш описує вигляд людини під час сну. Як же чудово вона виглядає. Автор милується нею. Лише уві сні людина має такий вигляд наївності і простоти, бо коли приходиться день, кожен одягає свою маску і поринає у вир турбот. Перед тим, як цей вірш ввійшов до збірки "Червона свічка", він був трохи відкоригований автором. У виправленому варіанті увага більше зацентована на образі людини, як головному герої поезії, на його виразі обличчя та стані душі. І назва "Сплячий" взагалі не стосується місяця. Образ небесного архетипу здебільшого виступає як елемент пейзажу, що може трактуватися просто як атрибут ночі. Перша ж назва вірша "Місяць і людина" вже надає небесному архетипові головну роль у вірші. Перший варіант вірша був написаний у 1920 році, а у 1923 був змінений та перейменований. На ранньому етапі творчості Вен Ідо все ще був у полоні образів природи, тому і підсвідомо висував їх на перший план, користуючись їх популярністю та символічними значеннями.

За часів епохи Тан місяць мав символічне значення вічності, мудрості. Цей образ був важливим елементом пейзажу, за допомогою якого також зображувались настрої, бажання та думки авторів. Важливу роль відіграє

人说: "月儿, 你圆似弹丸, 缺似
弓弦; 圆时虽美, 缺的难看!"
我说: "月儿, 圆缺是你的常事,
你别存美丑底观念!
你缺到半规, 缺到娥眉,
我还是爱你那清光灿烂;
但是你若怕丑, 躲在黑云里...

(路灯换了金花), солодкий сон (酣梦), весело і голосно сміється (活泼泼地高呼狂笑) надають поезії позитивно-м'якого сприйняття сутінок, як образу спокійного існування та миру. Далі йдеться про людей, що у великій кількості ходять по вулиці, але немає натяку метушні. Хтось навіть іде, щось наспівуючи (听听唱的什么).

Згодом поет звертається до сутінок, задає їм глибокі філософські питання. Одвічні питання про красу, відчуття і навіть політику. Наведемо рядки з вірша:

Колір квітів прекрасний чи жахливий?
Смак меду солодкий чи гіркий?
Монархія деспотична?
Західний вітер дикий чи жорстокий?
Ах! Таємничі сутінки!
Питаю у вас, – цю загадкову пісню,
з усіх цих галасливих створінь
хто співає про вас правду?

зів було притаманним поезії епохи Тан, де чи не в кожному вірші поети використовували архетипи небесних світил, які мали найрізноманітніші приховані значення. У поезії "Місяць і людина" ("月亮和人"), пізніше перейменованій на "Сплячий" ("睡者"), зображена людина, що спить. Розглянемо уривок з вірша:

Світло лампи потухло,
місяць проник через вікно в кімнату.
Пірнув у ямочки на обличчі сплячого.
Вираз емоцій на обличчі чіткий,
тиха і гарна простота.

образ місяця і у вищенаведеній поезії, який разом із автором є свідком справжнього людського виразу обличчя, що відображає внутрішній світ сплячої людини. Лише після того, як згасне світло лампи і у владу вступає місячне світло, тоді лише відкривається справжнє обличчя людини. Вен Ідо описує місяць як всепроникаючу, всемогутню силу, що грається світлом на обличчі сплячого, пестячи його, пірнаючи у ямочки на щоках. Тільки єдиний місяць має могутність і здатність показати справжню суть людської душі, він і тільки він здатен зняти маску з людського обличчя.

Мета вірша – показати справжню душу людини, що є мирною і спокійною, безтурботною і чистою по своїй природі. Від стереотипів, нав'язаних людині щоденними турботами, звільняє сон, а місячне світло здатне розкрити справжню суть людини. Поет з любов'ю споглядає на сплячу людину, лагідно описує місяць, надаючи йому значення всеосяжної мудрості та всемогутності.

Оспівування місяця маємо також в поезії "Щира порада" ("忠告"). Розглянемо цей вірш:

Людина каже, – "Місяцю, коли ти уповні, то схожий на кулю, коли молодий – на тятину лука.
коли ти повний – ти прекрасний, а коли молодий, то важко тебе споглядати".
Я кажу, – "Місяцю, бути повним чи серповидним – твоя буденна справа, ти не переслідуєш ідею прекрасного чи потворного.
Чи тебе у небі половина, чи ти уподібнений до форми брів,
я все одно люблю твій чистий блиск.
Але якщо ти боїшся бути негарним, ти ховаєшся в хмари...

Автор ніби дає місяцю ширю, дружню пораду, щоб той не ховав свого справжнього обличчя. Як і в попередньому вірші, автор наголошує на тому, що у справжній суті речей, у глибинах душі людської немає нічого потворного, є лише чистий блиск і краса, яку так намагаються приховати стереотипи та нав'язувані точки зору. Вень Ідо не терпить фальші та маскування. Він прагне розкрити глибини правди і не любить, коли її намагаються приховати. Вірш написаний у стилі звернення, що часто було притаманно класичним віршам. Китайські класики звертались до місяця, запитуючи його, оспівуючи його красу, запрошуючи його до своєї компанії та прохаючи про пораду. Так і Вень Ідо оспівує красу місяця, висловлюючи свою любов до споконвічного символу китайської літератури. Але поради, які дає поет місяцю, і опис того, як ставляться до нічного світила люди у різних його станах, – надає поезії присмак сучасності. Поет вільно виражає свої думки, шануючи древній образ, але звертаючись до нього вже по новому.

Вень Ідо змальовує ставлення людей до місяця, що також взято з класичної поезії. Людина вважає повний місяць прекрасним, і протилежного ставлення надає молодому місяцеві. Так, у поезії доби Тан, наприклад, серпик місяця зображався у поезії, де панували сум і страждання. Повний місяць, – навпаки, вважався атрибутом чудової, гарної, світлої ночі. Китайці завжди милувались повним місяцем, який викликав у них спогади про Батьківщину, коханих людей, друзів.

Та поет спростовує стереотипи, нав'язані людьми. Місяць не переслідує ідею бути прекрасним в певному моменті чи потворним, він просто є таким, як є. І саме в цьому його краса. Блиск місяця завжди залишається яскравим, не залежно від форми, яку він приймає. Але й сам місяць боїться здаватися негарним, тому і хова-

ється в хмари, та як же тоді поет може розгледіти його справжній вигляд. Так і ми, чи можемо побачити справжнє ество людської душі, якщо воно старанно приховане від нас? В такому разі ми просто створюємо свої уявлення та свою правду про те чи інше явище чи людину, яке часто буває помилковим.

Таку ж саму форму звертання Вень Ідо використовує і в інших віршах. Наприклад, коротенький віршик "Весняні холода" ("春寒") теж написаний у вигляді звертання до весни. Вірш всього має три рядка і починається звертанням до "О весно!" (春啊!). Далі автор знову ніби дає поради весні. Він вважає, що їй треба трохи схуднути (无妨瘦一点儿!). Цим коротким натяком сказано усе. Назва вірша "Весняні холода" говорить про те, що хоча весна і почалась, все ж, вона ще не вступила в свою дію. Холодно ще, а весні треба було б вже розродитись зеленню і теплом. Так, згідно назви, весна продовжує ще носити в собі свої дари, не віддаючи їх. І навіть тут Вень Ідо не втримався, щоб не зробити комплімент весні. У другому рядку він порівнює її з гарною людиною (正似美人). Таким чином, Вень Ідо оживляє і персоніфікує образи природи, описуючи їх красу і простоту, милуючись ними і показуючи свою здатність до детального опису пейзажу зі своїми особистими елементами.

Цілу плеяду образів природи Вень Ідо представляє у вірші "Фарби осені" ("秋色"). Вірш досить великий і описує осінні пейзажі, його можна навіть назвати пейзажними замальовками, які вражають красою описуваної деталі. Вень Ідо вживає образи багатьох птахів, дерев, риб, він описує їх кольори, їхні дії, поведінку, настрої. Наприклад:

仿佛朱砂色的燕子,
颠斜地在水面上
旋着, 掠着, 翻着, 低昂着

Яскраво червоного кольору ластівки
Низько-низько літають над водою,
Кружляючи, сковзаючись, перевертаючись, піднімаючись вгору
і опускаючись донизу.

Автор персоніфікує усі образи, ніби надаючи їм певних ролей та особистий характер кожному,

більш того, перевтілюючи їх потім у свої уявні образи. Наприклад:

黄金笑在槐树上
赤金笑在橡树上,
白金笑在白松皮上。
哦, 这些树不是树了!
是些绚烂的祥云
琥珀的云, 玛瑙的云,

Жовте золото сміється на пагоді-дереві,
Чисте золото сміється на дубі,
Біле золото сміється на сосні.
О, ці дерева вже не дерева!
Вони вже стали чудовими хмарами,
Янтарно-яшмовими хмарами, хмарами кольору агату...

У вірші "Фарби осені" образи природи є елементами пейзажу, вони не несуть ніякого символічного навантаження, хоча багато з них, наприклад, образи сосни, тополі, золотих рибок, мали свої приховані значення у китайській класичній поезії. Кінець вірша – низка звертань до осені, через які автор показує своє захоплення її різноманітним кольором. Вірш "Фарби осені" належить до романтичного стилю. Тут бачимо лише описи, замальовки, пейзажі. Яскравий приклад служіння мистецтва мистецтву.

Цим віршем Вень Ідо показує свою майстерність опису природи, за якою вміє спостерігати, помічати найдрібніші деталі, відтінки, відголоски та натяки. "Фарби осені" є прикладом того, що Вень Ідо головним чином звертає увагу у поезії на кольори. У той час, коли інші поети досить рідко надавали значення цьому фактору, здебільшого описуючи людину чи її внутрішній світ, вірші Вень Ідо оздоблені незліченною гамою різнокольорових фарб, що описані до найдрібніших відтінків. Пейзажна поезія Вень Ідо більш схожа на картину, до якої він ужив переповнену палітру кольорів.

Вень Ідо вживає художні описи подібно до Ван Вей. Обидва поета використовують кольори та відтінки при кожному описі природи. Але Ван Вей, як художник часів епохи Тан, здебільшого творив у чорно-білому кольорі, він уміло змальовував гру тіні і світла. Вень Ідо ж часто створював нові кольори, або чітко описував реальний колір предметів, або ж, здебільшого, образів природи, іноді надаючи їм таких барв, які більше виходили з уяви чи з внутрішнього бачення.

У своїх критичних працях Вень Ідо теж наголошує на важливості присутності кольору у поезії. Краса різнобарв'я виражає почуття душі, які, у свою чергу, є кольорами життя і описує навколишнє середовище та атмосферу змалюваного явища [12, с. 132]. Вень Ідо не лише використовує кольори у поезії, а й описує своє ставлення до них просто у вірші "Фарби осені". Він звертається до осені із проханням одягти її кольори (给我穿着你的色彩), пити її кольори (喝着你的色彩), оспівувати її кольори (唱着你的色彩). У вірші використано більше десятка кольорів. Найхарактернішими забарв-

леними образами поезії є золоті карпи (金色的鲤鱼鳞), ластівки, кольору кіноварі, тобто яскраво-червоні (朱砂色的燕子), коричнево-жовтий листок великого дуба (棕黄色的大橡叶), білі голуби (白鸽子), різнокольорові голуби (花鸽子), червонооокі, срібно-попелясті голуби (红眼的银灰色的鸽子), темні голуби (黑鸽子), зеленкувато-золотисте світло (绿的金光), золоті рибки (金鱼), зелена тополя (绿杨), золотий, вишиваний пітон (金的绣蟒), яшмовий ставок (碧玉池), біла сосна (白松), янтарно-яшмові хмари (琥珀的云), хмари, кольору агату (玛瑙的云), володар, золотого та синьо-зеленого кольору (金碧帝京), жовта лазур (黄的琉璃瓦), зелена лазур (绿的琉璃瓦). Іноді автор грається з кольорами, напри-

他在夕阳底红纱灯笼下站着，
他扭着颈子望着你，
他散开了藏着金色圆眼的，
海绿色的花翎一层层的花翎。
他象是金谷园里的
一只开展的孔雀罢？

Маємо захід сонця, що схожий на яскраво-червоний ліхтар, золоті, зелені квіти, золоту долину. У вірші присутні два порівняння і персоніфікація сосни, що, повернувши шию, дивиться на мовця. Але найбільш вражає детальний опис квітів сосни. Цвіт сосни, насправді, важко побачити, і мало кому взагалі відомо, що сосна таки цвіте. Цвіт має зеленкувато-коричневий колір, тому зливається з листям. У вірші автор вживає слово

…神秘的生命，
在绿嫩的树皮里膨胀着，
快要送出带鞘子的，
翡翠的芽儿来了。
诗人呵！揩干你的冰泪，
快预备着你的歌儿，
也赞美你的苏生罢！

Поет змальовує зародження нового життя, через опис дозрівання пуп'янки, разом із тим, символічно поєднуючи це з відродженням поета. Весна – древній символ початку нового життя, пробудження. Вона будить поета від сну, але разом із тим, осушує його сльози і дарує шанс на новий період в житті. Вірш дарує трохи загадковий, але, в цілому, радісний настрій, та натякає на переміни, що могли бути як у житті поета, так і в суспільстві загалом.

На основі вищенаведеного можна зробити висновок, що на ранньому етапі творчості Вень Ідо належав до прихильників концепції "мистецтво заради мистецтва". Він зображав красу оточуючої природи, описував її образи, милувався нею, звертався до неї із різними, хвилюючими його питаннями. На пейзажну лірику Вень Ідо відчувається вплив давньої поезії, адже поет використовує безліч образів класичних віршів, наприклад образи дощу і вітру, місяця і сонця, весни і осені. Але не усі вони співпадають із традиційними значеннями. Поет також надає своїм відтінків значень як вже давно відомим традиційним образам, так і новоствореним, наприклад, образ сутінків, що у древній поезії мав значення печалі та суму, у поезії Вень Ідо набуває значення миру, спокою та мудрості. Багато образів природи у поезії

клад, використовує поряд такі слова, як тополя (白杨) та зелена тополя (绿杨). У слові тополя присутній ієрогліф білий (白), але він не перекладається, як білий. Вживаючи поряд образ зелена тополя (绿杨), автор надає попередньому слову відтінок сприймання його вже з певним кольором, тобто білим.

Подібне використання кольорової гами маємо у поезії "Молода сосна" ("稚松"), де кожен зображуваний образ має свій колір. Вірш невеличкий, лише одна художня замальовка, але його, на нашу думку, можна віднести скоріше до картини, ніж до поезії. Розглянемо вірш:

Вона, на заході сонця, ніби під яскраво-червоним ліхтарем стоїть,
Вона, повернувши шию, дивиться на мене.
Вона розцвіла золотими, круглоокими,
зеленими квітами, – багатошаровими квітами.
Вона стоїть посеред золотої долини
ніби павич, що розпустив хвіст.

Скоро розцвітає, але скоро розсипаний. Тобто усе дерево посипане квітами, багатошаровими квітами (层层的花翎). Прочитавши вірш, кожен може уявити, як цвіте сосна.

Подібний досить детальний опис образу маємо у вірші "Зелена весна" "青春":

…Містичне життя,
У зеленій, ніжній корі дерев, надуваючись,
Скоро звільниться з піхов
смагдадова пуп'янка
Поете! Витри свої сльози,
Скоріше приготуй пісні,
які засвідчать твоє відродження.

Вень Ідо є просто елементами пейзажу і не несуть символічного навантаження. Завдяки таким образам поет найчастіше змальовує свій душевний стан, настрій та переживання. На нашу думку, новаторством ранньої пейзажної поезії Вень Ідо, крім нового представлення образів, здебільшого є досить поширене використання кольору, різноманіття фарб та відтінків, а також досить детальні описи образів та явищ.

1. Кононенко В.І. Символи української мови. – Івано-Франківськ, 1996; 2. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р.Т.Гором'яка, Ю.І.Коваліва. – К., 1997; 3. Малявін В.В. Сумерки Дао. – М., 2003; 4. Сухоруков В.Т. Вэнь И-до. Жизнь и творчество. – М., 1968; 5. Сухоруков В.Т. Вэнь И-до и "новый регулярный стих" // Краткие сообщения Института Народов Азии / За ред. В.Н.Никифорова. – 1965. – № 84. – С. 109-116; 6. Сухоруков В.Т. Национальные традиции и западные влияния в творчестве Вэнь И-до // Литература и фольклор народов Востока. – 1967. – С.217-223; 7. Черкасский Л.Е. Новая китайская поэзия (20-30-е годы). – М., 1972; 8. 落花 / 胡品清 著. – 台北市, 2005; 9. 闻一多诗学论. 陈卫 著. – 桂林市, 2000; 10. 盛世悲音: 汉代文人的生命感叹 / 詹福瑞 主编. – 河北, 2001; 11. 新月的诗神. 闻一多与徐志摩 / 高国藩著. – 台北, 2004; 12. 张劲. 闻一多诗中的色彩美 // 闻一多研究丛刊. – 武昌, 1989; 13. 中国现代文学史 / 程光炜 主编. – 北京, 2000; 14. 中国现当代文学 / 刘勇 主编. – 北京, 2006.

Надійшла до редколегії 30.08.10

МЕТАФОРА СНУ В ДАОСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ ТА У ПОЕЗІЇ СУ ШИ (1037–1101)

Стаття присвячена аналізу в філософії даосизму метафори сну як образу сутності життя. Особливості функціонування цієї метафори у середньовічній китайській поезії простежено на прикладі творчості відомого китайського поета доби Сун Су Ши (1037–1101). Висвітлюється вплив на філософське світосприйняття поета, а саме на його усвідомлення феномену людського існування одного з основоположних даоських трактатів "Чжуан-цзи". Здійснюється аналіз низки поезій Су Ши у жанрі цзи із визначенням ключових художніх образів.

Статья посвящена анализу в философии даосизма метафоры сна как образа сущности жизни. Особенности функционирования этой метафоры в средневековой китайской поэзии прослежено на примере творчества известного китайского поэта эпохи Сун Су Ши (1037–1101). Освещается влияние на философское мировосприятие поэта, а именно на его осмысление феномена человеческого существования одного из основоположных даосских трактатов "Чжуан-цзи". Осуществляется анализ ряда стихотворений Су Ши в жанре цзи из определением ключевых художественных образов.

The article is devoted to the analysis of Dream Metaphor as the image of essence of life. The peculiarities of functioning of this metaphor in medieval Chinese poetry have been traced on the example of the works of well-known Chinese poet of Song period Su Shi (1037–1101). The influence of one of the fundamental Taoist treatises "Zhuang-zi" on Su Shi's philosophical perception of the world, namely on his understanding the phenomena of human life, has been retraced. The analysis of some Su Shi's poems in ci genre, with determination of the key artistic images, has been made.

Традиційний даосизм розглядав людське життя як безперервний сон, з якого можливе велике пробудження, дане, проте, далеко не кожному. Однак таке усвідомлення "не робить даоських авторів песимістами: зрештою, ілюзія не менш реальна, ніж усвідомлення її ілюзорності. Мудрий просто приймає і те, й інше: він живе й тим, що присутнє, і тим, що відсутнє" [3, с. 423]. Так, саме усвідомлення того, що життя – це марево (тут воно суголосне з буддизмом, де все навколишнє сприймалося як майя), дозволяло давнім даосам якнайгостріше відчувати життя, побачити його у всій красі. Мудреці не надто переймалися смертю близьких людей (див., наприклад, оповідку з "Чжуан-цзи", III ст. до н.е. [3, с. 25–26]), сприймаючи кончину як продовження земного шляху й перехід у інший стан буття.

При зверненні до метафори сну в даоській філософії необхідно здійснити етимологічний аналіз ієрогліфа 夢 (мє) сон, що допоможе розкрити його внутрішнє наповнення, а отже, асоціативні зв'язки та символічне навантаження. Аналіз ідеограм-складників здійснюватимемо, послуговуючись електронною версією першого етимологічного словника ієрогліфів "Шовень цзецзи" ("说文解字"), укладеного Сюй Шенем на поч. II ст. [6] У "Словнику давньокитайської мови" (Пекін, 1998) наводяться такі значення ієрогліфа 夢 при читанні четвертим тоном – снитися; сновидіння; уявляти, фантазувати; при читанні другим тоном – нечітко бачити; тьмянний, неясний; мжичка; обманювати, приховувати [4, с. 1053]. Лексема сучасної мови 梦 (спрощений ієрогліф), крім традиційного написання 夢, мала у веньяні ще один відповідник, графічно схожий на знак 寐, у якому замість елемента 未 стояв той самий 夢 (через відсутність у комп'ютері потрібного ієрогліфа подаємо його описово). Ієрогліф 夢 у "Шовені" тлумачиться так: 不明也。从夕，瞢省声。Неясний. Складається зі [знаків] 夕 (вечір) та усіченого瞢 (нечітко бачити; темний, тьмянний), який є фонетиком. Філософ Ван Фу-чжи (1619–1692) у фундаментальній праці "Тлумачення Шовеня" ("说文广义") пояснює причину такого усічення: 目既瞢矣，而又当夕，梦然益无所见矣。Очі й так погано бачать, та ще ввечері – мов уві сні, поступово стає зовсім нічого не видно. Ієрогліф 瞢 у "Шовені" тлумачиться як 目不明也。Очі не бачать, і подається як графічна сума двох знаків, які у зв'язку з відсутністю їх у комп'ютерному наборі подамо описово: 1) угорі елемент "трава", а внизу – "око" та 2) ієрогліф, схожий на 旬, лише замість "сонця" – "око". Перший знак тлумачиться таким чином: 目不正也。Очі неправильні (не прямі) (йдеться, очевидно, про косоокість, адже піктографічно

цей ієрогліф позначав розкосі баранячі роги та око 目). Елемент 勹 другого ієрогліфа – це піктографічне зображення зігнутої людини, яка щось загортає, тому й означає цю дію. Зміст знака прозорий: повіка час від часу "загортає" (勹) око (目), і в результаті людина бачить. Отже, значення аналізованого ієрогліфа 夢 можна висувати із сукупності окремих піктограм, що входять до його складу: у людини з косими очима поганий зір, а коли настає вечір, то вона бачить ще гірше. Як бачимо, у спрощеному написанні ієрогліфа сон (梦) таке етимологічне походження вже не простежується. Слід гадати, саме асоціація поганого бачення із настанням вечора спричинила те, що від первинного значення погано бачити виникло поняття сон. Даний ієрогліф увійшов до складу знака, подібного до 寐 (див. вище) на позначення поняття сон, сновидіння, ідея якого прозора: людина, яка лежить під дахом (宀) на дошці (дзеркальне відображення 片, що є графічним зображенням половини 木 (дерево), погано бачить, тобто спить.

На думку професора В.Ф. Резаненка, елемент 四~目 аналізованого ієрогліфа може позначати й око, і риболовну сітку. В останній конотації можливі такі його морфемні значення: приводити до ладу; накидати, стріножувати; чинити перешкоди [1, с. 122]. Отже, можна припустити: присутність цього елемента в ієрогліфі 夢 вказує на те, що до поганого зору спричиняється яканебудь завада (пор. український вислів "більмо на оці").

Таким чином, від первинного, фізичного значення погано, нечітко бачити через поняття сон, сновидіння аналізований ієрогліф розширив свою конотацію до уявлення даосів про життя як про дещо таке, що справжня, вища людина бачить туманно і невиразно. Пов'язуючи цю трансформацію значення з етимологічним походженням ієрогліфа, можна припустити, що в основі перенесення значення лежать такі асоціації:

1) людина по-справжньому не бачить життя (його сутності) через те, що її очі скошені (описаний ієрогліф 1 – див. вище) на все зайве, всілякі спокуси, а не на основне, що й перешкоджає їй бачити суть;

2) рух зіниць (описаний ієрогліф 2), однак, усе ж відбувається, тобто людина прагне до істинного бачення (ієрогліф 道 як центральна категорія китайської філософії передає ідею головного / правильного (道~是) шляху речей / людей (首), на якому можливе досягнення абсолюту (〚~〚) як вищого рівня (一) самовизначення (自) людини [2, с. 93]);

3) усвідомлення того, що життя видно як у тумані, тобто нечітко і невиразно, приходить на старості років, яку символізує вечір (夕).

Як бачимо, етимологічний аналіз ієрогліфа 夢 сон допоміг нам висвітлити ідею цього поняття і зрозуміти причину розширення його значення до одного з найважливіших даоських символів.

Нижче розглянемо низку сунських поезій у жанрі цзи, аби проілюструвати даоське бачення сну як метафори людського життя. З метою адекватнішого тлумачення художніх образів (не тільки сну, а й інших, які підсилюють і уточнюють конотацію образу сну) наводимо китаємовні оригінали та підрядкові переклади віршів українською мовою.

Вірш на мелодію "Небожитель біля річки" ("临江仙") написаний в осінньо-зимовий період 1074 року, коли Су Ши служив у Ханчжоу. Поет присвятив його Ван Цзяню – молодшому братові своєї покійної дружини Ван Фу. Свояк приїздив провідати поета, а коли вирушав назад, Су Ши і написав цей твір.

忘却成都来十载，因君未免思量。凭将清泪洒江阳。故山知好在，孤客自悲凉。

坐上别愁君未见，归来欲断无肠。殷勤且更尽离觞。此身如传舍，何处是吾乡。

Забув Ченду, [та через] десять років [ви] прийшли,
Через вас не уникнути спогадів.

Прошу: [мої] прозорі сльози вилийте на південний берег ріки.

У рідних горах, знаю, все добре,
Самотній гість я, сам собі сумую.

Сидів – печаль розлуки, [ще] вас не бачив,
Повернулися [ви] – розірвалися б кишки, та вже немає їх*.

Глибокі думи. Вип'ю кілька келихів.

Це тіло – мов постоялець [у житті],

В якому місці моя батьківщина?

* (Розриваються кишки (断肠) – образ великої туги. За допомогою внутрішніх органів китайські поети говорили про есто, внутрішній світ людини)

Відображено тут печальні почуття поета з чотирьох приводів: у зв'язку з від'їздом Ван Цзяня, сум за померлою дружиною, розчарування через невдачі в політиці та несприйняття на службі, сум за батьківщиною. З часу одруження у 1054 році дружина дуже піклувалася про поета, застерігаючи його від усяких сумнівних друзів. Через п'ять років Су Ши починає життя в поневіряннях по країні, вона ж – усюди супроводжує його. 1065 року в 26-річному віці Ван Фу захворіла й померла, що було для поета великим ударом. Вихід був лиш один: усе забути. Та Су Ши так не міг, і відтоді, як поховав Ван Фу в місті Мейшань (розташоване по дорозі в Ченду, тому у вірші й згадується саме Ченду), і до приїзду Ван Цзяня минуло десять років (1065-1074). Ієрогліфи 十载 десять років свідчать про те, що Су Ши протягом усього цього часу постійно згадував дружину.

Останні рядки вірша (此身如传舍，何处是吾乡) – ремінісценція на слова з "Історії Ранньої Хань" ("汉书"): 富贵无常，忽则易人，此如传舍，所阅多矣. Багатство й слава змінні, не постійні, а з тими [простолюдинами], на яких не звертають уваги, легко спілкуватися. Це – ніби змінюєш житло; [людей], яких бачиш [навколо], – багато. Отже, підкреслюється відносність і плінність усіх життєвих набутків: вічна тільки людська сутність, все мирське – змінне. Ось як розглядає цю проблему мудрець Ле-цзи (VII ст. до н.е.): 古者谓死人为归人。夫言死人为归人，则生人为行人矣。行而不知归，失家者也. Давні люди називали померлого "тим, хто повернувся до початку", вони давали зрозуміти, що живі – мандрівники в цьому світі. Мандрівник, який забув повернутися назад, не знає, де його дім (із розд. 1 "Небесна доля", "天瑞"; тут і далі переклад уривків із цього трактату, а також із "Ле-цзи",

подаємо за В.В. Малявіним [3, с. 293]). У поета є вірш у жанрі цзи на цю ж мелодію, де маємо рядки: 人生如逆旅，我亦是行人. Людське життя – наче мандрівка у зворотному напрямку, і я також – мандрівець. Отже, як бачимо з наведеної поезії, у житті Су Ши поєдналися два типи буття: життєво-реальний, коли поета-чиновника кидало по службі, мов пилінку, з одного кінця Піднебесної в інший, та містичний, адже він вірив у даоські уявлення про вічну життєву мандрівку і знаходження постійного пристановища аж по смерті. З цього погляду останній рядок аналізованого цзи (何处是吾乡. Де ж моя батьківщина?) можна інтерпретувати і в прямому сенсі (Коли ж я насправді повернуся додому?), і в переносному: де ж розташована та справжня, істинна домівка кожної людини загалом і поета зокрема?

Мудрець Ле-цзи писав: 有所用而死者亦谓之道，用道而得死者亦谓之常。。。隶人之生，隶人之死，众人且歌，众人且哭. [Буває, що] Шляхом називається здобування користі зі смерті, а постійністю – набуття смерті завдяки Шляхові. ...[Тільки] звичайні люди співають від радості, коли хтось народжується, і ридають, коли хтось помирає (із розд. 4 "Конфуцій", "仲尼" [3, с. 330-1]). Справжня, вища людина не надає великої ваги ні народженню, ні смерті, оскільки розуміє нескінченність життя і його перероджень. Як бачимо з аналізованого вірша, Су Ши все ж не зміг до кінця прийняти даоську ідею про ілюзорність життя і марність будь-яких переживань з приводу того, що відбувається навколо. Його вірність покійній дружині й сум за нею – реальність, що не давала спокою, – тимчасово нівелювали даоські теоретизування і примушували страждати від життєвих труднощів. Подібні ж уявлення даосів, як-не-як, спонукали людину до плекання в собі байдужості й спокійного ставлення до навколишніх перипетій, тим самим позбавляючи її від непотрібних страждань, які тільки виснажують життєву енергію ці (气).

Протягом тривалого часу Су Ши постійно змінював місце служби, посідаючи різноманітні невисокі чиновницькі посади; те, що він чув і бачив навколо, неминуче викликало роздуми над плінністю людського життя. 1078 року поет написав вірша на мелодію "Радість вічного єднання" ("永遇乐"):

明月如霜，好风如水，清景无限。曲港跳鱼，圆荷泻露，寂寞无人见。犹如三鼓，铿然一叶，黯黯梦云惊断。夜茫茫，重寻无处，觉来小园行遍。
天涯倦客，山中归路，望断故园心眼。燕子楼空，佳人何在，空锁楼中燕。古今如梦，何曾梦觉，但有旧欢新怨。异时相对，黄楼夜景，为余浩叹。

Ясний місяць мов іній,

Приємний вітер – наче води,

Чистий краєвид безмежний.

У звивистій гавані стрибає риба,

Круглі лотоси нахиляє, оголює,

Печально, не видно людей.

"Там-там-там!" – тричі б'ють в барабани.

"Шурк!" – [упав] листок,

Похмуро сон у хмарах перервав.

Ніч неозора,

Знову шукаю, та не знайду,

Прокинувшись, прийшов у садок, увесь обходив.

На краю світу стомлений мандрівець,

У горах повертаюсь дорогою,

Не видно батьківщини серцем і очима.

Вежа Ластівок порожня,

Де ж красуня?

У порожній вежі замкнені ластівки.

Давнина і сучасність – мов сон,

Хіба ми коли-небудь прокидалися з нього?
 Є лише давні радощі та новий смуток.
 З майбутніми часами зустрінемося,
 Нічний краєвид Жовтої вежі
 За мене сильно зітхатиме.

Передісторією до вірша послужила легенда про Вежу Ластівок (燕子楼), під час ночівлі в якій поет і написав цього вірша. Вежу побудував у м. Пенчені (тепер Сюйчжоу в сучасній провінції Цзянсу) вельможа часів династії Тан (618-907) Чжан Цзянь-фен для улюбленої наложниці Гуань Пань-пань. Після смерті свого володаря Пань-пань сама жила в цій вежі й упродовж десяти років не виходила заміж. Багато поетів змальовували цю історію, акцентуючи, однак, на темі кохання. Але Су Ши вразили не почуття, а плинність життя: тільки в недавню минулі часи попередньої династії Тан на вежі та навколо неї вирувало життя, а нині – все припало пилом, все порожнє. І тільки ластівки, які дали назву цій вежі, нагадують про минувшину. Жовту вежу, яка згадується в останніх рядках вірша, побудували під керівництвом Су Ши (він служив чиновником) біля східних воріт Сюйчжоу – поет бачить її з Вежі Ластівок.

У другій частині вірша відображені пошуки поетом того, що він бачив уві сні, – тут підкреслюється думка про те, як важко прокинутися з великого сну людського життя. В останніх двох рядках, як вважають китайські дослідники, поет зазирає в майбутнє [5, с. 108-9]: він ніби переконує самого себе в доцільності подальшої мандрівки по життю; з Жовтої вежі (як втілення сучасного стану речей) він бачить свою подальшу долю. Таким чином, у вірші вдало поєдналися минуле, сучасне й майбутнє, причому життя знову-таки розглядається як великий сон, з якого важко прокинутися і зрозуміти, що відбувається насправді. У віршах такого спрямування відчутно, як поет зливається з Буттям, – у такому єднанні немає поділу на реальність і вигадку.

Нездійсненні мрії про відхід від метушливого суспільного життя Су Ши висловлює уже в зрілому віці. Проте – поет може тільки мріяти і висловлювати свої ідеали в поезії. Розгляньмо вірш на мелодію "Рухомі пахощі" ("行香子"):

清夜无尘，月色如银。酒斟时、须满十分。浮名浮利，
 虚苦劳神。叹隙中驹，石中火，梦中身。

虽抱文章，开口谁亲。且陶陶、乐尽天真。几时归去，
 作个闲人。对一张琴，一壶酒，一溪云。

Прозорої ночі – жодної пилинки,
 Місячне світло – мов срібло.
 Вином слід наповнювати келих по вінця.
 Плинна слава, плинна вигода,
 Даремно страждав, витрачав сили.
 Зітхаю, [що життя – мов стрибок] скакуна через
 ущелину,
 Камінь у вогні,
 Тіло уві сні.
 Хоч і пишу художні твори,
 Та [щойно] розтулю рот – хто ж їх любить?
 Якщо сильно радіти, завзято веселитися, [то будеш
 справді] природним.
 Та коли ж я повернуся,
 Стану вільною людиною?
 [Тоді] зі мною буде цитра,
 Чайник вина,
 [Довга, мов] струмок, хмарина.

Точно невідомо, коли був написаний цей вірш – вважається, що в період 1086-1093 років. Оскільки тогочасний імператор Сун Чже-цзун (宋哲宗) був занадто молодим, і фактична влада перебувала в руках імператриці Гао (高太后), яка підтримувала консервативну політику, то Су

Ши мав особливу прихильність володарки. Але вороги імператорського двору постійно намагалися звести наклеп на поета, і хоча під захистом імператриці він не постраждав, та вважається, що саме в цей час у Су Ши, який зненавдив придворні інтриги, народжуються ідеї відходу від активного суспільного життя, мрії про відлюдництво. Слава і вигода, яких прагнуть усі, марні – в гонитві за ними людина тільки страждає і витрачає свій життєвий дух (енергію 气 ці). Поет зітхає над швидкоплинністю життя, порівнюючи його зі стрибком скакуна через ущелину, добутих кременем вогнем та тілом уві сні. Су Ши вдався до двох ремінісценцій на "Чжуан-цзи" ("庄子") – вони стосуються першого й третього порівнянь. Щодо першого, у трактаті є такі слова: 人生天地之间，若白驹之过隙，忽然而已。Життя людини між Небом та Землею – мов стрибок білого скакуна через ущелину: за мить промайне і зникне (із розд. 22 "Як знання гуляло на Півночі", "知北游" [3, с. 199]). Слід зазначити, що із миттєвим летом баского коня через прірву традиційно також порівнювали швидкоплинну сонячну тінь, а оскільки наше життя нерозривно пов'язане із сонцем, то неважко провести асоціацію між стрибком коня і життям. Усвідомлюючи життя як мить, поет ніби пере/про-живає його, а отже, осягає увесь його прихований смисл. А "пере-живати життя – значить зберігати в собі нескінченність життя" [3, с. 27]. Джерело рядка 梦中身 плоть у дрімоті тлінна – також слова із вищезгаданого даоського трактату: 方其梦也，不知其梦也。梦之中又占其梦焉，觉而后知其梦也。且有大觉而后知此其大梦也。

Коли нам щось сниться, ми не знаємо, що бачимо сон. Уві сні ми можемо навіть ворожити на своєму сні і, лиш прокинувшись, дізнаємося, що то був сон. Але є ще велике пробудження, після якого дізнаєшся, що є великий сон (із розд. 2 "Як речі урівноважують одна одну", "齐物论" [3, с. 72]). Отже, Су Ши зітхає над життям – великим сном, повністю осягнути сутність якого можна тільки після пробудження, тобто після смерті. Поет має намір радіти всьому і веселитися досхочу – тільки так можна повернутися до істинної природності (乐尽天真). Цьому його прагненню відповідає і бажання наповнити келих із вином по вінця – поет хоче повністю насолодитися життям, бо невідомо, коли ще може випасти така нагода. Однак Су Ши не збирається зовсім відходити від суспільного життя, бо риторично запитує, коли остаточно зможе повернутися "до начал" (Велике Повернення 大归). Він уявляє, як стане вільною людиною; оскільки ієрогліф на позначення ознаки 闲 вільний також має значення порожній, бачимо натяк на ту саму "порожнечу" (虚), яку передбачає і Велике Повернення, і даоський принцип не діяння (为无为). Таким чином, вживаючи лише один семантично місткий знак, поет досягає нашарування символічного значення, що веде до витоків його світогляду. Наприкінці вірша поет висловлює мрії і сподівання того, які предмети будуть його оточувати, коли він буде "на волі". Найцікавішою тут є згадка про хмарину, що викликає асоціацію з омріяним відлюдницьким життям: так, відомий танський парафраз "жити серед сосон і хмар" означає "вести життя самотника". До хмари тут лічилним словом виступає ієрогліф 溪 струмок – отже, йдеться, вочевидь, про хмарину довгої форми, що водночас є натяком на плинність життя, його спрямованість у майбутнє безсмертя. Аналізований вірш свідчить про те, що поет мріє звільнитися від пут суспільних обов'язків, але й не може зовсім відкинути їх, дбаючи про добробут рідного народу. Вживаючи численні ремінісценції із трактату "Чжуан-цзи", поет висловлює свої прагнення, спричинені зокрема вивченням цієї та інших даоських праць.

Таким чином, метафора сну в даоській філософії – це уявлення про скороминущість життя, його подібне до

сновидіння проминання, що тісно пов'язане з етимологією відповідного ієрогліфа (夢), а саме первинною асоціацією стану сну із поганим зором людини (чи то від природи – косоокість, чи то невиразне бачення в сутінках). А позаяк справжня суть життя невиразна чи й зовсім невидима, то неприпустима надмірна печаль і страждання з приводу усіляких труднощів та перипетій. Апологети традиційного даосизму, а також Су Ши як носій даоського світогляду (поряд із конфуціанським та буддійським) усвідомлювали необхідність досягнення Великого Повернення до начал та первісної всеохопної порожнечі, яким закінчується земне існування людини. Даоський постулат "життя – це сон" (Чжуан-цзи), під-

тверджений реаліями з життя поета (наприклад, смерть дружини) і численними історичними оповідками, знайшов свій вияв у низці творів митця.

1. Резаненко В.Ф. Элементы семантико-графической системы иероглифической письменности: Учеб. пособие. – К., 1988. – Ч.1. – 354 с.;
2. Резаненко В.Ф. До проблеми семантики ключових понять у дослідженнях релігійно-філософських вчень Далекого Сходу // Вісник Львів. ун-ту. Сер. Філологія. – 1995. – Вип. 36. – С. 90-95; 3. Чжуан-цзы. Лецзы / Пер. с кит., вступ. ст. и примеч. В.В. Малявина. – М., 1995. – 440 с.;
4. 古代汉语词典 / “古代汉语词典”编写组编 / 陈夏华 主编. – 北京, 1998. – 2087 页;
5. 宋词经典 / 施蛰存 陈如江 主编. – 上海, 1999. – 435 页;
6. 说文解字注: <http://www.gg-art.com/imgbook/index.php?bookid=53>.

Надійшла до редколегії 26.09.10

Наукове видання

ВІСНИК
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

СХІДНІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Випуск 17

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та електронні носії не повертаються.

Підписано до друку 11.02.11. Формат 60х84^{1/8}. Вид. № ІфЗ. Гарнітура Arial. Папір офсетний.
Друк офсетний. Наклад 350. Ум. друк. арк. 7,8. Обл.-вид. арк. 9,63. Зам. № 211-5532.

Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"

01601, Київ, б-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43,

☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; (38044) 239 31 58; факс (38044) 239 31 28

E-mail: vpc@univ.kiev.ua